

קו נטוי 10

כתב עת לספרות ואמנות
משותף למורים ולתלמידים
במכללה האקדמית אורנים

סיון תש"ע, מאי 2010

עורכים: משה יצחקי, עידית לבבי גבאי
עריכה גרפית והפקת דפוס: יסמין שלן

מערכת: חגי רוגני, יעל בן-צבי, אמיר ברזל, שולה בירגר,
עמית רוכברגר, מופיד סידאווי, ניר וייס, רועי רשקס
מזכירת המערכת: מיכל גלב

נדפס בדפוס רחש

כתובת המערכת:
קו נטוי, כתב עת לספרות ואמנות
מכללת אורנים
דאר טבעון 36006
טלפון: 04-9838829
kav-natui@staff.ornim.ac.il

הציור על הכריכה: עידית לבבי גבאי, **פרי הצנור**, 2010, טכניקה מעורבת
בעקבות צילום של משה יצחקי (עמ' 132)

 הציפור מבשרת על אורח/ת בקו נטוי 10
המידות של יצירות האמנות נתונות בסנטימטרים

סיון תש"ע, מאי 2010
אורנים - המכללה האקדמית לחינוך, התנועה הקיבוצית
כל הזכויות שמורות לקו **נטוי**, לאורנים וליוצרים

6	משה יצחקי, עידית לבבי גבאי / קו העורכים
8	יאיר קארו / עשור לקו נטוי!
9	יחזקאל ירדני / פירמידה
10	אלעזר שביד / קריסת מערכת החינוך בישראל והדרך לשיקומה
14	טוביה כץ / לכבוד קו נטוי
15	טוביה כץ / קו נטוי
16	טוביה כץ / חזון מדברי
17	טוביה כץ / מעמקי ים
18	משה יצחקי / התפילה כשירה והשירה כתפילה
21	משה יצחקי / אנה
22	קארן לוי / הקללה המבורכת
23	חיים גורי / עוד על היהודים
24	נונה אורבך / חלום ומים 1
25	נונה אורבך / חלום ומים 2
26	חיים גורי / וכך אתה ברעש הגדול
27	חיים גורי / רבקה אהרונסון
28	אדמיאל קוסמן / באנו ממבני הנצח
29	אדמיאל קוסמן / שער השמיים
30	מתן בן כנען / EL MARTIRIO DEL MARTILLO
31	אורון יהלום / היום בו נגמר העולם
33	יעל גלוברמן / מצב הנעדרים
35	יהודה יציב / פינחס
36	איתמר פרנס / חלום II
39	דרור אוסלנדר / חיילים
40	דרור אוסלנדר / חיילים
41	לאה שניר / איקרוס עייף
42	דרורה דומיני / נמרוד שחור
43	גדעון עפרת / הנמרודים החדשים
49	דרורה דומיני / מלכת שבא 1-2
50	יעל פינקוס / סיפור ללא סוף
53	אן סקסטון / עקרת בית
54	אסנת אוסטרליץ / CLOTH 2
55	אסנת אוסטרליץ / CLOTH 3
56	GOLDSMITHS, DIGITAL DRAWING NO.6 / אסנת אוסטרליץ

57	לאה איני / רעל
61	אסף לוי / קישקוש
63	נרי אלומה / עדינה, את שומעת?
65	הלינה פושביטובסקה בתרגומו של רפי וייכרט / הסקיתים היו רחמנים
66	הלינה פושביטובסקה / אני נושאת את לבי בזהירות
67	הלינה פושביטובסקה / האם העולם ימות קצת
68	הלינה פושביטובסקה / הלינה פושביטובסקה היא כנראה אדם
69	חגית גרוסמן / הנשיקה
70	דרורה דקל / כיפה אדומה
71	דרורה דקל / מחווה לפינה באוש
72	דרורה דקל / במקום שבחרת ללדת אותי
73	דרורה דקל / אני לא ישנה
74	חגית גרוסמן / המרחק
75	חגית גרוסמן / שומרת המים
76	זיו כחולי / עץ בעצם
77	זיו כחולי / הזנה
78	מורן אוחיין / אדים
79	יעל תורג'מן / עדי
80	דינה עשור / כשאהיה רזה
81	לילך גרינברג / בקצב שלך
82	שולי זדרויבסקי / טיפוס אחר
83	אמיר ברזל / תמונת ילדות
84	דורית רינגרט / מניפה לבנה
85	דורית רינגרט / מניפה כחולה
86	ורדה קנול-יהלום / מְמַנְטוּ מוֹרִי
91	רועי רשקס / קח
93	מירה טנצר / מה פתאום אתה מביא לי עכשיו
94	מירה טנצר / מעין אוטוביוגרפיה, ינואר 2010
96	פאטמה אבו רומי / דיוקן עצמי כחול לבן
97	פאטמה אבו רומי / דיוקן עצמי, הצועניה
98	פאטמה אבו רומי / דיוקן עצמי, זיינב
99	מיכל גלב / על אותו חול שרשמת
100	מיכל גלב / אני כמו גשם זלעפות
101	מיכל גלב / אמן הרוחות
102	אריה קיזל / בשלוש מילים
103	ניר וייס / כך היה אדם הולך
104	ניר וייס / ביום ובלילה
105	שלומי ללוש / שני רימונים על פלטת ציור
106	אמיר ברזל / בכל ערב
107	ניר וייס / אם בדרך נס
108	דורון וולף / פלאש בק

109	דורון וולף / ערימה
111-110	דניאל שאוב / חכמה פקוחת עין אחת
112	אמיר ברזל / גוף שני
113	יחזקאל ירדני / משקוף
114	סעיד אבו שקרה / מגלריה למוזיאון באום אל פחם
117	פריד אבו שקרה / מחווה לעאסם אבו שקרה
118	פריד אבו שקרה / סוּחב
119	יניב שפירא / גלריית אם
122	דלית סלומון / ללא כותרת
123	דלית סלומון / ללא כותרת
124	דלית סלומון / ללא כותרת
125	דלית סלומון / ללא כותרת
126	עידית לבבי גבאי / 20 שנה לגלריה לאמנות ישראלית באורנים
128	חן שיש / אש עשן וקשקשים
129	חן שיש / ברוס לי
130	חיים גורי / כפיל
131	משה יצחקי / לקרוא כך שירים
132	משה יצחקי / על גבעת בעלת האוב - סברס ונוף אל מול תבור

קו העורכים

בשנת 2000, בשולי ההתאוששות מנבואות האחרית שצפו תוהו ובוהו, קריסת כלכלות העולם המערבי ועוד מרעין בישין במעבר מן האלף השני לשלישי, החליטה קבוצת אנשים מהחוג לספרות ומהמכון לאמנות באורנים, בתמיכה ובאמון מלא של ראש המכללה פרופסור יאיר קארו, לייסד כתב עת לספרות ולאמנות משותף לאנשי סגל וסטודנטים.

בבסיס המטרות והיעדים בחזון שגיבשנו עמדו השאיפה והרצון ליצור במה למפגש יצירתי, במה לעידוד היצירה מחד, והנכחה של יצירות של אמנים, סופרים ומשוררים מוכרים וידועים הלומדים ומלמדים באורנים מאידך. במה ללא היררכיה בין מרצים לסטודנטים, בין כאלה שמגישים את ביכורי יצירתם, לבין יוצרים שכבר פרסמו ספרים והציגו בתערוכות. קיוונו שאנשי אורנים, ולא רק אלה שתורתם היא אמנותם, יגלו עוד טפח מעולמם מעבר לזהותם המקצועית, יפתחו ויחשפו את מגירת היצירה שלהם, אם אמנם היא קיימת. סימנו כמטרה לזהות, לעודד וליצור קהילה החוצה את גבולות תחומי הדעת. ביקשנו לעורר דיאלוג עשיר, רב שכבתי ורב תחומי בתוך אורנים. תשוקה גדולה הייתה בלבנו לראות את כתב העת מהווה מרחב של מפגש בין בני הדתות והתרבויות באורנים. ייעדנו לכתב העת תפקיד מרכזי בהנחת היצירה על ביטוייה השונים כנדבך משמעותי בתהליך הכשרת המורים, לצד לימודי התוכן והחינוך. יתר על כן, רצינו להציב את היצירה באופן כזה שתסלול דרך לדיון על מקומה של היצירה באורנים כמסלול שווה ערך למחקר.

בשנת 2001 במלאות חמישים שנים להקמת סמינר אורנים, שהפך למכללה אקדמית מובילה לחינוך, יצא הגיליון הראשון של כתב העת. קראנו לו **קו נטוי**, גם בגלל הסמליות הטמונה בסימן, וגם מתוך רצון לראות את אורנים ואת כתב העת בתוכו ברוח הדברים שכתב ברל כצנלסון, איש חזון ומעש, חלוץ בן העלייה השנייה, אשר את דבריו הבאנו בגיליון השני של **קו נטוי**: "... בניינו אינו בניין אבנים, אלא בניין לבבות. אבן מונחת במקום שמניחים אותה, לב האדם תמיד מפרכס, תמיד זע ונע. בניין זה טעון תמיד התחדשות, בדיקה ובחינה, ותמיד יש לשאול אם הקו נטוי לקראת החזון..." (כתבים, כרך ט' עמ' 301).

עשר שנים סוערות עברו על החברה הישראלית: אינתיפאדה, מערכת השכלה גבוהה ומערכת חינוך מיטלטלות, נאבקות וקורסות עם הרוח לנוכח משברים עולמיים, סדרי עדיפות מעוותים ומנהיגויות כושלות. האירועים רדפו זה את זה: מלחמת לבנון השנייה, פיגועי ועקירת יישובים, פיגועים והפגזות בנגב הצפוני, מבצע עופרת יצוקה בעזה. וכאילו לא די בסכנות הקיומיות האלה, פשו נגעי השחיתות והפלילים בצמרות השלטונות, אין דין ואין דין.

סכנה גדולה ריחפה על אורנים בשנים אלה, כמו על מערכת הכשרת המורים וההשכלה הגבוהה כולה. ובתוך הגזירות הקשות והקיצוצים, הקפידה הנהלת אורנים לשמור ואף לחזק את העושים במלאכת היצירה של **קו נטוי**. החלטה זו מהווה מקור גאווה ועדות

לתפיסה הערכית של אורנים, באשר לחשיבותם של תרבות, אמנות ויצירה, דווקא בעתות של משבר ואובדן דרך.

הנה הגענו לשנה העשירית להוצאת כתב העת. היום המכללה האקדמית לחינוך אורנים, מאופיינת במוקדי יצירה ובתנופת עשייה ודיאלוג בתחומים רבים. מאז יצאנו לדרך התחזק מעמדה של היצירה באורנים. בחוג לספרות מתקיימות סדנאות לכתיבה ולמבע יצירתי, הוקם קברט ספרותי שבמסגרתו הושקו ספרים, נוצרו שיתופי פעולה ומומשו יוזמות ופרויקטים רבים ויצירתיים כדוגמת 'שביל השירה בגן', פרי שיתוף פעולה בין החוג לספרות, המכון לאמנות והנהלת הגן הבוטני, בתמיכת הנהלת אורנים עם רוח גבית, התלהבות ועידוד של המנכ"לית נגה בוטנסקי. המכון לאמנות ובו החוג לאמנות ממשיך ומתפתח, נערכות תערוכות בוגרים מרשימות, הוקמו ונפתחו גלריות המציעות מודלים חדשים של תצוגה ויצירה. הגלריה לאמנות ישראלית באורנים שצברה מוניטין חוגגת השנה 'עשרים' לפעילותה בסדרת תערוכות יומי עיון המשלבים שיח בין דורי בהתמקדות בציור. קבוצת התיאטרון של אורנים בהנחייתה של הבמאית ורדה קנול-יהלום עושה חיל ומציינת השנה עשר שנים לפעילותה. מוקדי יצירה נוספים, מגוונים ועשירים פועלים בפקולטות ובחוגים השונים.

בגיליון חגיגי זה, המבשר גם את כניסתה של אורנים לשנתה השישים, החלטנו לחרוג מהקו הרגיל בו מוזמנים רק אנשי אורנים לפרסם מיצירותיהם בכתב העת, ולהטות את הקו לעבר העולם הספרותי, האמנותי, החינוכי וההגותי שמחוץ לאורנים. פנינו ליוצרים ויוצרות מתחומי השירה, הספרות והאמנות, לחוקרים, אוצרים, אנשי חינוך ורוח וביקשנו מהם לשלוח לאורנים, לקו נטוי, את ברכתם, פרי יצירתם ומחשבתם האקטואלית לזמן הזה. ברצף העריכה משולבים יחדיו קולות ותמונות יצירה של קהילת אורנים על כל רבדיה, לצד יצירותיהם והגותם של אורחיה ומרחוק ומקרב אלינו באו.

עשר שנים אנו עורכים את כתב העת 'קו נטוי' מתוך שותפות ומחויבות לקהילת אורנים ומתוך מחויבות עמוקה לאמנות על ביטוייה וצורותיה. אנו חולקים אמונה משותפת ביוצר וביצירתו כמורי דרך מחוללי שינוי, וכמכונני אקלים רוחני ומרחב שיח בו חירות האדם, רגשותיו ותקוותיו, ישמעו ויראו מתוך כבוד וקשב הדדי.

במהלך עשר השנים זכו המילים והדימויים לבמה מוקפדת ואיכותית. היה חשוב לנו ליצור מרחב אסתטי-עיצובי המכבד את היצירה ומייחס לאופן הצבתה חשיבות ומשמעות. מרחב זה נוצר במקצועיות רבה, מתוך מחויבות ושותפות לדרך על ידי יסמין שלן, ועל כך נתונה לה תודתנו העמוקה.

רבים שותפינו לדרך, חברי מערכת נאמנים ומסורים, מרצים, סטודנטים, עובדים ובוגרים. במסע הארוך הזה, המעוגן בלב ליבה של החברה הישראלית על כל חולייה ונפלאותיה, נרקמו בין דפי כתב העת מפגשים ייחודיים, חשופים ואישיים, תהליכים ויצירות, שהיו לנו כמסלולי המראה והשראה לחיפוש אחר החסד, היופי ואמת המידה האנושית שבדברים.

עשור לקו נטוי!

עשור לקו נטוי ואני מרגיש קצת כמו סב השמח בשמחת יום ההולדת לנכדו. **קו נטוי** החל דרכו בתקופה בה חיפשנו דרכים לעודד יצירה באורנים ועודנו מחפשים. עסקנו גם בשאלת מקומם של מדעי הרוח והאמנויות באורנים, במערכת החינוך ולמעשה בחברה הישראלית כולה שבה הועם ופג זוהרם של מדעי הרוח. החלטנו לפנות לשני כיוונים - האחד אקדמי יותר בדמות הביטאון "דברים" אשר ידע מספר מהדורות מוצלחות ופסק. הדרך השנייה בה הלכנו היתה על פי מודל של סדרת הטלוויזיה המצליחה "המרוץ אחר הגלימה", בה פרחי עריכת דין צעירים ומבריקים משתפים פעולה עם מוריהם באוניברסיטה יוקרתית, הן בכתיבת מאמרים והן בעריכת הירחון המקצועי.

משה יצחקי ועידית לבבי גבאי הציעו רעיון חדשני ומאתגר ליצור מסגרת שבה כל מרצה וסטודנט יוכלו לתת דרור ליצירתם בתחומי הכתיבה והאמנות, והקימו מערכת המשתפת סטודנטים ואחת לשנה מוציאה לאור את פרי היצירה.

עשרות מרצים וסטודנטים פרסמו ומפרסמים שירה, סיפורת ושלל מרהיב של יצירות אמנות. לאחר כל הופעה של גיליון **קו נטוי** אני מקבל מכתבי התפעלות ותגובות נרגשות מקוראים רבים על החוברת ואיכותה ומהרעיון ודרך מימושו.

המכתב המרגש ביותר היה של פרופסור נחמיה לב-ציון ז"ל שהיה יו"ר הועדה לתכנון ותקצוב במועצה להשכלה גבוהה. נחמיה התרגש עד דמעות מהחוברות הראשונות ובמיוחד מכך שבין הכותבים היו גם כותבים בערבית. בכמה פגישות שהיו לנו חזר ושיבח את החוברת ואיכותה בהתלהבות רבה. וכך כל שנה עת משק חום הקיץ וטקס הבוגרים מרחף מעל אורנים מורגשת הדריכות לקראת הלידה - לידתו של קו נטוי חדש.

קו נטוי הראשון הופק בכמה מאות עותקים וכיום כל מהדורה מופקת ב 1500 עותקים ובטרם צאתה לאור היא כבר SOLD OUT. ממש רב מכר. ואפילו לספריות נחשבות מחוץ לגבולות המדינה כבר יוצאות החוברות היפהפיות האלה.

והנה חלף עשור וריח הדבק הטרי המאפיין ספר חדש כבר מרחף באוויר והסקרנות גואה - מי ומה בחוברת הפעם.

אני מאחל לקו נטוי ועורכיו ולאורנים כולה עוד שנים של פריחה ויצירה - והקו הנטוי יישאר זקוף ומבלבל.

יחזקאל ירדני, פירמידה, 1995, עץ צבוע, עץ שרוף, בד ובטון, 225/300

קריסת מערכת החינוך בישראל והדרך לשיקומה

אחרי שנים של ויכוח עקר סביב גורמי הכישלון המתעצם והולך במערכת החינוך הישראלית מבחינת הגשמת המטרות שהיא הגדירה לעצמה, מסתמן עכשיו סיכוי שיתחיל מהלך רציני של "רנסנס". נראה שגם משרד החינוך וגם ציבור המורים וההורים הבשיל למהלך הזה. אחד ההיבטים המרכזיים של המשבר הוא הזנחה עד כדי שיכחה של התשתית הפדגוגית שהוגדרה על-ידי חוק חינוך החובה של מדינת ישראל. בדברים הבאים אני בא לנתח את שורשי המשבר ולאזכר את היסודות הפדגוגיים הנחוצים לתהליך השיקום.

בפתחו של דיון זה יש להזכיר שהמשבר החמור שמערכת החינוך הישראלית נמצאת בו, הוא תוצאה ישירה של רפורמת הפרטה והאקדמיזציה של שנות ה-80 (במאה הקודמת). הייתה זו רפורמה שגוייה מיסודה שניתקה את מערכת החינוך הישראלית מיסודותיה ומיעדיה המקוריים, כפי שהוגדרו על-ידי חוק החינוך הממלכתי של מדינת ישראל, שתאם את עקרונות "מגילת העצמאות".

עיקר הרפורמה הנ"ל היה: כפיפת מטרות מערכת החינוך למטרות ההכשרה המקצועית ההתמחותית של האוניברסיטאות. עד לרפורמה זו הוגדרה מטרת מערכת החינוך הבית-ספרית על-ידי הרציונל החינוכי שלה, השונה מהרציונל של מוסדות ההשכלה הגבוהה: מערכת החינוך עוסקת בחינוך במשמעותו הרחבה: סוציאליזציה תרבותית על ידי הנחלת מורשת התרבות של העם היהודי בזיקה לתרבות הכללית, וחינוך האישיות האחראית והבוגרת, לשם הכנה לחיים בכל היקפם: במשפחה, בקהילה, בעם ובמדינה, ותוך התחשבות מירבית בצרכיו הנפשיים ובעיותיו הערכיות של הנוער המתבגר. לעומת זאת ההשכלה הגבוהה עוסקת במחקר ובהכשרה מקצועית. היא תורמת להכשרת המורים ולעיצוב תכנית הלימודים של מערכת החינוך אבל אינה משעבדת אותה לאינטרס המחקרי וההוראתי שלה. ההכנה ללימודים במוסדות ההשכלה הגבוהה הייתה אחד הרכיבים של תכנית הלימודים של בית הספר התיכון ודווקא מפני שלא התמקדה בהכנה ללימודים גבוהים, אלא חינכה אדם תרבותי ובעל מוטיבציה ויכולת ללמוד ולתרום לחברתו ולתרבותו היא הצליחה להכין תלמידים טובים להשכלה הגבוהה. ההשכלה הגבוהה מצדה השלימה את הנחוץ לה ללימודי המקצועות השונים בשלב הב"א, שלכך נוצר ובו גם נעשתה הסלקציה וההתאמה של התלמידים למקצועות השונים כחלק מתהליך הלמידה עצמו.

הכלי שסימל את האידאולוגיה של רפורמת הפרטה והמיקצוע וכפה את הגשמתה תוך התאמת הקוריקולום ושיטות ההוראה היה תעודת הבגרות האקדמית, השרירותית והכושלת מבחינה פדגוגית, שהמירה את תעודת הבגרות התואמת את המטרות החינוכיות של בית הספר ובחינותיה מהוות חלק מן התהליך הלימודי עצמו. תעודת הבגרות האקדמית הפכה למעשה לסיט שמחניק את ההוראה בבית הספר התיכון

ומכניס למערכת אחיזת עיניים ואי-יושר. השגת התעודה היא המטרה ולא הלימוד. כתוצאה מכך התלמידים לומדים בבית הספר ברצינות מקצוע אחד בלבד והוא: דרכי העמידה בבחינות הבגרות, ביושר או בעורמה.

לפי האידאולוגיה של הרפורמה, שהיא ביסודה סוציו-אקונומית ונעדרת יסודות ערכיים ופדגוגיים, נועדה מערכת החינוך להקנות לכל ילדי ונערי ישראל "הזדמנות שווה" בשוק העבודה, הייצור והצריכה ולספק את צרכיו של שוק זה בכוח-אדם מקצועי. המתכננים הניחו שעל-ידי מיקצוע תוכל מערכת החינוך לצמצם את הפערים החברתיים שנפגרו בצורה מקוממת ומסוכנת על ידי יישום רפורמת ההפרטה התחרותית במערכת הכלכלית והחברתית כולה.

אולם עד מהרה התברר כי ההנחה שמערכת החינוך ה"מתוקנת" עשויה להכשיר את בוגריה ללימודים מקצועיים יותר טוב מן המערכת המקורית הופרכה. הפערים התרחבו והלכו, המצוקה החברתית והמחאה עליה גברו. התברר שתעודת הבגרות לא מוכיחה ידיעה או יכולת לימודית והאוניברסיטאות דרשו לצורך זה מבחן נוסף, שגם הוא נמצא לא יעיל. תעודת הבגרות הפכה באופן זה לשקר מוסכם שמטרתו לכפות את האידאולוגיה הכלכלית של משרד האוצר על מערכת החינוך וזהו למעשה הרציונל היחיד לקיומה.

גם ההנחה שמערכת החינוך הדמוי-אקדמית עשויה לסגור את הפערים החברתיים הופרכה. עקרונית אי אפשר לסגור פערים שנוצרים על-ידי מדיניות סוציו-אקונומית אנוכית-תחרותית על-ידי חינוך. רק מדיניות חברתית מאוזנת יכולה לתקן מה שמדיניות בלתי מאוזנת מקלקלת. יתר על כן, תלמידים שבאים מרבידים חברתיים עניים ומקופחים הם והוריהם מנוכרים למערכת החינוך. לרוב התלמידים אין מוטיבציה ללמוד כי אם להתפרע והתוצאה היא מציאות שאינה מאפשרת למידה מסודרת ויעילה. במילים אחרות: במקום שתפתור את בעיית הפערים החברתיים המתרחבים, הפכה מערכת החינוך לקורבן של הפערים הללו.

לרפורמת ההפרטה והאקדמיזציה היו השלכות שליליות מרחיקות לכת: ראשית, על מבנה הקוריקולום הלימודי, בייחוד על הגדרת מקצועות הליבה ומקצועות ההתמחות. הליבה המיועדת לשיח התרבותי המשותף נעלמה כמעט לגמרי, תכנית הלימודים הפכה מ"קוריקולום" ל"סופרמרקט", והדגש הונח על המקצועות הנחשבים כמקדמי הצלחה בשוק העבודה. מקצועות היהדות וההומניסטיקה נלמדים בלי שימת לב למסריהם הערכיים ו"מסר המערכת" אינו מייחס להם חשיבות. שנית, הרפורמה השליכה על שיטות ההוראה והלימוד: דילוג על שלבים הכרחיים של הפנמה בתהליך רכישת כישורי הלמידה הבסיסיים: קריאה, כתיבה, חשבון, חשיבה עצמאית, מוטיבציה של למידה, סקרנות וערות אינטלקטואלית. בכל התחומים הללו נרשם על-ידי המבדקים כישלון חרוץ. שלישית, היא השליכה על תפיסת הכתה כחברה: הכתה הפכה מחברת תלמידים סולידרית לתאגיד תחרותי של פרטים מופרטים, מנוכרים זה לזה, שכל אחד מהם אמור לקבל את ה"מנה" שלו בהתאם ליכולותיו ולכן הרסו את "כתת האם" על-ידי "הקבצות" ולא הקדישו תשומת לב להיבטים הערכיים של עיצוב חברת התלמידים. רביעית, הרפורמה השליכה על היחס בין המורים לבין התלמידים, שכן למורים לא נשאר זמן ולא ניתנה הזדמנות להתייחס אל הבעיות האישיות, החברתיות, הרגשיות והערכיות שהנוער המתבגר מוטרד בהן, ולכן הלימודים שבית הספר מציע אינם

רלבנטיים לו. על-ידי כך מעמיק הניכור הנובע מ"ניגוד אינטרסים" בין המורים ובית הספר לתלמידים והמוטיבציה ללמוד שוקעת עוד יותר. חמישית, הרפורמה השליכה על היחס בין ההורים למורים ולבית הספר: ההורים מרגישים שילדיהם אינם מקבלים את המובטח להם ושהם צודקים ביחסם המנוכר למורים ולבית הספר. הם אינם נותנים גיבוי למורים ולבית הספר אלא לוחמים נגדו ומפעילים עליו לחצים. ולבסוף הרפורמה השליכה על הכשרת המורים. הם אינם מקבלים את ההכשרה הפדגוגית הנחוצה למילוי תפקידם ואינם מתחנכים למלא את תפקידם כשליחות חברתית. להיפך. המערכת מתייחסת אליהם כאל פקידים מקצועיים העובדים תמורת תשלום והתשלום (הבלתי מספיק) הופך למטרה הבלעדית של עבודתם. אך גם התשלום שהם מקבלים הוא עלוב ואינו מבטיח רמת חיים סבירה. אדגיש שתשלום המאפשר רמת חיים סבירה הוא אמנם תנאי לעבודת הוראה יעילה, אבל אי-אפשר להצליח בחינוך בלי לראות בו שליחות, שכן המורה צריך להתמקד בפיתוח אישיותם של תלמידיו וזאת צריכה להיות מטרתו העיקרית.

נובע מכל הנאמר לעיל שההתקדמות במדעים ובטכנולוגיה אינה מאפשרת, למרות כל השגיה, את הדילוג על כמה קביעות אנתרופולוגיות בסיסיות שהחינוך מוכרח להתמודד איתן. האדם הוא יצור שנוגד בעל-חיים וייחודו השכלי הוא פוטנציה היוצאת לפועל על-ידי חינוך, שהוא כאמור תהליך חיברות והנחלת מורשת תרבותית ופיתוח האישיות. החינוך חיוני קודם כל כדי שהאנושי שבאדם יצא אל הפועל ויבוא לידי ביטוי בשל בחברתיותו. זהו תהליך שיש לו חוקיות אישית, חברתית ותרבותית בסיסית וצריך להקנותו תמיד מהתחלה. פרוש הדבר שאם מדלגים על שלבים או מתעלמים מערכי יסוד ותהליכי יסוד של התפתחות האישיות התרבותית, התוצאה היא פגיעה עמוקה הן באישיותם של היחידים והן בהווייתה ובתרבותה של החברה. זוהי אכן התסמונת המוסרית והתרבותית החמורה שמעמידה את החברה הישראלית בפני שוקת חינוכית ריקה וסדוקה.

אינני טוען שמערכת החינוך צריכה לחזור לצורתה הישנה. ההתפתחות במדעים ובטכנולוגיה והשינויים החברתיים והתרבותיים הנובעים ממנה, מחייבים עידכון של הקוריקולום, של התכנים ושל שיטות ההוראה. אבל חייבים לחזור אל העקרונות הבסיסיים של החינוך, הן מבחינת הגדרת המטרה ודרכי השגתה, הן מבחינת המבנה הקוריקולורי של מקצועות הליבה, שעניינם בסוציאליזציה תרבותית, הן מבחינת הגדרת הכתה כחברת תלמידים סולידרית והן מבחינת שיקום הפילוסופיה הפדגוגית, הקנייתה למורים ושיקופה במבנה הקוריקולום, בשיטות ההוראה ובבחינות הברגרות. נראה לי שזוהי הדרך היחידה לרנסנס שיתגבר על המשבר וישקם את מערכת החינוך על-ידי שיבה לערכיה ועקרונותיה תוך כדי יישומם מחדש במציאות זמננו.

אסיים את דברי בברכה ל"אורנים" כמוסד שליחותי להכשרת מורים, ששמר אמונים לערכיו ולעקרונותיו לאורך כל שנותיו ועד היום. ליוותי את התפתחות הסמינר ב"אורנים" מהיוסדו. בשנותיו הראשונות השתתפתי גם בלבטי תכנונו וגם בהוראת ספרות עברית ומחשבת ישראל לתלמידיו ולמורים שהתכנסו להשתלמויותיו. זאת הייתה תמיד חווייה מיוחדת: מפגש עם תלמידים ומורים שראו בהוראה המחנכת את שליחותם.

היו אלה השנים שבהן הבשיל המהפך הגדול במדיניות החברתית-כלכלית של ישראל, וכתוצאה ממנו - במדיניות החינוכית. היו שני מוסדות שהתעמתו עם המגמות השליליות של המהפך הזה במאמץ ליישם מחדש, במציאות שלאחר הקמת המדינה, את ערכי היסוד של החינוך היהודי-ציוני ההומניסטי, והם "אורנים" ו"כרם". שני מוסדות אלה לא הצליחו לבלום את התהליך, שהונע על-ידי אינטרסים כלכליים ופוליטיים ממשלתיים, אבל הם הצליחו לקיים, לפתח ולהוכיח את חיוניותה של החלופה היהודית-הומניסטית הנדרשת לשם חידושה של מערכת החינוך הממלכתית כולה. אני מברך את מכללת "אורנים" על ההישגים שהיא רשאית להתגאות בהם, ונכללים בברכתי הציפיה והאיחול שהיא לא תשקוט על שמריה, אלא תמשיך להתפתח ולהתחדש ותהיה בין מובילי הרנסנס החינוכי שאנו אולי נמצאים בפתחו.

ב"ה

טוביה כץ

לכבוד **קו נטוי** החוגג עשור ליציאתו לאור

לעיתים מתקבצים חולמי חלומות, אמנים משוררים, ליד המעיין וכולם צמאים למים חיים. הכול רוגש כי הנפש שוקקה. במשך השנים חופרים באר ועוד באר ובאים הרועים להשקות את העדרים, לא פעם אבן גדולה וכבדה מכסה את הבאר. יבוא האיש הישר יתאמץ ויצליח, נגולה האבן מפי הבאר, העדרים הרוו את צימאונם והאהבה האמיתית תפרוץ, יעקב יפגוש את רחל... פלא!
ידוע תדע שתמיד אבותינו חופרי בארות היו ופורעים היו סותמים אותן, שוב ושוב חופרים ומחדשים את הבארות בכל דור ודור.
הנה **לקו נטוי** הגיליון העשירי הלב נוטה והשכל מיישר והשירה פורצת ובוקעת שוב ושוב.
תודה על מפעלכם החשוב הברוך. האורנים צומחים והצמרות כמעט נושקות לשמים.
חזק ואמץ!
וזה השיר שחיברתי לפני שנים:

לְהַתְּלוֹת לְקוֹיִם
בִּירֵידָתְם מְמָרוֹמִים

בְּטָרְם הִטְבִּיעוּ צוּרְתָם בְּחֶמֶר
וּלְגִלוֹתָם חֲבוּיִים בְּטַבֵּעַ

לְדַעַת אֶת שִׁירַת הַקּוֹיִם
הַשְּׁבִים
לְצוּר מְחַצְבָתָם.

שָׁמַיִם יוֹרְדִים אֶרֶץ
כְּדִי שֶׁהָאָרֶץ
תּוּכַל לְהִתְקַרֵּב לְשָׁמַיִם.

יֵשׁ שָׁמַיִם בְּאֶרֶץ!

שבט תשמ"א

צילום: יורם בוזגלו

טוביה כץ, **קו נטוי**, 2009, שמן על בד, 30/90

טוביה כץ, חזון מדברי, 2009, שמן על בד, 50/50 צילום: יורם בזגלו

טוביה כץ, מעמקיים, 2008, שמן על בד, 80/80 צילום: יורם בוזגלו

התפילה כשירה והשירה כתפילה

בעקבות קריאה בספרו של אליעזר שביד על סידור התפילה¹

כל מי שעיין פעם במזמורי תהילים המצויים בשפע בסידור התפילה, יודע שהמהות העמוקה ביותר בתפילה, זו הנובעת משורש נשמתה של הנפש, מצויה ביסוד השירה והמוסיקה. אביא רק שתי דוגמאות מתוך שלל הפסוקים המדגישים עניין זה: תְּפִלָּה לְדָוִד שְׁמֵעָה יְהוָה צְדָק הַקְּשִׁיבָה רִנָּתִי, הַאֲזִינָה תְּפִלָּתִי; (תהילים יז) או: "מְזֻמָּר שִׁירוֹ לַיהוָה שִׁיר חֲדָשׁ... פָּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמְּרוּ: זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זְמָרָה. (שם צח) לאחרונה נשאלתי פעמים אחדות על זיקת השירה שלי לשפת התרבות היהודית, ובין היתר לתפילה. השאלות מלוות לעתים בתמיהה על מקור הזיקה בין אדם שאינו חובש כיפה לטקסטים הדתיים האלה: האם אני עושה זאת מתוך בחירה מודעת, מלאכותית או אותנטית, ומדוע אני נזקק באופן כל כך נרחב לשפה היהודית בשירי. מנעד התשובות לשאלות אלה רחב ויש לו כמה וכמה שכבות שהיריעה כאן קצרה מלהכיל, אבל לאחרונה קיבלתי את ספרו של אליעזר שביד על סידור התפילה אשר פתח לפני עוד חלון להביט אל נושא התפילה, ומתוך החלון הזה נשקפה לי עוד מראה אל שירי. אך ראשית גילוי נאות על הקשר ביני לבין בעל הספר. פרופסור אליעזר שביד, חתן פרס ישראל, שהנחה אותי בעבודת הדוקטורט, הוא בשבילי קודם כל מורה ואדם שהשפיע במידה רבה, יחד עם כמה מורים נוספים, על עיצוב השקפת עולמי היהודית, השקפה שתמציתה הוא תפישת היהדות כתרבות.

תובנה זו אפשרה לי לבחור מחדש בזוהתי היהודית, בחירה שיצרה מרחב יצירתי ומחשבתי של ביטוי אותנטי ליהדותי. מנקודה ארכימדית זו עמקה בי תודעת האחריות, הסולידריות והמחויבות ללאום ולעם. ספריו המצוינים בתחום הספרות, ההגות והמחשבה היהודית, חיבוריו ומאמריו בנושאי חינוך וחברה, כמו גם המעורבות העמוקה שלו במציאות התרבותית והחברתית היום, ממקמים לדעתי את שביד כאחד ההוגים והמורים המשפיעים ביותר על המחשבה היהודית בימינו. השיחות הארוכות שניהלתי עמו בביתו, שיחות המגביהות עוף לשמיים ואשר רגליהן באדמה הלא יציבה עליה אנו חיים, היו בין השעות המשמעותיות והמכוננות במסע חיפושי הזהות וההשתייכות התרבותית שלי. שיחה אחת זכורה לי במיוחד: אחד היוצרים שעליהם כתבתי בעבודתי היה יוסף חיים ברנר. הייתה לנו מחלוקת עמוקה סביב דמותו. שביד הטיל על כתפיו של ברנר את האחריות לנתק הטראגי של בני דור המדינה לבורות ולבערות של הדורות שאחריהם, בכל הקשור למורשת התרבות היהודית. עמדתו זו נבעה לא מעט גם מהביוגרפיה האישית, אותה אקשור בהמשך סקירה זו. חלקתי עליו, ראיתי את ברנר כאחת מדמויות האב הנותנות לי השראה להמשיך ולעסוק בתרבות היהודית. דווקא האופן שבו ברנר שוחח עם מקורותיו היהודיים, דווקא הדיאלוג המורכב והמסוכסך שלו עם מורשתו, הוא שעודד אותי להעמיק חקור בנפשי ובזיקה שלה לתרבות

¹ אליעזר שביד, (2009), סידור התפילה, פילוסופיה, שירה ומסתורין, ידות כאן ועכשיו, ידיעות אחרונות.

היהודית ולשירת הנפש שלה. השיחה הייתה סוערת ומרתקת. אני מספר כל אלה על רקע קריאתי בספרו: **סידור התפילה - פילוסופיה, שירה ומסתורין**. מה שמשך את תשומת לבי במיוחד בספר הזה, משך, ולא הפתיע במיוחד, הוא נקודת המוצא האישית והביוגרפית. מעבר לשאלת הבשלות הנפשית לכתוב על התפילה, משמעויות בעיני הפרק המהווה הקדמה אישית ובו מתאר שביד את דרכו אל סידור התפילה, המהווה חוליה חיונית וחשובה במחקריו בשלשלת תולדות הפילוסופיה של הדת היהודית מהתנ"ך ועד ימינו. גם כהוגה וכחוקר, שביד מדגיש את הפרסונה של המחנך באישיותו: "... רצוני להשתתף כמחנך בהנחלת המורשת התרבותית של העם היהודי היה המניע לכתיבת חיבורי הרבים ב'מחשבת ישראל' לדורותיה. זווית הסתכלותי הייתה אקטואלית..." (שם, עמ' 9).

אבל עניינו בסידור התפילה, כך מעיד שביד, עמוק אף יותר ומקורו בביוגרפיה האישית. שביד כותב על התפילה לא רק כחוקר מרוחק, אלא מתוך חוויית התפילה עצמה, וגם מתוך לב לבה של החוויה הכל כך מוכרת בתולדות תקומת מדינת ישראל, חוויית החלוצים המורדים במסורת בית הוריהם, שהוריו הם יוצאי דופן בה.

אליעזר שביד, בן להורים חלוצי העלייה השלישית, בעלי השקפת עולם ציונית סוציאליסטית, שנבדלו מחבריהם שדגלו במרקסיזם ובהתייחסותם למורשת התרבות היהודית בגולה. הם לא היו משוללי הגולה הקלאסיים, אלא רצו להמשיך ואף לחדש אותה. הוריו ראו עצמם מחויבים מתוך בחירה לערכי האמת והצדק שבתרבות היהודית, אך לא מחויבים להלכה הממסדית. אמו של שביד גדלה בבית דתי של 'מתנגדים', אביו גדל בבית דתי של חסידים.

הנקודה הנוגעת בי עמוק בסיפור הזה, היא תיאורו של שביד את אביו שהיה "... משורר וחניך בית חסידי, שהיה מאמין על פי דרכו והתפלל תפילת יחיד, ולמעשה מעולם לא הפסיק להתפלל, אלא שלא נזקק לצורך זה לבית הכנסת. כנוח עליו הרוח בביתו, בעבודתו ובסעודתו, ובייחוד כשערך עם ילדיו את טיוליו בשדות ארץ ישראל, היה שר מתוך התפעלות הנפש את התפילות שידע מבית הוריו..." (עמ' 11-12)

אביא כאן כמה שורות מתפילה שכתב צבי ישראל שביד, אביו של אליעזר. זהו אחד מביטויי התפילה היפים שקראתי, תפילה הנכתבת מלבו של משורר, תפילה של אדם המנווט את דרכו בארץ חדשה, יונק משורשי ניגונים עתיקים ומנסה למזג בין עולם ישן לבין בנייה מחודשת של חברה, ובתוך אלה פורצת תפילת היחיד כמעייך זך, בחיפוש כואב אחר נתיב שיש בו ביטוי מרפא ומרווה נפש: "... רָאָה אֶלֶּהי כִּי לֹא לְצַפּוֹר דָּמִיתִי / הַשׁוֹקֵדָה בְּדוּמְיָה רְאוֹת נָךְ שְׁמֵשׁ רְאוֹשׁוֹן / כִּי כְמוֹ קוֹר פּוֹרֵחַ אֶת נַפְשִׁי לְרוּחוֹת מְסַרְתִּי / וּלְבוֹר בְּהִלּוֹת שְׁקֵעֵתִי סָלָה ..." (עמ' 13)

לב האדם מתפלל תמיד, כתב ר' נחמן מברסלב, ואין תכונה זו מתחלקת בין כסויי ראש לבין גלויי ראש. אולם כדי להתקרב ולחוות את התפילה לעומקה יש להתנסות, ללמוד, להתאמן. שביד כותב שאביו לימדו סוד מסודות התפילה: "היכולת להתפלל נובעת מן הצורך להתפלל, הבוקע מעמקי הנפש... התפילה אינה מותנית ב"דתיות" במובנה הממסדי, גם לא ב"אמונה" במובנה הדוגמטי, כי אם בתום לבו של אדם היועד שכישרונותיו השכליים אינם מזכים אותו לנצל את סביבת הטבע ואת חברת רעיו לשם אושרו האנוכי, כי אם להיפך: הם מטילים עליו חובה, שמקורה ברצון החיים החדור ביקום..." (שם עמ' 13)

מתוך התובנה והעמדה הנפשית הכרוכה בה, כתוב הספר המרתק הזה ובו פרקים

נפלאים המתבוננים בסידור התפילה ומפרשים אותו מנקודת מבט הגותית כשירה וכמסתורין.

העניין האישי בספר קשור לתהליך המרתק שאני שותף לו מזה כעשור, תהליך של ייסוד קהילות הקרויות חילוניות או חופשיות, המנסות לבנות מחדש את זיקתן לתרבות היהודית, לא רק באמצעות לימוד, אלא גם על ידי חידוש מסורת של קבלות שבת, המשלבות בין התפילה והפיוט כפי שהם מופיעים בסידור התפילה לבין שירה עברית חדשה הקשורה להוויה היהודית – עברית של ימינו. יש בספרו של שביד עומק ורוחב יריעה היכולים לתת לתהליך בניית הקהילות ולתכנים שבהן גם פרספקטיבה היסטורית-תרבותית, וכן, הוא יכול לסייע להמשיג את שנעשה אינטואיטיבית, מתוך רצונם של הנפש והלב להתפלל.

ובמישור היותר אישי, מצאתי בספר הד לרוח ולשפת התרבות היהודית הנמשכות אל תוך רבים משירי, חלק מתוך בחירה מודעת היוצרת חיבור בין שפת המציאות לשפת התרבות, וחלק אשר מגיע מתוך שדה שכולו מסתורין, חיבור לא מודע בין נפשי לשירת הנפש הקולקטיבית היהודית רבת השכבות.

אני מרשה לעצמי להביא כאן שיר מתוך ספרי 'נהרות נשאו קולם' כהד וכמחווה לאליעזר שביד וספרו:

משה יצחקי

אנה

"...אָנָא בְּכַח גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּךְהָ" (סידור תפילה)

אָנָא
הַתִּירִי
צְרוּךְךָ,
לֹא בְּכֹחַ,
אָנָא
קַבְּלִי מָה
שְׁנִלְקַח
בְּכֹחַ. אָנָא
פַּתְרִי
תַּעֲלוּמוֹת
מַלְכוּת
בְּכֹחַ. אָנָה
שְׁמַעִי, שְׁמַרִי
נַפְשִׁי, מִמָּה נִפְשָׁךְ
אָנָא לֹא בְּכֹחַ,
זְכְרִי תַּפְלָתִי
אָנָה

הקללה המבורכת

שלמתי את המחיר.
לא אוכל לראותך עוד, בני הצעיר.
ועלי קללתך בני
עלי קללתך, בני שלי.

על ידיך החלקות הלבשתי
את עורות הגדיים השמנים ששחטתי
במו ידי כדי שתוכל,
כשתגדל,
לקבל במתנה את המלים
שאפלו אליהם
לא יוכל להחזיר אחרנית.
לך נא אל הצאן
וקח לי משם, בני הקטן, שני גדיים טובים
ואעשה אותם לאביך מטעמים
כאשר אהב וכאשר אהבתי אני
אותך יעקב, אותך בני.

אתה פחדת, שפתיך רעדו כשאמרתי "והייתי בעיניו כמתעתע"
אבל אני לא פחדתי כלל, אתה יודע?
רק אהבה פעמה בקרבי (גם אם רק בהתחלה זה היה פתוב)
ולכן עלי קללתך בני, בני היקר והאהוב.

ולפעמים ריח השדות, הדגן והתירוש
מציר את דמותך אצלי בתוך הראש
ומשפית את המחיר ששלמתי, המחיר הקדוש.

ואני לא מצטערת, לא מתחרטת, לא מבקשת סליחה.
כי הקללה הזו שלי, היא הברכה שלך.
ועכשו אתה בטוח בני האבוד וטוב לך באשר הנך.

חיים גורי

עוד על היהודים

כִּי נִמְשְׁלוּ לְזֵית.
כִּי יַעֲנִיקוּ מִטוֹבְכֶם רַק אִם יִכְתְּשׁוּ אוֹתְכֶם.
כִּי יָאֵה לָהֶם עֲנִיּוֹתְכֶם.
כִּי כִיף לָהֶם בֵּין הַבְּרִיתוֹת וְהַבְּתָרִים.
כִּי יַעֲלוּ שְׂמִימָה בְּצַעֲקֹתְכֶם,
שָׁבִים צְרוּדִים אֶל אֲבֵיהֶם.
וַיִּצְאֹתִי וְהִלַּכְתִּי וְהִלַּכְתִּי לְקִרְאֹתְכֶם
וְכִסִּיתִי עַל עֵינַי לְבַל אֲרְאֶם.

***

נִפְלְאוֹת חֲלֵי אֶהְבֶּתְכֶם.
גַּם הַנְּמֻלֵט מֵהֶם יוֹשֵׁב מִן הַתּוֹעִים,
כִּי הוּא לָעַד מְשֻׁלָּהֶם, אִף שְׁחָטָא.
כִּי נוֹדְעוּ מִקְדָּמַת דְּנָא כְּאֶהוּבִים וְרְצוּנִים.
כִּי לֹא הָיָה לָהֶם מְקוֹם
וְלֹא הָיָה מְקוֹם פְּנּוּי מֵהֵיוֹתְכֶם.
וְהַמְקוֹם מִסְתִּיר פְּנּוּי מֵהֶם.
אֲשֶׁרֵי יוֹלְדֹתְכֶם!

נונה אורבך, חלום ומים 1, 2009, אקוורל על נייר, 20/14

נונה אורבך, חלום ומים 2, 2009, אקוורל על נייר, 20/14

וְכַךְ אַתָּה בְּרַעַשׁ הַגָּדוֹל.
וְכַךְ אַתָּה בְּקוֹל הַדְּמָמָה הַדְּקָה.
וְאֵין לְךָ שׁוֹם חֶסְכוֹנוֹת.
וְכָל הַטְּעָנוֹת שְׁבוֹת רִיקָם.
וְהַדְּבָרִים שְׂפָה בְקָשׁוֹ לְהֵאמֹר יִרְחִיקוּ,
יִתְגַּרְשׁוּ מִמֶּךָ.
אַךְ לֹא מִן הַנְּמַנֵּעַ שְׁיֹם אֶחָד,
בְּשַׁעֲהַ אַחֲרָת, בְּמָקוֹם אַחֵר,
כְּמוֹ בְּחִיּוֹךְ נְעוֹר, הֵם יִתְגַּנְּבוּ אֵלֶיךָ.
יַעֲמְדוּ כְּיוֹעֲצֵי סִתְרִים מְאַחֲרֵי גִבְךָ.
וְאוּלַי יֵאֲפְשְׁרוּ לְךָ לֹמֵר אוֹתָם.

רבקה אהרונוסון

היא היתה שם יפי מצער.
נצבת לה עדין על סף הדלת הפתוחה.
נמשכת ככלה בלבן שמלתה באור הערב.
היא פגראה ידעה שאבשלום לא ישוב משיח' זניד,
לא יצנח מעל סוסו עיף מדהר.
אלו רק יכול היה לקום היה פבר שב.
לא היה צומח, דרומה לרפית, פדקל רם קומה.
גם לישנסקי לא יוסיף פרטים.
התורפים תלו אותו בבית הסהר בדמשק.
מי שיחיה ידע, הספיק לומר לריקליס,
במסדרון, בדרכו האחרונה.
אחר כך נאספו אל עפרו, אשתו
וכל אהובותיו.
יותר מדי דברים קרו מאז, והם נופלים לנו מהידיים,
בין הנירות שנערמו והדעות החלוקות.
והיא עודה נצבת לה על סף הדלת הפתוחה,
ליד גב' סמסונוב החדרתית שעזרה לה.
נמשכת ככלה בלבן שמלתה, באור הערב.
זוכה כפצע ביחס מיחד.

אדמיאל קוסמן

באנו ממבני הנצח

בָּאנוּ מִמְּבֵנֵי הַנֶּצַח לְגוֹר בְּמֵאוֹרוֹת הַלֵּלוֹ
מִכְּלֵי לְשֵׁאוֹל אוֹתָנוּ כְּלָל עַל מָה וְלָמָּה
פָּרְצוּ אֵלֵינוּ אֱלֹמוֹנִים קִבְּעוּ
סִדְרוֹ שָׁנוּ פָּצְחוּ חִזְקוּ שִׁיפוּ קִלְפוֹ

תִּקְעוּ לָנוּ צִנּוֹר גָּדוֹל בַּיָּמִין
צִינּוֹר גָּדוֹל בַּשְּׂמֹאל
וְשִׂמוּ לָנוּ אַרְבּוֹת לְרֵאוֹת
קְנֵה אֶרֶץ לְנֶשֶׁם
מִלְאוּ אוֹתָנוּ חֶמֶר חֶשֶׁךְ

אֲמָרוּ לָנוּ לְשִׁתֵּק אוֹ לְדַבֵּר
לְרֵשֶׁם לְמַחֵק לְצַדֵּק
לְטַעוֹת לְהַעֲמִיק לְגִבּוֹהַ
עֲקֹרוּנֵית אֲמָרוּ לָנוּ
לְחַיּוֹת

אֲבָל בְּצַעֲנוּ כְּבָר כְּמַעֲט
אֵת כָּל הַמְּטָלוֹת
הַמְּצַחֲקוֹת

כֹּה הַמוֹמִים
מִן הַרְשִׁימָה הָאֲרָכָה הַזֹּאת
הַמְתַּמְשֶׁכֶת כְּבָר עַל כִּמָּה

אוּלַי שְׁבָעִים אוּלַי

שְׂמוֹנִים אוֹ קָצֵת יוֹתֵר
מִכָּל הַדְּרָמָה

וְהָאֵמֶת שְׁלֵא
הָיָה לָנוּ בְּרוּר

לְאִף אֶחָד
בְּמַהוּמָה הַזֹּאת
בְּכֻלָּל עַל מָה וְלָמָּה

אדמיאל קוסמן, שער השמיים, 2009

מתן בן כנען, EL MARTIRIO DEL MARTILLO, 2008, שמן על בד, 55/70

היום בו נגמר העולם

ביום שנגמר העולם הייתי חייל. יום לפני שנגמר העולם, הממשלה נתנה פקודה לצבא לפרק את הצבא ולהפוך את כל החיילים לאזרחים.

לקחו אותנו לבניין שנראה כמו מוטל גדול, ישן, עם הרבה קומות והרבה חדרים. בעצם זה נראה כמו בה"ד 1, רק צבוע עד גובה הצוואר בבז' חזק. שיכנו אותנו בחדרים, אמרו לנו שאנחנו יכולים לרדת ללבוש אזרחי. רוב האנשים הסתובבו בנעליים שחורות ומכנסי צבא וחולצות לבנות ארוכות של מד"ס.

אני הייתי לבד בחדר קטן. הלילה ירד על היום האחרון בעולם. עוד מעט נחזור למאה החמישית לפני הספירה, בלי חשמל, בלי טלפון, בלי מערכות מים וגז, בלי ממשל ובלי סעד. יצאנו החוצה והבטנו באור הצהוב על החצץ והאבנים המקיפים את הבניין. נראה שהמאה החמישית הגיעה כבר עכשיו. כל המערכות מתפרקות לאט. לא דיברנו אחד עם השני, רק נשענו על המרפסות בפרוזדור הארוך והבטנו לתוך הלילה. אני חושב שכבר אז היה משהו מבשר-רע באוויר, אבל עוד לא יכולתי לשים על זה את האצבע.

מפקד הגדוד, ביטנסקי, ריכז אותנו באולם גדול לשיחה אחרונה. גם הוא היה עם חולצת מד"ס לבנה. נמוך, אפור, שרירי. סגן אלוף בלי דרגות. והוא דיבר אלינו בעצב. אני לא כל כך זוכר מה הוא אמר, אבל הוא אמר שזה הסוף, שהמערכות מתפרקות לאט. שממחר אנחנו אזרחים, ואנחנו יכולים לעשות מה שאנחנו רוצים. הוא אמר שזה היה כבוד להיות המפקד של הגדוד הזה ושכולנו עשינו עבודה טובה. ואני כבר התגעגעתי אליו והיה לי עצוב.

ואז עשינו מקלחת והלכנו לישון. בלי מד"ס ערב, בלי מסדר שימון שמירה, בלי שמירה בעצם. האפוד היה זרוק בפינה אחת של החדר, המחסניות מפוזרות. הנשק מושען עם רצועתו המשתלשלת על הקיר. לא מתחת לראש ולא בארון מאחורי שני מנעולים. החושך בחדר הפחיד ודיכא אותי. לא הצלחתי לדמיין איך יראה העולם מחר.

התעוררתי לפנות בוקר, לדעתי, למרות שעדיין היה חשוך. היה קר. צינה של לפנות בוקר. ומהר מאד זכרתי שאין מד"ס בוקר ואין ארוחת בוקר, ואין כלום. ואז לאט לאט המחשבה התפשטה מהמעגל הצבאי, הסיקה מסקנות, קשרה קשרים, והפחד הזדחל ללב. אין מה שיחזיק אותנו בחיים. אין אפילו אוכל. אין חברה, אין אנשים. כל מה שיש לכל אחד מאיתנו זה קיטבג, קרטון של מנת קרב בכל חדר, צ'ופרים בתרמיל, כמה בגדים להחלפה, אפוד ונשק.

פתאום הבנתי שהרסן השתחרר, וכל אחד יעשה הכל, אבל הכל, בשביל להשיג אוכל, בשביל להשיג כוח, בשביל לחיות עוד קצת. משכתי את שמיכת הסקרביאס עד הצוואר ורעדתי במיטה.

אור חיוור החל להסתמן מתחת לחריץ הדלת.

שמעתי קולות. בהתחלה גירודים ולחשושים, ואחר כך מה שנדמה כאנשים רצים בפרוזדור הפתוח. זה נשמע כמו חולדות. דלת נפתחה ונטרקה ואני קפצתי. ואז הייתי

חייב ללכת לדלת, לפתוח אותה קצת ולראות מה קורה, למרות שפחדתי. בפרוזדור ראיתי אנשים מטושטשים רצים באותם בגדים של אתמול, את חלקם חשבתי שזיהיתי לשבריר שניה, אבל היה קשה לזהות בגלל האור החלש ותספורות הצבא האחידות. חלק רצו בזוגות, חלק רצו ביחידים. לא ראיתי קבוצה גדולה. ואז הבנתי גם שאני לא שייך לשום קליקה, שאני לבד בכל הסיפור הזה. ראיתי שתי דמויות יוצאות מדלת של מישהו בפרוזדור ממול עם הקרטון של מנת הקרב ורצות הלאה. סגרתי את הדלת ונשכבתי על המיטה. הקולות הלכו והתחזקו והפכו לקולות של מלחמה. צעקות, מכות, קריעת מזרונים, משהו כבד נופל. דלתות הלכו ונטרקו קרוב יותר ויותר אלי.

לבסוף נפתחה הדלת באחת והידית דפקה בקיר. דמות הסתערה לתוך החדר ומאחוריה עוד אחת. הם לקחו את מנת הקרב, את הקיטבג, את האפוד ואת הנשק. הם הביטו סביב בהיסטריה כמו חיות. יכולתי לראות את הברק בעיניים מזנק קצת אחריהם. ואז הם הבחינו שאני שוכב חסר אונים על המיטה. אחד מהם ניגש אלי עם רובה, הרים אותו במאונך מעל ראשי כשהקת למטה ואז הוריד את הקת על הפנים. אחר כך הכל נהיה שחור.

מצב הנעדרים

I.

מְסִיקִים עַל מִצְבַּב הַנְּעֻדְרִים
כְּפִי שְׁמֵרְכִיבִים שְׁלֵד דִּינוֹזָאור:
מְפָרִיטִים שְׁנַמְצָאוּ
בְּמָקוֹם שְׁבִלַע אֶת תְּנוּעַתָם הָאֲחֵרוֹנָה,
בְּאֶזֶר שֵׁם צְעָדוֹ, צְדוֹ וְנִשְׁמוֹ
כְּפִי הַנְּרָאָה, לְפָנַי שְׁנַעֲלָמוּ
מֵעַל לְפָנַי הָאֲדָמָה:

פֶּה, שָׁם, פָּרִיט וְעוֹד פָּרִיט
מוֹרֵם לְגִבָּה הַעֵינִים, מְעַבֵּר מִיַּד לְיָד
וְאֵז, בְּזִהִירוֹת, מְצַרֵּף
לְפִאזֵל שֶׁל שְׁבָרִים.

עֲמוּד שְׁדָרָה שֶׁל מְשֵׁהוּ נִכְחָד
צוֹמֵחַ בְּאֲמֻצַּע הַמְּדָבָר, עַל רִקְעַת הַשָּׁמַיִם,
הוֹלֵךְ וּמִתְגַּבֵּה, חֲלִיָּה אַחֵר חֲלִיָּה,
נִבְנָה לְאֵט וּבִשְׁקִידָה
מִחֲלִיקֵי בְּעֻצָּם.

כָּל הַיּוֹם כָּלוּ
אֲנַחְנוּ מְסֻתוֹבְבִים סְבִיבוֹ, מְקִיפִים
דְּבַר חֶסֶר שְׁמֻזְדָּקָר, הַטּוֹטֵם
שֶׁל הַשַּׁבָּת הַזֶּה.

.II

מי שמקוה

לְמִי שְׁמֻקָּה
כָּל יוֹם הוּא שָׁעוֹן חוֹל גָּדוֹל
שְׁהִלְיָה הוֹפֵךְ עַל פְּנָיו:
הַשְׁעוֹת עוֹבְרוֹת מֵצַד לְצַד,
מֵה שְׁהִתְאַסֵּף מִתְפַּזֵּר.
מִי שְׁמֻקָּה
מִשְׁתִּיק אֶת הַקּוֹלוֹת סְבִיבוֹ
כְּדֵי לְהִקְשִׁיב לָהֶד.
הוּא נֶאֱחָז בְּצַלְלִים,
אוֹסֵף אוֹתָם לְגוֹף
וְאוֹמֵר: אֲתָה.

.III

לעולם לא זרים

הִהְעֵדָר עוֹשֶׂה אֶתְכֶם שְׁלָנוּ:
מִפְּרִים כְּמוֹ מַלְכוֹת יְפִי,
מְגִלֵי תְרוּפּוֹת, מְשׁוֹרְרִים לְאוֹמִיִּים.
כָּל יֶלֶד יוֹדֵעַ עֲלֵיכֶם כְּמֵה דְבָרִים
כְּלָלִיִּים וּפְרָטִיִּים מְאֹד:
מֵה אֲמַרְתֶּם בְּשִׁיחַת הַטְּלָפוֹן בְּיוֹם שְׁשִׁי בְּשַׁבַּע,
אִם אֲבַדְתֶּם שָׁן חוֹתְכֶת,
אֵיךְ נִרְאָה אֲבִיכֶם כְּשֶׁהוּא בּוֹכָה.

פינחס

חמש שנים זה הבדל הגילים בינינו, מאז שאני בצבא התקרבו מאד. כשאני מגיע הביתה לחופשי, אני עמוס בחוויות. את ההורים אני לא משתף בהן, עדיף שיישנו בשקט. אז הוא כאילו חבר חדש שאני מנסה להרשים ואני לא בדיוק מבין למה. ילד בן חמש עשרה שעובר את גיל ההתבגרות, מתנתק מההורים ומתקרב אלי. ואני פתאום מבין שיש לי אחלה את. סקרן, פיקח, מצחיק ואפילו יפה. הוא רוצה להתנדב לצנחנים כמוני, אני מנסה לצנן את ההתלהבות שלו, אבל אני חייב להודות שההערצה שלו נעימה לי.

*

מתוך שינה אני שומע את המפקד עם הקול האדיש שלו אומר לסמל "תעיר את יציב וקרומן." "בעוד חמש דקות אתה וקרומן למטה עם חגור נשק וכובע פלדה, שמעת?!". "על מה אתה מדבר? רק חזרנו", אני זורק, מנסה בלי הצלחה לתפוס את החלום החמקמק. מהצד השני של החדר הארוך אני שומע את קרומן אומר לסמל שהוא נקע את הרגל בדרך חזרה מהמארב. שהוא צריך מסדר חולים בבוקר.

"קרומן ויציב, אם אתם לא מתייצבים למטה במודיעין תוך שלוש דקות, תשכחו מהיציאה מחר!!". אני לא יודע מה עם קרומן, אבל אני ממש צריך שבת בבית. במודיעין אומרת לנו הקצינה שאנחנו אמורים ללוות שני חבר'ה שלהם עם איזה ערבי שצריך לזהות חשודים מהכפר שלו. שזה לא צריך להיות סיפור ארוך, ושנחכה להם בחוץ ליד הג'יפ. קרומן הולך להביא אוכל. אני מתיישב נשען על הקיר ברחבה המוצלת של המשרד ונרדם תוך שניות.

אנחנו נמצאים ביריחו כבר חצי שנה. בעוד חודשיים אם הכול יעבור בשלום, אנחנו מקלפים את המדים עם העור בבקו"ם. אבל כאן אתה לא יודע מה יקרה בעוד רגע. בלילה אנחנו שוכבים מארבי בטן, וביום אנחנו אמורים לנוח. אבל כל יום סיפור אחר. פעם מרדף, פעם ליווי, ופעם תורנות מטבח דפוקה. בקיצור אנחנו לא ישנים והעייפות מצטברת. אני הולך לתפוס קרופ רציני בבית, זה בטוח.

*

השניים מהמודיעין מגיעים בתשע בלבוש אזרחי, הם עולים על הג'יפ מלפנים, ואנחנו יושבים מאחור. הוא יושב מולנו עטוף בשק יוטה. דרך שני החורים הקטנים בשק אפשר לראות לו רק את האישונים.

"לערבוב קוראים פינחס" הוא אומר, "הוא בסדר, ממושמע כמו כבשה קטנה. אבל הפחד יכול להיות גורם מפריע, השאלה ממי הוא פוחד יותר. מהטובים או מהרעים? בשביל זה אתם כאן."

אנחנו יוצאים דרך היציאה הדרומית של יריחו לכיוון ים המלח. הג'יפ פתוח ומשבי הרוח החמה מייבשים אותנו לגמרי, מתי כבר ייגמר הקיץ הזה? בחורף, הוא אומר. ואל תשלה את עצמך, ביום אותו חום, רק שבלילה אתה קופא. השני קורע את הכביש, אנחנו אוחזים במסגרת הברזל. המסכן שמולנו שארוז בשק, עף בכל סיבוב. אני מבקש

איתמר פרנס, חלום II, 2009, אקריליק על בד, 120/100 צילום: דרור גלבוע

מהנהג שיוריד גז אחרת נצטרך לאסוף אותו מהכביש.
אני בוחן את עיניו מנסה לדמיין אותו. מלשן שהולך לזיין את החברים שלו, מכוסה
בשק שלא יכירו אותו. "אפשר סיגריה?" הוא אומר בלחש.

"הוא מבקש סיגריה", אני אומר לסגן.

"ואיך הוא מתכוון לעשן, דרך העין?"

קרומן מזיז את השק ואחד החורים עכשיו מתייצב מול פיו. אני מדליק לו סיגריה טיים
ודוחף לו אותה דרך החור, מהחור השני יוצא העשן, וזה מצחיק אותנו, כמה שזה עצוב.
אח שלי בטח יאהב את התמונה הזאת.

הג'יפ חותך לכיוון היאחזות קליה בצפון ים המלח, ומשם אנחנו עולים ממש בסמוך
למים על דרך עפר כבושה, ומרימים אחרינו גל אבק שמאיים לחנוק אותנו. ההוא
מהמודיעין אומר שבקרוב הבני דודים יסללו לנו אחלה כביש, שיחבר אותנו לכביש
הערבה.

אנחנו יורדים מדרך העפר והג'יפ עוצר בקפל קרקע. "בוא פינחס, רק תראה לנו מי
זה האח של אימא שלך ושני החברים שלו, ותספיק להגיע לכפר לפני שיגמרו לך את
המגדרה של הצהרים", הוא אומר ועוזר לו לרדת עם בעיטת עידוד בישבן.

"אתם שניכם עולים על הדיונה, עין אחת על הג'יפ ועין אחת עלינו", הוא אומר. עכשיו
הם מתרחקים בדרך העפר לכיוון האוהלים. הערבי הולך ביניהם, השק מכסה אותו
כמעט עד ברכיו, מרחוק הוא נראה כמו פינגווין מדברי. קשה לנו לעקוב אחריהם. משבי
הרוח החזקה מעלים ענני אבק, כך שדי מהר הם נעלמים לנו.

קרומן מודיע לי שהוא הולך לטבול בים. אני אומר לו שמהר מאוד הוא יגלה ששיש
לו יותר פצעים פתוחים ממה שהוא חושב. הוא רק אומר שאני חייל מספיק מיומן
בכדי לשמור על הג'יפ לבד. אני רואה אותו מפיל את העוזי על האבנים שליד המים,
וצרור קצר נפלט. למזלו הקנה פונה לים המלח, והכדורים עושים מין מניפה על המים
הירוקים.

"צריך לאשפז אותך, עם כל הקפיצות האלה בדרך, אתה יושב מולו עם נשק לא נצור?"
"קרומן תמיד מוכן לגרוע מכל. ראית איזה מניפה במים?" הוא צוחק.

לפחות הוא ויתר על הרחצה. הוא עולה לדיונה, מפרק את העוזי מנקה את הסדן והנוקר
מעביר פלגלית בקנה. מחליף מחסנית ונוצר את הנשק.

"אני מקווה שהיריות האלה לא יתחילו איזה תקרית גבול", אני אומר.

"איזה יריות?", הוא שואל בחיוך משתאה, "אני ואתה לא שמענו ולא ראינו כלום."

*

אחרי כרבע שעה הם חוזרים בריצה. "ראיתם את הערבי?" הוא שואל. הוא מספר שלפני
שהגיעו למאהל ירו עליהם צרור קצר, הם תפסו מחסה, ואז ראו שהערבי איננו.
"שמעתם את היריות?" הוא שואל, ונענה בשלילה.

"הרוח צפונית" אומר קרומן בוחן את כיוון האבק. ההוא מהמודיעין נראה מהרהר.

"הוא בטוח ברח לכם, אם הם הרגו אותו הייתם יודעים".

בדרך חזרה, בערך קילומטר משם אנחנו רואים מישהו רץ במורד הדיונה מנופף לנו
בידו. "זה הבן זונה הקטן! איך הוא הגיע לכאן" הוא אומר. אנחנו עוצרים והוא מגיע
לג'יפ בריצה כולו מתנשף. אני מתבונן בו, הוא בגיל של אחי, לא יותר. צעיר מדי
להשתתף במשחק הדפוק הזה. עכשיו אני רק רוצה שנחזיר אותו לאימא שלו, וזהו.
לאיפה נעלמת? הוא שואל אותו ומוריד לו סטירה. "שמעתי את היריות, וראיתי אתכם

רצים, חשבתי צריך לרוץ" הוא אומר וחוטף עוד סטירה.

"איפה השק?" הוא שואל אותו.

"זרקתי בדרך" הוא אומר, פניו חיוורות, אני מתבייש לזהות את הפחד בעיניים שלו.

"לך תביא את השק" הוא אומר לו.

"עזוב את הילד", אני אומר, "אני מביא לך מהמטבח עשרה שקים כאלה."

"אתה אל תתערב", הוא סוגר.

והילד הערבי כבר עולה את הדיונה בריצה. אנחנו עוקבים אחריו במבט עד שהוא נעלם לשטח מת.

בהתחלה ראינו את כדור האבק, ורק אחר כך שמענו את הפיצוץ. אני וקרומן עולים בריצה עוברים את הדיונה, יורדים לוואדי הקטן. על הגדר הפרוצה אני מגלה את השלט "אין כניסה. זהירות שטח ממוקש".

באוטובוס בדרך הביתה כולם ישנים, רק אנחנו לא מצליחים להירדם. "אין מה לעשות, זה הגורל, מישהו סימן את הילד הזה", הוא אומר.

"סתום" אני חותך אותו. "לא מסומן ולא כלום. אם לא הצרור הדפוק שלך, והבנזונה מהמודיעין, הילד הזה עוד היה בחיים."

"ומה מחר? הם היו עוזבים אותו לדעתך?"

*

בארוחת הערב בבית אני לא מדבר עם אף אחד מהם, ואחר כך אני נסגר בחדר שלי. בבוקר קרומן מצלצל ומודיע לי שההוא מהמודיעין סגר את הדו"ח. שהם לא מזכירים את הצרור ואנחנו לא מזכירים את השק. שהפועלים הערבים דיווחו על הפיצוץ, ומחלקת חבלה חילצו את הגופה מהשטח. זהו, נגמר. הוא אומר, ושהוא יודע שהוא יכול לסמוך עלי.

"שיהיו לך חיים טובים קרומן", אני אומר ומנתק.

כל השבת אני במיטה. מחוץ לחדר אני שומע את אימי אומרת לאחי שאני בטח צריך להשלים שעות שינה.

דרור אוסלנדר, חיילים, 2010, שמן וחומרים תעשייתיים על שרטוט אדריכלי, 50/35

דרור אוסלנדר, **חיילים**, שמן וחומרים תעשייתיים על שרטוט אדריכלי, 50/35, 2010, שמן וחומרים תעשייתיים על שרטוט אדריכלי, 2010

לאה שניר

איקרוס עיף

כְּבֹר כְּמַעַט מְאַחֵר מְדִי, אוֹמֵר אִיקְרוֹס
וְנֵאֶסֶף אֶל חֵיק הָעֵינָפוֹת כְּעֵבֶר בְּרַחֵם אָמוּ.
עוֹד מְעַט יִרְגַע הָרַעַד בְּכַנְפֵי עוֹף הַפָּרָא
הַמוֹשֵׁךְ מְקַצוֹת אֶצְבְּעוֹתָיו חוֹתֵם שְׂרָפִים
וְחוֹמֵק אֶל קו אֶפֶק נֶאֱטָם
לְתִשׁוּקַת הַמְּעוֹף.
עוֹד מְעַט תְּצִיף לְאוֹת אֶת אֵיבְרָיו.
תְּנוּעוֹת עֶפְעָף כְּבֹד תִּתְמַסֵּר לְמַגַּע רִיס נֶעֱצָם
וּמִשָּׂהוּ יִצוֹף שָׁלוֹ עַל פְּנֵי הַנְּסֻתָר
הַנֵּאֶסֶף מִתּוֹךְ הַזְּמַן אֶל דְּעִיכַת הַדְּבָרִים:
שׁוּלֵי רְקִיעַ קְמוּטִים יִשְׁתַּקְּפוּ בְּחִלּוֹן
אוֹר מִתְעַתֵּעַ יִרְתֵּךְ לְרֹצְפַת הַחֹדֶר כְּאִלוֹ הוּא סֶלֶם
צְפוֹר תְּרוֹץ בְּחִלְלֵי הַצֵּר גְּבֻלְעַת אֶל צֶל עֲצָמָה
וְגַם אִיקְרוֹס יִרְגִיעַ בְּנִפְשׁוֹ אֶת תְּנוּעַת הַמַּחַט
הַזּוֹרְקֵת בֵּין נוֹצָה לְדוֹנָג,
יְסִיר אֶת כְּנָפָיו וַיִּנְעֵלוּ בְּאֵרוֹן.
יִפְרֹשׁ עַל קַרְקַע כְּלָאוֹ אֶת פִּתּוּי הַמְּעוֹף
כְּהֶלֶךְ הַפּוֹרֵשׁ לְעֵת עֶרֶב שֶׁק שָׁנָה,
פּוֹשֵׁט אֶת בְּגָדָיו, מְקַפְּלֵם וּמְנִיחֵם כְּכַרִּית תַּחַת רֵאשׁוֹ,
וַיִּרְדֵּם.

אָבֵל בְּשׁוּלֵי הַחֲשֵׁכָה הַנְּקוֹשְׁרַת בְּעֵינָיו,
לְלֹא רַחֵם תְּצַרֵּב אֶת חִלּוֹמוֹ
וְדֹאוֹת הַנְּסִיקָה.

דרורה דומיני, נמרוד שחור, 2003, ריקוע באלומיניום וצבע, 65/90

הנמרודים החדשים

לבימה נכנס בחור צעיר לבוש בחולצת T, חגור באשפת חצים ואוחז בידו ענף עץ. הוא מסיר את חולצתו ותולה אותה. על גב החולצה כתם. כשהוא מעורטל בחציו, ניגש הבחור לרשם-קול המוצב על הבמה, מפעילו ומקיש עליו עם הענף בקצב "שאמאני" (כהגדרת האמן בשיחה עם המחבר). לאחר מספר דקות, משהוקלט התיפוף, לוחץ הבחור על כפתור REWIND, מקלף את הענף שבידו ובונה קשת-ציידים. עתה, מששולף הבחור חץ מאשפתו, אנו מבחינים כי החצים אינם כי אם מכחולים. לצלילי הנקישות הקצובות העולות מהרשם-קול, הוא יורה מכחול אחר מכחול על חולצתו התלויה ופוגע בכתם אשר על גב החולצה. כל פגיעה מכתימה את הכתם בדיו, שהמכחול טבול בו, ועם כל פגיעה קורא הבחור "ברונזה!".

שם האמן הצעיר, בני קורי, ושם המיצג שלו, שהוצג ב-2002 ב"בימת מיצג" בתל-אביב הוא FIXED DRUG ERUPTION. הצופה במיצב מתקשה שלא לחבר את העבודה ואת גיבורה – הצייד השבטי – לפסל האבן המיתולוגי של יצחק דנציגר, "נמרוד" (1939), המייצג בסגנון ארכאי עלם עירום הנושא קשת ציידים עם בז על כתפו. אלא, שהצופה גם אינו יכול שלא להבחין בהבדל העצום, היפוך של ממש, בין "גיבור הצייד" התנ"כי, סמל הנעורים העבריים של ילידי הארץ, לבין ציידו של בני קורי. כי הכתם שעל חולצתו הוא כתם מחלה (שם העבודה הוא שם המחלה) ומעשה ה"צייד" הוא מעשה של ריפוי באמצעות האמנות. לא, בני קורי אינו "כנעני" ואף אינו בא לספר בשבחי הילידיות (הוא עצמו יליד תורכיה, שעלה ארצה עם משפחתו ב-1971). לא גבורה וארוס קולקטיביים קדומים מבוטאים במיצגו, ואף שקריאת ה"ברונזה!" שלו מתייחסת לתקופת המצאת הקשת והחץ, היא מעלה על דעת הצופה את מדיום הפיסול, מה שמקשרנו עוד יותר ל"נמרוד" הדנציגרי (שאמנם נוצר באבן חול נובית, אך נוצק בארד בשנות התשעים). עתה, גם מהרהר הצופה בהמרה של ציפור הבז הפרעונית, הניצבת על כתף נמרוד הדנציגרי, במכשיר הרשם-קול, אביזר טכנולוגי עכשווי יותר המשמש לקשר בין הצייד והעולם.

*

בשנת 1908 רשם אפריים משה ליליין רישום דיו המאייר את "נמרוד גבור צייד" ("בראשית", י', 8). היה זה במסגרת איווריו לתנ"ך, בתרגומו לגרמנית של מרטין בובר. ליליין עיצב את הנער הצעיר והעירום, גופו בהיר-העור משורג שרירים להפליא, כשהוא יורה חץ בקשתו אל עבר להקת אווזים (או עגורים) המעופפת מעל נוף מזרח-תיכוני קסום של אגם, עצי תמר וכו'. אלא, שנמרוד הנער של ליליין נעזר בהדרכתו של אביו הזקן, כוש (שאינו נראה שחום-עור, אלא להפך – אשכנזי), המכוון את יד ימינו של בנו הצעיר. שמבחינת האמן הגרמני-ציוני, עדיין שוררת ברית בין בנים לאבותיהם, והאב – המזכיר לנו "יהודי ישן" – עודנו בעל השפעה חינוכית על בנו, איש הגוף והטבע, "יהודי

חדש". ואולם, "נמרוד" שטבע חותם עמוק באמנות ובתרבות הישראליות היה, כידוע, פסלו מ-1939 של יצחק דנציגר, יצירה בגובה 1.10 מ', שפוסלה בשבר של אבן-רחיים שהוברחה מפטרה ונעזבה בתחנה המרכזית בתל-אביב. רבות נכתב על פסל זה, אשר התחבר בדימויו למצרים העתיקה ואף לאיי הפסחא (בארכאיות של עיצוב פניו). דמותו של הצייד הנובי הערל, אשר חוט-השדרה שלו הוא קשת-ציידים, הילכה קסם על צעירי ישראל בשנות הארבעים והחמישים, שראו בו מודל לזיקה אותנטית לטבע וקשר תרבותי לקדמוניות המזרח-התיכון, ובמילים אחרות – מודל מבוקש לזהות "עברית", פוסט-יהודית, חדשה, בריאה ורבת עוז. היה זה שנה קודם להחלטת ועידת ונזה על "הפתרון הסופי" ליהודי אירופה.

עשרות שנים הרשים הפסל בצילומים בשחור-לבן שצילם ישראל צפריר ואשר פורסמו בספרי אמנות בשערי ביטאונים ובמוספים לספרות. כל אותה עת נחבא הפסל בבית משפחת דנציגר בחיפה ורק בשחר שנות השמונים נגאל משנרש למוזיאון ישראל, לאחר שהוצג ב-1980 במרכז תערוכת "המיתוס של כנען" (הגלריה של אוניברסיטת חיפה, אוצר: אברהם קמפף). היה זה שלוש שנים לאחר מות יצחק דנציגר בתאונה.

גילוי מחדש של "נמרוד" ריגש מאד את קשישי התנועה ה"כנענית" ובעיקר את בנימין תמוז, שהעיד: "לפני כמה חודשים נכנסתי למוזיאון ישראל בירושלים [...] ולהפתעתי מצאתי את עצמי עומד מול 'נמרוד', שהוצב במרכז של אולם. פרצתי לקראתו במרוצה, חיבקתי את הפסל ונשקתי. רק לאחר מכן, מתרחק ומתבונן בו מבעד לחשרת דמעות, תהיתי על עצמי שנתפסתי בקלקתי ונכשלתי בעבודת אלילים ממש; שהרי נשקתי לפסל! [...] כוח שהוא גדול משכלי, ואולי גם חכם ממנו, דחף אותי לתת ביטוי גופני, ארוטי, חסר מעצורים, כדי לחגוג את המפגש המאוחר עם רגע היסטורי, מכריע, מרכזי, רגע של ראשית התחייה..."¹

גם עולם האמנות הישראלי לא נותר אדיש לתחיית "נמרוד", אף אם גילה אמביוולנטיות: במאמר ב"ידיעות אחרונות" מיום 1.7.1988, עימתה שרה ברייטברג-סמל את יצירתו של דנציגר עם ציורו של אריה ארוך, "רחוב אגריפס" (1964), תוך העדפה מוצהרת וברורה את היצירה האחרונה בזכות האנושיות והיהדות האינטלקטואלית, התרבותית והמתוחכמת המבוטאות בה, העולות – לדעת הכותבת – על ערכי הפרימיטיביזם והברבריות המבוטאים בפסל:

"היום הוא כבר מעצבן אותי כמו חטאת נעורים מבישה, מיותרת – מנוער ומרוקן מהיסטוריה, מפוצץ במיתוסים משוללי חסד, ובלתי מודע לדמותו. מה לי ולו? [...] עדיין לא קם האיש שיטיל אבן באליל בעל הקסם הברברי."²

הדברים נכתבו שבע שנים לאחר ביקורת שפרסם רפי לביא ב"העיר", בעקבות תערוכה רטרוספקטיבית של דנציגר במוזיאון ישראל (ובה הוצג "נמרוד", שזה אך נרכש לאוסף): "מפריעים לי בפסל זה האלגנציה המוגזמת שלו ואופיו השחצני, הכמעט לאומני. היום נראה הפסל הזה כאגרטל גלדיולות."³

1 בנימין תמוז, "1939", בתוך: "חיפוש הזהות", המוזיאון הפתוח, תפן, 1988, עמ' 17.

2 "ידיעות אחרונות", "תרבות, ספרות, אמנות", עמ' 25.

3 "העיר", 11.9.1981.

ב-1982, כשנה לאחר הערתו זו של לביא, פרסם מרדכי עומר את פרשנותו ל"נמרוד", תוך מתן התייחסות רבת כבוד לפסל, בראותו בו "מניפסט" של מרד הנרמז בשמו של הגיבור: "הפסל מסתמן כסמל ליצירתיות שבמרד, למתמרד העובר דרך רצף הכרחי של משגים, המטלטלים אותו מקצה אחד למשנהו, תוך מאמץ חסר-תקנה להיעשות האמת של עצמו."⁴

ספרים ומאמרים, שנכתבו בראשית שנות השמונים, אכן ייחסו ל"נמרוד" מעמד היסטורי קאנוני באמנות הישראלית.⁵ בהתאם, הציירת, רבקה רין, ציירה ב-1984 את "נמרוד לדנציגר האב", ציור שמן גדול מידות (1.70/2.20 מ') הנשלט ברובו על ידי צדודית ראשו המונומנטאלית של הפסל המפורסם, שמשמאלו צמד לפידים יוקדי להבות גבוהות ומעליו נשר פרוש כנפיים. הציור הסגיר את הכאריזמטיות העצומה של הפסל, המיוצג כפנטזיה ארכיטיפית מיתית.

בין 1986-1988 יצר אברהם אופק בכניסה לאוניברסיטת חיפה את ציורי הקיר, "ישראל: החלום ושברו". המסע הקירוני העשיר מסתיים בתמונת "השיעור לאמנות", בה נראה פרופ' אברהם קמפף מרצה לתלמידיו, כאשר על הקיר מאחוריו תלוי ציורו של שאגאל, "יהודי בתפילין", בעוד על השולחן לפניו ניצב "נמרוד" של דנציגר. אופק ייחס לשתי היצירות הקאנוניות הללו מעמד של קטבים מנוגדים המייצגים מתח רעיוני חי בתרבות הישראלית-יהודית המתהווה. מכיוון הפוך, ב-1988 צייר אלדד זיו⁶ כרזה להצגה שביים בירושלים בתיאטרון ה"חאן": הפסל "נמרוד", סכסופון על גבו, צויר בטכניקה פואנטיליסטית מתקתקה ובגוונים רכים של וורוד, תכלת וצהוב, כביטוי למבטו הסאטירי של המעצב, המחייך נוכח הסמל המקומי ההרואי.

הביקורות לא עמעמו את נוכחותו של "נמרוד" ואת מעמדו הקאנוני, אולי להפך: ב-1991, בתערוכת "מסלולי נדודים" במוזיאון ישראל, הציגה שרית שפירא את "נמרוד" כצייד נודד במדבר וכמבטאה של תרבות נדידה שחלחלה גם למודרנה הישראלית. שנתיים לאחר מכן, כמין אשרור לתזה, הציג הצייר, איצו רימר, בוגר "בצלאל", תערוכה בגלריה "וייצמן" בבאר-שבע ושמה "נמרוד 1990-1993".⁷ "נמרוד" שלו היה גוף טוטמי שטוח ומינימליסטי, המוצב בגוף מדברי שטוח, בהיר, ריק ומופשט ומבטא את רוח המדבר, אותו הכיר האמן ממגוריו, באותה עת, בבירת הנגב. "נמרוד" של א. רימר (לפחות באחד מציורי הסדרה צויר עוף ניצב על כתף ה"טוטם") נשא את שמו כהד עקיף לפסלו של דנציגר ואך ביקש לסמן מיתוס ואתוס ישראליים של גבורה וקורבן. שורשי עניינו האמנותי במיתוסים מקומיים עוד ב-1982, משהציג בבאר-שבע ציורים המגיבים למזבחות בתל-ערד ומקומות קדושים אחרים, ולאחר מכן, משהתמקד בציוריו בצלמיות שמקורן בתל-מטר בבאר-שבע.

4 "יצחק דנציגר – מקום", הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1982, ללא מספור עמודים.

5 כגון, ב"סיפורה של אמנות ישראל" (עורך: בנימין תמוז), מסדה, תל-אביב, 1980, עמ' 29-49;

או במאמרו של יגאל צלמונה, "הכנענים", "קו", 4-5, נובמבר 1982, עמ' 50-57.

6 אלדד זיו אף חיבר מחזה, שהוצג בתיאטרון "הקאמרי" התל-אביבי ונסב באורח סאטירי על

הסאגה ה"כנענית" ועל "נמרוד".

7 תערוכתו של א. רימר נערכה במקביל להופעת ספר-הילדים של איציק יושע, "נמרוד גם וגם".

העניין ב"נמרוד" של דנציגר המשיך להדהד באמנות הישראלית. ב-1994 כתבה סמדר תירוש מאמר על הפסל ובו התייחסה לגופו העדין של הצייד הדנציגרי, התעלמה מקשת הציידים המגדירה את גבו ותיארה:

"גופניות שברירית מכוערת משהו, בלתי מתאימה לציווי הכוח הגברי."⁸

ב-1996 כבר הציג מוזיאון ישראל תערוכה ראשונה מסוגה, המוקדשת כולה ליצירה ישראלית אחת, תולדותיה והקשריה – "נמרוד – תערוכה קבוצתית".

*

בשנת 2000 הופיע בקטלוג בית המכירות הפומביות, "מצא", צילום פסל ארד של יגאל תומרקין, "נסיכת העוף" (גובה: 90 ס"מ), שנוצר לא מכבר: אלילה מצרית קדומה ניצבת בלבוש מלכותי ולראשה עוף שחוט וזרוע גדועה. הפסל מצטט במדויק את פסל האלה, איזיס, אחת מארבע האלות שניצבו כשומרות האוצר בקבר תות-ענח-אמון (לראשה של איזיס המקורית מבנה דמוי כס-מלכות). גם אם תומרקין שלל כל כוונה לענות ל"נמרוד"⁹, האלה שלו, האם הגדולה (אמו הסמלית של המלך המצרי ואמו של הבז-הורוס), נראית כתשובה לאיקון הגבורה והנעורים של דנציגר: העוף השחוט והזרוע הגדועה הם תשובת הקורבן. העוף, שאמור לשמש ביהדות ככפרתו של הבן, נהפך למייצגו של הילד-הקורבן¹⁰, כאשר האם (זו האמורה לבשל את העוף) הועצמה לדרגת מיתוס והיא אם-האומה.

באותה שנה בה הגיח פסלו של תומרקין צילם עדי נס צילום ללא כותרת ובו נראה נער שחרחר, שעורב נח על כתפו. פעם נוספת, עדי נס לא ציין את "נמרוד" כהשראה (צילומיו התנ"כיים יצולמו כשבע שנים מאוחר יותר), אך דמות הנער הנאה, אולי אף הנחשק, עשויה להתקשר לסיפורו של הפסל האיקוני.¹¹ ביותו של העורב (במקום ביות הבז), ציפור השיר הטורפת, מקנה לנער זיקה לטבע עירוני, לא מדברי, והוא מנמיך את האריסטוקרטיות הפרעונית של נמרוד הדנציגרי אל שכונות העוני. יותר מכל, הומו-ארוטיות, הנחה על יצירתו הצילומית של עדי נס, מאששת את ה"נשיות" שיוחסה ל"נמרוד" על ידי סמדר תירוש, ומבחינה זו, משיבה את הדימוי הקולקטיבי של "היהודי החדש", זה הגברי, לדימוי של "היהודי הישן", הגלותי (ומי ש"נשיותו" אותרה לא אחת¹²), הגם שהנער נראה ילידי ביותר. יוזכר, בהקשר זה, שם הספר שפרסם המחבר ב-1996, "נמרוד בתפילין", ואשר ביקש להצביע על מגמות "יהודיות ישנות" באמנות הישראלית.

ב-2002 נוצרו מספר יצירות שענו אף הן תשובות תוקפניות לפסל הנודע ואשר

8 סמדר תירוש, "הגיבור הכנעני הוא יהודי נודד", "משקפיים", מס' 22, 1994, עמ' 17-19

9 "הארץ", 14.7.2000.

10 מבחינת תומרקין, הייתה זו מחאה על העופות הדורסים מן ההיסטוריה.

11 כפי, שאמנם, קושרה בידי דוד שפרבר בפרק "נמרוד, היהודי החדש", מתוך ספרו, "איפכא מסתברא", אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, 2008, עמ' 73.

12 למשל, ספרו של דניאל בויארין *Unheroic Conduct*, אוניברסיטת קליפורניה, 1997. עוד בהקשר זה, ראה במאמרו של דוד שפרבר, שם, עיונו בציוורה הפוטו-ריאליסטי של אורה ראובן מ-2007, בו היא ניצבת מעורטלת ומתריסה כנגד "נמרוד", מעמידה את גופה הנשי הריאלי כנגד האידיאליזציה של הגוף המפוסל.

תכונסנה בחלקן תוך שנה במאמר שתפרסם דנה גילרמן ב"הארץ"¹³. תחילה, הייתה זו דרורה דומיני, שהציגה בגלריה "גבעון" התל-אביבית תבליטי מתכת דקים ובהם דימוי מוכפל של "נמרוד", נושאים שמות סטיגמטיים דוגמת "נמרוד הומו", "נמרוד שחור", "נמרוד מפוחלץ". הפיכתו של הפסל האיכוני לקלישאה משוכפלת והתקפתו המילולית פתחה את השער בפני יחס סרקסטי כלפי המורשה ה"כנענית"-צברית" וכלפי האידיאליזציה של "יהדות השרירים". סרקזם זה בלט בצורה גדול-המידות של אפרת גל-נור, "עין לנמרוד צופיה", יצירה שהוצגה בסוף אותה שנה ב"זמן לאמנות", תל-אביב, בתערוכת "שיבת ציון: מעבר לעקרון המקום" (באצירת המחבר). בצורה, הנראה ככרזת "הקרן-הקיימת" מהסוג הישן, מוכפלת דמות הפסל כך שמנשק את עצמו, וזאת בין שני עצי תמר ולרקע תלמי שדה וחומת העיר העתיקה של ירושלים. דימויים נוספים נראים בצורה, כמו גם מילות ההמנון, "התקווה", באנגלית, אשר עליהם כתבנו במקום אחר.¹⁴ בהקשר הנוכחי, תודגש פעם נוספת היפסדות האוטנטיות החד-פעמית של "נמרוד" המקורי והמרתה בקלישאה, ויותר מזה – הנרקיסזם של האהבה העצמית המבוטאת בנשיקת הפסל את עצמו. נרקיסזם זה, הנכרך בביקורת על דמות ה"צבר", פעפע לתרבות הישראלית לא במעט ממחזותיו של חנוך לוין (וראו, לדוגמה, את דמותה של ורדה'לה, במחזה "נעורי ורדה'לה", 1974).

עוד תוזכר עבודת וידיאו שיצר בועז ארד ב-2002, "גורדון ואני" שמה. כאן מופיע האמן, כשעל ראשו ניצב תרנגול אדום-כרבולת. לא עוד לפנינו בחור דק גו, כהה עור וגמיש – כ"נמרוד" – כי אם בחור בגיל-העמידה, קרח, ממושקף, שעיר בגופו, ובקצרה – ישראלי ממוצע בהופעתו, המתגלה בסיטואציה מגוחכת לכאורה. במקום שימת הדגש על הגוף והקטנת הראש בפסלו של דנציגר, בועז ארד התמקד בראש, כאשר התרנגול (פעם נוספת, ראה מקרה תומרקין) מחליף את בז-הצייד ומציב במקומו את הכפרה שבאמצעות הקורבן. האם שמו של התרנגול, גורדון, אמור להדהד את שמו של אבי ההתיישבות הציונית, א.ד.גורדון, ומבחינה זו, מציב חיץ סרקסטי בין יוצר ישראלי מראשית שנות האלפיים לבין האתוס הציוני ההרואי? תהא התשובה אשר תהא, קשה שלא להרהר גם בעבודה "נמרודית" מקבילה, צילום צבעוני בשם "נריה", שיצר דוד עדיקא ב-2009 (פורסם בחוברת "המעייין", מס' 5, 2009): דיוקן נער בהיר-עור, חשוף בפלג גופו העליון, שתוכי אקזוטי יושב על כתפו בסמוך לראשו. הנער מקרין ארוס, עדינות ותום המהולים זה בזה, אך לבטח לא עוצמה וירילית ילידית כלשהי (שהרי, הנער הנדון עשוי להיות אירופי, אמריקאי, אוסטרלי וכו'). התוכי, תחליפו האקזוטי של הבז המצרי, מסמן אל-מקומיות וגלובליות, כמו גם סקרנות ומשיכה אל הרחוק והבלתי מוכר. זהו הישראלי הצעיר החדש.

שלהי 2009: בתערוכה הקבוצתית, "מה רוצה פיסול?", בגלריה של לימודי ההמשך ב"בצלאל" (אוצרת: רותי דירקטור), הציגה אפרת קדם פסל בשם "נמרוד": קולב עץ אנכי, מהסוג המשמש לתליית בגדים בחדרי שינה, הוצב על הרצפה כשהוא נושא על המתלה התיכון שלו מרבד דשא סינתטי. הקולב – מבנה דמוי גוף, שלד עץ מופשט, כולו בסימן נראות חיצונית (לבוש) – המיר את הארוס השרירי הנערי של הצייד הקדמון. אותנטיות

13 דנה גילרמן, "נמרוד כזה קטן", "גלריה", 24.2.2003.

14 קטלוג "שיבת ציון: מעבר לעקרון המקום", "זמן לאמנות", תל-אביב, 2002, עמ' 68.

מקומית היולית של נער הטבע הומרה ביריעת טבע מלאכותי. פשיטת הרגל הסופית של הסמל הדנציגרי.

*

בשנת 2007 הופיעו על תחנות אוטובוסים בערים הגדולות בישראל כרזות גדולות בנושא "נעלי נימרוד". ילדון ישראלי מטופח, לבוש במיטב המותגים האופנתיים, צולם במרכז הכרזה כשהוא נועל, כמובן, את "נעלי נימרוד". ילד התפנוקים העירוני, בן הטובים המעודכן של שנות האלפיים, הוא נינו של "נמרוד" המיתולוגי. בין הרב-סבא לבין נינו לא נותר ולא כלום.

ועוד נתון לסיום: בתגובות אינטרנט (31.7.2009) למשאל שנערך במדור "גלריה" ב"הארץ" בין אוצרים צעירים בנושא היצירות הישראליות החשובות ביותר, ציינו מרבית קוראי המדור את פסלו של דנציגר כיצירה קאנונית מהמדרגה הראשונה. באשר למשתתפי המשאל, איש מהאוצרים הצעירים לא ציין את "נמרוד"! הנה כי כן, לָחוּ שֶׁל "נמרוד" נָס וְלֹא נָס.

דרורה דומיני, מלכת שבא 1-2, 2009, לבני סיליקט, חול, דבק, צבע וחרוזי עץ, 180/45/10

סיפור ללא סוף

1

הרוח החמה נשבה כל הלילה, מביאה אתה עוד ועוד גרגרי חול השד יודע מאיפה. אוספת ומניחה, אוספת ומניחה. נושפת ביריעות האוהל. מתנשמת. לא ישנתי כל הלילה. עדיין אין אור רק החושך קצת פחות סמיך. אני שוכבת בעיניים פתוחות ומחכה שהחפצים יצאו מתוך החשכה ויזחלו שוב לצורתם המוכרת. אני יכולה לראות שמחוץ לאוהל כבר קצת פחות חשוך מאשר בתוכו, ושעוד מעט יזרום האור הקלוש, החלבי, שבחוץ, פנימה דרך הפתח.

אני יודעת מה העיר אותי. אני יודעת מה מעורר בי את החרדה הזאת. זו לא הרוח שמכה ביריעות האוהל, זה גם לא חוסר השקט של העיזים, דשדוש הרגליים והפעייה הרכה. אני שומעת את התנועה שלהן מחוץ לאוהל ויודעת שהוא שם. שהוא שוב הסתובב בחוץ כל הלילה. אני לא יודעת מה הוא עושה שם בלילות אבל זה מפחיד אותי. הלילות הסהרוריים האלו שלו, שהוא מסתובב בחוץ, רדוף. העמלנות הבלתי פוסקת, חסרת המטרה, חסרת המנוחה, הזקן הארוך שלו שמתנפנף ברוח, לכל הכיוונים, כאילו הפיח בו מישהו רוח חיים או שייגעון. המבט הקודח בעיניו, שמנסה לחמוק ממני. ימים שלמים הוא מסתובב כממלא אחר הוראות נסתרות. ממלמל לעצמו, מעביר חפצים, קושר, פורם, מנפנף בידיו, מעביר פנימה והחוצה, החוצה ופנימה, מטעין אותם על החמור, מטעין ופורק, פורק ומטעין, ממיין, סופר, שוב ממיין את העיזים, מעביר מצד לצד, מסמן, משחיז את הסכינים. ממלמל לעצמו, מנהל שיחות דמיוניות, מנפנף בידיו. אורז צרור חדש, פורם, שוב אורז.

2

אני לא זוכרת מתי זה התחיל. לא כל כך שמת לי לב, בהתחלה חשבתי שהוא יוצא אל העיזים, ששנתו נודדת אבל עכשיו זה ברור לי. אני צריכה לקחת את הילד ולהסתלק מפה. אסור לדחות את זה יותר. פשוט לארוז ולצאת. אני לא דואגת. מי שנתן לי את הילד הזה גם יעזור לי לשמור עליו. אני מרגישה את הטירוף שלו. את השיגעון הזה שנכנס בו. משהו רודף אותו. אני לא יודעת מה הוא מתכוון לעשות. למה הוא מסוגל. מה הוא הולך לעשות עם הסכין הזאת שלו. כל פעם הוא תוקע אותה במקום אחר, חושב שאני לא רואה. משחיז ומחביא משחיז ומחביא. אני אחכה שיתרחק קצת. שילך. אני אעיר את הילד ונסתלק. מה אנחנו כבר צריכים, קצת מים ולחם. אולי ניקח גם עז אחת, שיהיה קצת חלב. לא. זה מסוכן. הוא ירגיש. הוא מיד יחשוד.

3

אני מחבקת את הילד שישן פה לידי. אני משקעת את אפי בשקע שבין הצוואר לכתף. במקום העדין והמתוק הזה. אני נושמת אותו. את ריחו. את חום גופו. צורבת אותו

בזיכרוני. הילד הנסי שלי, הפלאי. אני מקשיבה לנשימות שלו. הן כל כך שקטות שבקושי אפשר לשמוע אותן.
אני מקרבת את אוזני אל פיו, אל אפו, מנסה להרגיש את הבל נשימתו. לא פלא שהוא מעורר את קנאתו. ההבעה המלאכית הזו. הריסים הארוכים והפה המתוק, המכווץ, כמו של תינוק. כמו אחרי שהיה יונק, בדיוק אותה הבעה שהייתה לו כשהיה נרדם בחיקי, שבע. קשה להאמין אבל חלפו כבר שלוש עשרה שנים מאז ואותה הבעה מלאכית לא נעלמה. היא רק הולכת ומתחזקת. נהיית ברורה מיום ליום, ולא רק בשנתו, גם כשהוא ער. ההתבוננות השקטה שלו, העדינות, העיניים האלה שנראות כמו שתי בארות עמוקות מלאות מים חיים. אין ספק שהוא יודע, ואם לא יודע – מרגיש. אין ספק שהחשד והקנאה מכרסמים את לבו כמו להקה של עכברושים.

4

היו זמנים אולי, בהתחלה, שעוד האמנת בנס הזה שקרה לנו. במתנה הזו שקיבלנו. אבל עכשיו אני לא יודעת מה משגע אותך יותר. החשד שלך בי או החשד שלך בו. באלוהים שלך. על כך שבגד בך, שרימה אותך.
לאט לאט הפכה השמחה ותחושת החסד לחשד. לקנאה, לטירוף. לא ביום אחד. בהתחלה עוד היית מאושר. הייתה בך שמחה, אהבה אפילו. אלי. אל הילד. היית מתבונן בו שעות. מניח את אצבעותיך על פיו, מאיר את פניך אליו כשהיה מחייך. אפילו אל העיזים, היית מלטף אותן ברכות, לוחש להן מילים. לפעמים אפילו שר.
מתי התגנב החשד לליבך? איך הוא זחל לשם? בלי שהרגשתי?
ניסיתי לרמוז לך שהחסד הוא לגדל את הילד. את הילד הפלאי הזה. אבל לא, זה לא הועיל, כלום לא הועיל.
תחושת הבגידה, לא שלי אפילו, אלא זו שלו, של האלוהים שלך, לא הרפתה ממך. היא שהעבירה אותך על דעתך, החשד שאלוהים בגד בך.
איך הפך החסד האלוהי הזה למשא של קנאה? של שנאה? של טרוף?

5

אני יודעת. הוא ייקח לי אותו. הוא יהרוג אותו. הוא יקריב אותו לאלוהיו, לאותו אלוהים מטורף ופנאטי שהוא ברא במוחו הקודח. איך לא ראיתי את זה. איך לא הבנתי את זה קודם. אני חייבת להעיר אותו עכשיו. אנחנו חייבים לברוח.
אלוהים! לא די לו בילד ששלח למות במדבר. גם בה הוא חשד?
לא! הפעם זה לא יקרה!
אני משקעת שוב את אפי בצווארו. אני לא מסוגלת להעיר אותו. אני רוצה לשכב פה ולחבק אותו עד שיתעורר. עד שירים את הריסים הארוכים האלו שלו ויביט בי. בפליאה. בתום. באותו מבט שעד היום כשאני זוכרת בו אני מתחילה לבכות. כאילו הייתי האישה הראשונה עלי אדמות. אני. הזקנה. שכבר מזמן שכחתי אהבה מהי. שספק אם אי פעם ידעתי. אני אפילו לא זוכרת מה באמת היה שם, במדבר.
אני זוכרת את השקט. את האור מוקדם בבוקר. את ריח המים בבאר. את אוושת הדקלים ברוח החמה. אני זוכרת שפתאום הם עמדו לידי בלי שראיתי אותם מתקרבים. אני זוכרת שהצעתי להם מים. שהם לקחו את הכלי מידי. אני זוכרת את האור הלבן המסמא ואת ההרגשה שמעולם לא הרגשתי כמוה, שהגעתי הביתה. ואז המבט. רק את המבט

אני זוכרת, את התום. את האהבה. לא שאלתי כלום. הכול היה ברור. ידוע. כתוב מראש. והכול נשכח ממני כמו חלום, כמו הזיה. ואחר כך, ההרגשה שמשהו נובט בי. אפילו לא ידעתי, אפילו לא עלה בדעתי, הרגשתי את זה נובט לי בלב, אפילו לא בבטן. רק אחר כך הרגשתי אותו בבטן. את הילד הזה ששוכב פה בזרועותי. שקט ובטוח לחלוטין.

6

קום ילדי, קום בני, בוא. אנחנו צריכים לצאת. מסע ארוך מחכה לנו, בוא. מתוק שלי, נשמת אפי, בבת עיני. לבי לא נותן לי להעיר אותו. לגזול ממנו את רגעי התום האחרונים. אני אתן לו לישון עוד כמה דקות. אני אקום לארגן לנו קצת אוכל לדרך. אני אגיד לו שאני לוקחת אותו אתי לבאר ומשם נברח.

כבר מתחיל השחר. אני מנסה להקשיב אבל שקט מוחלט משתרר עכשיו בחוץ. אני חייבת למהר. אולי כבר מאוחר מידי. אסור שיחשוד. אסור שיידע. אני קמה. אני אוספת כמה בגדים. קצת אוכל. אורזת בצרור. לחם. אורז. ידי רועדות. אני בקושי מצליחה לנשום. הבזק של אור. הוא נכנס. ראשו בפתח. עיניו הבוערות מחפשות. עדיין לא התרגלו לחשיכה. זקנו ושערותיו מתנפנפים לכל הכיוונים. אני מנצלת את הזמן שלוקח לו להתרגל לחשיכה ונשכבת על הילד. הוא קולט את התנועה ומתקרב אלי. הוא תופס אותי בכוח לא אנושי ומעיף אותי לקצה האוהל. אין קול. דממה. איש לא צועק. כאילו נוכחותו של הילד הישן גורמת לנו לעשות הכול בדממה. לא להעיר אותו. הוא מתכופף להרים את הילד. אני מזנקת אל רגלו ותופסת אותה. לא! אתה לא תיקח אותו! אני שומעת צעקה.

הוא מנער אותי ממנו כאילו הייתי נמלה. הוא לא עונה. הוא לא שומע אותי. הוא בעולם אחר. הוא שומע קולות אחרים. הוא מטיל את הילד על שכמו כמו צרור סמרטוטים ויוצא החוצה.

הילד עדיין ישן. אני רצה אחריהם. הילד פוקח עיניים ומסתכל בי בתימהון. כל כך תמים. כל כך מתוק.

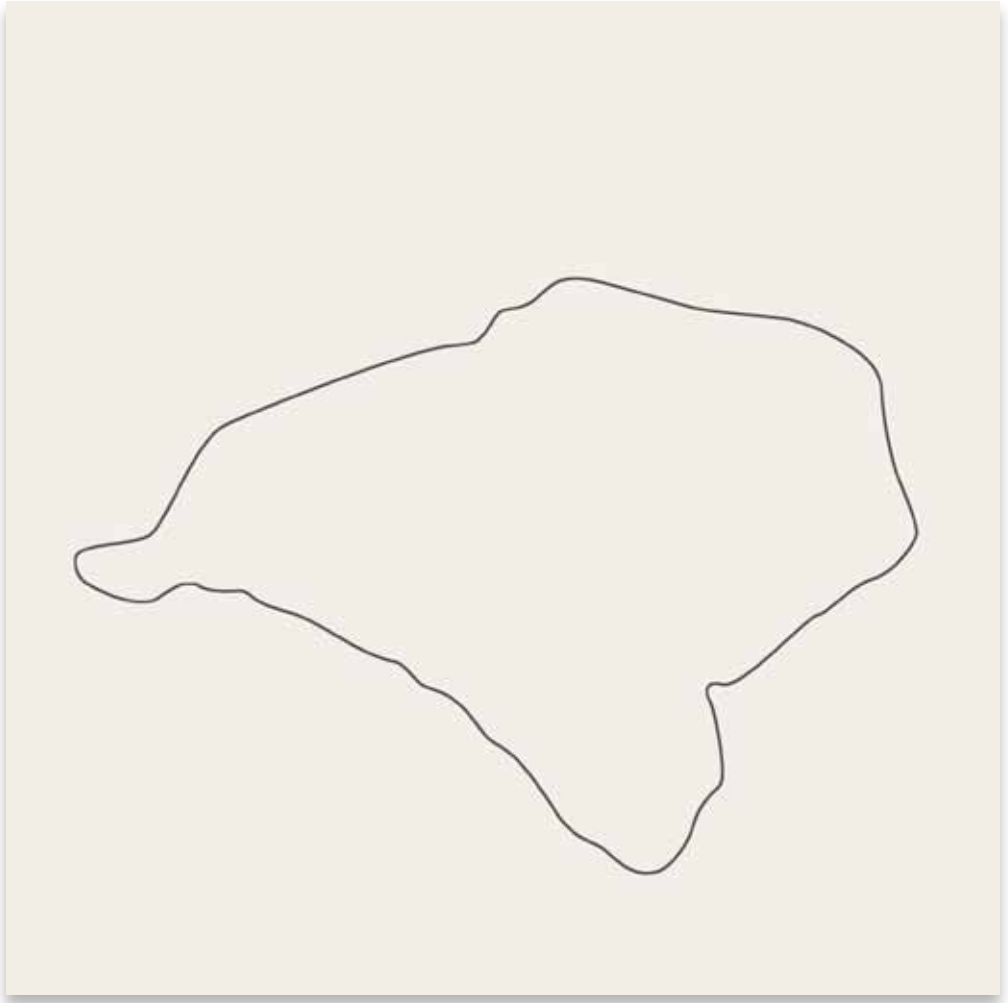
הוא מחבק את אביו בזרועותיו הקטנות ומשעין עליו את לחיו. הם הולכים ומתרחקים.

אן סקסטון

עקרת בית

יש נשים שנשארות לבתים.
בית זה סוג אחר של עור; יש לו לב,
פה, כבד ויציאות סדירות.
הקירות קבועים, וורדים.
תראו איך היא יושבת על ברפיה כל היום,
רוחצת את עצמה במסירות.
גברים נכנסים בכח,
נמשכים כמו יונה הנביא החוצה
לתוך אמותיהם הבשרניות.
אשה היא אמה שלה.
זה הדבר העקרי.

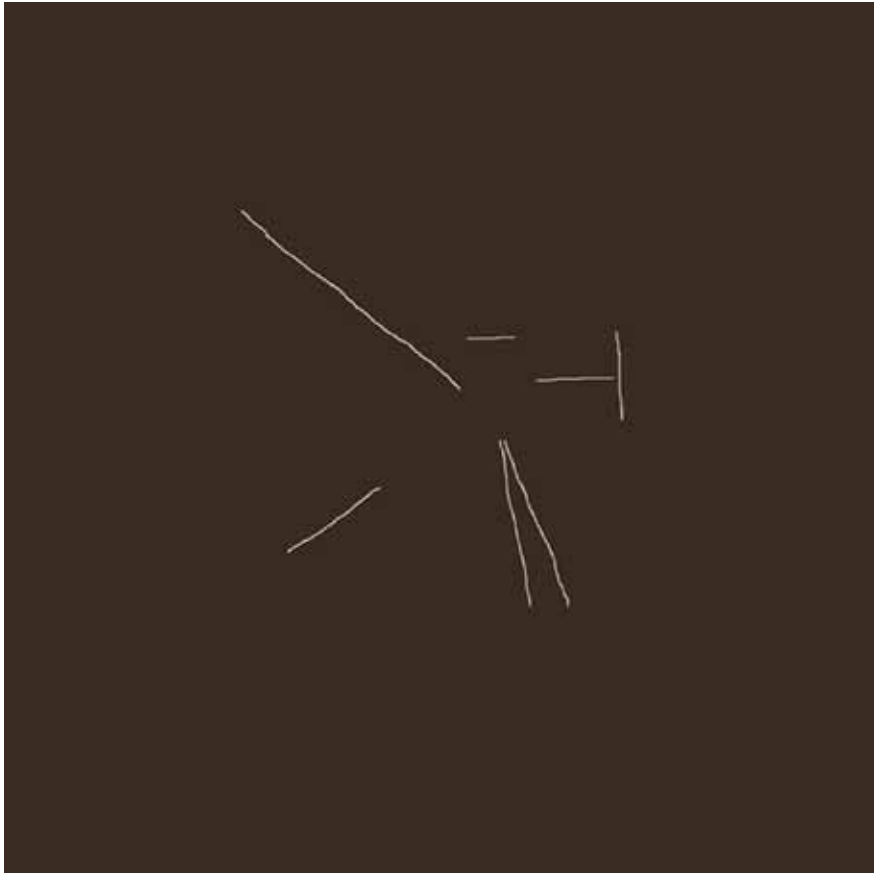
מאנגלית: יעל גלוברמן

אסנת אוסטרליץ, CLOTH 2, 2008, ויניל על פאנל ג'סו, 120/120/7

אסנת אוסטרליץ, CLOTH 3, 2008, ויניל על פאנל ג'סו, 120/120/7

אסנת אוסטרליץ, 2003, GOLDSMITHS, DIGITAL DRAWING NO.6, הדפס דיגיטלי על נייר, 40/40

לאה איני

רעל*

גם אני יוצאת נשכרת מהמלחמה. אני לא מרויחה רק את סבתא, או פחות את אימא. אני מרויחה בפעם הראשונה את כוחי.

בבקרים, כדי שלא אפריע לסבתא לבשל ולכבס, אימא רושמת אותי לגן ילדים. אם היינו ממשיכים לגור בשפירא, זה היה הגן שלך, אימא אומרת, ועוזבת אותי בגן של שני חדרים חשוכים ומרפסת, שהחצר שלו חולית, ילדיו מכים בחוץ ובפנים, וממהרת לחנות.

גגנת חדת-פנים אוספת את ידי, ומציגה אותי בפני גגנת אחרת שמצלצלת תכופות בתוף מרים. זו מתכופפת בעיניים מחייכות, והתוף מצטלצל: שלום ילדה חדשה מבת-ים, ילדים – שוב התוף – בגלל המלחמה קיבלנו אורחת. אף אחד מהילדים המשתוללים אינו שועה אלי, חוץ מ... אה! אומרת חדת-הפנים שהסינר שלמותניה רטוב, הנה איריס הקטנה! גם היא לא מפה, היא מאזור, אורחת של סבא וסבתא... איריסים, היא קוראת לה, בואי תני יד ללאה'לה, היא מחברת בין כפות ידינו. כן? רוצות להיות חברות?

זה היום הראשון שלי בגן, ואימא לא הביאה עמי דבר, ולכן, רק כשמחלקים לנו כריכים עם ריבה, גבינה לבנה ומיץ פטל, הידיים שלי ושל איריס נפרדות. אני צמאה, ומביאה כוס גם לאיריס הקטנה שאם אני לא לידה, היא עומדת בצד.

לאיריס יש פוני חלק שלטושים מאחוריו זוג אפורים, והיא בקושי מגיעה לי לכתף. בואי נשחק בכדור, אני מוצאת כדור גומי מעוך במרפסת, ורצה עמה להתכופף ולהרים. איריס רועדת: לא, לא, טוב, טוב, רק קצת...

אנחנו משחקות מסירות מיד ליד עד שפתאום איריס זורקת את הכדור לתוך החדר הגדול, ומישהו שבא מאחוריי, דוחף אותי לארץ. כשאני קמה ורוצה לראות מי זה היה, איריס מזדרזת לתפוס לי את היד, מרכינה את הפוני, מכנסת כתפיים, ומושכת אותי החוצה. רעש גדול אחרינו, וקולות של התרברבות וצחוק.

אחרי החדר הגדול, יש חדר קטן יותר שבפינתו מטבח צעצוע... יא, בואי נשחק, אני מושכת אותה כעת להתערבב עם הילדות האחרות. לא, לא, טוב, טוב, רק קצת, חוזר הסיפור על עצמו, ואיריס ואני מבשלות מרק, ואחר-כך עוגה. מאחור נעזבה לפתע עגלת בובות עם ידית אדומה. אני רצה עם איריס, ושתינו מוצאות בתוכה דובי עם עין אחת.

נלך לטייל?

לא, לא, טוב, טוב, רק קצת, נערת איריס, ובכלל לא איכפת לה שאני האימא שדוחפת את העגלה, והיא רק הבת הגדולה שמחזיקה בזרועי.

אנחנו מגיעות לחצר, והעגלה רגע מקרקשת על אבני החצץ, ורגע חורקת בחול. לפתע איריס מתכופפת, חוטפת את הדובי ומשליכה אותו לעבר ארגז החול. אני מביטה בעגלה שהתייתמה, מביטה בארגז החול שקבוצת בנים שקועה בתוכו במשחק חרבות,

* מתוך הרומן "ורד הלבנון", הוצאת כנרת זמורה-ביתן, 2009, עובד במיוחד לכבוד 'קו נטוי'.

ולא מבינה. אבל איריס גוררת אותי לחזור. מתלבטת אם להיעלב ולהיות איתה ברוגז, אני חוזרת עם איריס באי-רצון למרפסת, ומצטמרת בדרך מקול התוף שמכה פעם אחת כמעט על אוזני.

להתנהג יפה כולם! להיות ילדים זהב! מצטלצלת הגנת, ולא ניגשת במיוחד לבוכים או מפרידה בין הניצים. אני בעצמי עייפה עכשיו מכל ההמולה, ושמה לחזור למרפסת. כמה צעצועים שבורים שמה על הרצפה, ושלוש ילדות שרות במעגל ומוחאות כפיים. אני ואיריס נשענות על הקיר, ובפעם הראשונה אני רוצה לבכות, מתגעגעת לסבתא. מה סבתא עושה עכשיו? אני מנסה לשחרר את כף ידי מידה של איריס שלא מניחה. סבתא בוררת אורז על טס הכסף במרפסת... סבתא קולפת עגבניות מבושלות בקערת האמייל הסדוקה... ואולי היא הלכה לשוק השחרור להביא עוף שעולה כפול לארוחת הצהריים?

צל נופל על איריס הקטנה. בבת-אחת, ניעורה מקיפאונה, היא גוררת אותי ללכת.

לאן? אני לא רוצה.

אז לברוח?

לא. לאיפה? די, די, אני מוציאה בכוח את ידי מידה ומשפשפת עיניים בוכיות. אני רוצה להישאר כאן, אני רוקעת ברגלי, ובלב אני אומרת: אני רוצה הביתה, לסבתא, למלחמה... לא, לא, טוב, טוב, רק קצת, מסכימה איריס, אבל כתפיה נדחקות עכשיו ביני לבין הקיר. אה, תראו את התינוקת החדשה! היא בוכה! איזה תינוקת טיפשה, תינוקת, אה-אה-אה, מחקה הילד עם גופיית השוקו שמשמנים לבנים מתקפלים מפתחיה, וסנטרו הכפול נקנה בטח בשוק השחרור, את בכיי המופתע. קצוות שיערו מתכהה על מצחו המזיע, וידיו המלוכלכות דוחפות עכשיו את כתפי. כל הבנים שסביבו, נמוכים ורזים ממנו, צוחקים ומהדהדים את דבריו.

אני מניחה את ידי באיום על מותניי, מכסה כליל על איריס, ואומרת לו: סתלק! אני אגיד אותך לגנת!

אה-אה-אה, אומר הילד המגודל שיש לו קול אחד ללעג ולבכי, היא תגיד אותי לגנת... והילדים הקטנים במיוחד מכים על ברכיהם הפצועות, מתקפלים ותופסים את הבטן. ילדון צוחק אחד עם גרביים וסנדלים אפילו נופל.

אני ממשיכה לעמוד באיום, אבל לא יודעת מה לומר. מה אתה רוצה? אני אורחת...

אה-אה-אה, קורא הבריון, ומורח יופי של ג'ולה ירוקה שגולשת לו מהאף על מכנסיו. היא אורחת-תחת! וכמובן שהחנפנים לא יודעים את נפשם. את והיא, קולו שמרצין לפתע, מרמז על איריס שמייבבת מאחוריי, אתם השבויים שלנו! אתם האויב! אנחנו נהרוג אותכם עם רובים, אנחנו נתקע בכם חרבות, אנחנו נתלה אותכם מהשרוכים – הילדון עם הגרביים והסנדלים נחפז לשים בידו רובה פלסטיק – ואתם תמותו, ותגידו שאנחנו גיבורים.

הנעליים האורתופדיות שלי עם השרוכים שוחקות לרגע את הסוליות לכאן ולכאן. בחלום בלילה! אני אומרת בסוף דוחפת אותו שילך. מעגל הגיבורים סוגר עלינו. אבל יש לי כנראה את המזל של סבתא, כי תוף מרים הגיע להצטלצל כעת במרפסת...

כולנו חברים! אומרת הגנת, הנה, אוריל'ה וכל החמודים, מקבלים יפה את הארוחת שלנו, כולם-כולם לתת ידיים, היא טועה במעגל. אני ואיריס לא. אני ואיריס, יד ביד, פורצות את הרגע, ובורחות לחצר. בחצר אנחנו נצמדות לשער. השער נעול, אבל אם מטפסים עליו, בועטים עם הנעליים המפחידות בכל מי שמתקרב, ומחזיקים ידיים

שנלפתות בסורגים, אחרי כמה זמן רואים את סבתא...
למחרת בבוקר, לפני שאימא הולכת לחנות, היא אומרת לסבתא שהגננות אמרו שהילדה צריכה להביא איתה לגן פרי ומימייה. מלאן-באוך, קשה לסבתא להעיר אותי אחרי לילה שבו כמעט לא עצמתי עין, ובידה שקית עם תפוח ומלפפון, מאיפה לסבתא מימייה?
אחותי שארזה בבית את התרמיל לאחי – חולמת מתי כבר יגיע יומה להתגייס – שולפת מימייה מהתיק שהביאה לסבתא. אתמול גם הביא הדוור גלויה מהבסיס של אחי שבגלל המלחמה עובר טירונות מזורזת. בכמה שורות כתב אחי שהכול בסדר, השחיל את המשפטים פרסי מדוני? או מדבר לישן דידן? שזה השפה של סבתא, והצחיק את כולנו, עד שלפתע צחוקה של אימא נשבר...

אחי גם כתב שיצטרך בקרוב תחתונים וגרביים. אבל את זה אין סיכוי שהוא יצטרך, תוחבת אחותי את המימייה בחיק סבתא, ורצה לתפוס לה תור ליד בית-השימוש בחצר. המימייה גדולה, צבאית, עם כיסוי חאקי, וקשורה בחגורה רחבה. כל זה לא מפריע לסבתא למזוג לתוכה ארבע כוסות של תה חם שעשר קוביות סוכר מוצאות בו את מקומן. סבתא מבריגה חזק את הפקק המשונן, מנערת ומנערת. עד הגן זה להתקרר מלאן-באוך, אומרת סבתא, שתיקח אותי מעכשיו עד לגן, ולא כמו אימא, תיפרד ממני בנשיקות.

שנייה לפני שאני זוחלת לתוך הגן, חוגרת אותי סבתא במימייה, ושבה ומוודאת שהיא סגורה. איריס מיד רצה אלי, ותופסת בידי. ידי השנייה מתנחמת בחום המימייה. תוף מרים לא חדל לצלצל ברקע, והגגנת חדת-הפנים שמנסה לנתק זאטוטה אחת מאימה, לא מרשה לנו לטפס כעת על השער. היא דוחקת בנו להיכנס פנימה, עם כל הילדים, לגן...

כל הילדים מתפרעים סביב, והבטן שלי קופצת. אני לא שואלת, ואולי איריס לא יודעת, אבל אנחנו נטמעות במרכז. כל פעם מאחורי קבוצת ילדים אחרת. אבל הנה אורי בא, אנחנו רואות אותו מהחלון, שיער כהה, גופיה לבנה עדיין, ונזלת, וסביבו, לקול התוף, מתפקדים חייליו. נלך לנוחיות? אני מבזיקה.

לא, לא, טוב, טוב, רק קצת, רועדת איריס, ורגלי פתאום מתרחבת מרוב שרגלי-רגלה. אבל עוד בחצי הדרך, שב המעגל ונסגר... אה-אה-אה, הנה גמאל וחוסי, קורא לנו אורי ששרידי השינה על פרצופו, בשמות נשיאי האויב, ומתלבט עד כמה עמוק להכניס את האצבע לאף. הילדון עם הסנדלים והגרביים, אותן הגרביים, ערני יותר, ודוחף בהתחלה את חוסי, היא איריס, כי ילד אחר ששיערו מקורזל דוחף אותי וצועק: מוות לגמאל!
אני נופלת ארצה, על המימייה, וחשה את התה שבפנים סוער. בעיניים סחופות אני קמה, מלטפת-מנקה את ברכיי, ומוודאת שהפקק סגור. כל העיניים נמשכות למותני. החגורה הצבאית קצת הסתובבה, ועכשיו המימייה דבוקה לטבורי. ברור שאורי רוצה אחת כזאת. ברור שכל הבנים שנושמים בפה פתוח, פוזלים אחריו לאותו המקום. ברור שזאת מימייה של אלוף גדול וגיבור בצבא, אולי אפילו של רבין, של דיין...

לא מהססת יותר אני מבליטה את בטני, ומתהלכת במעגל קטן שבתוך הגדול. אחר-כך, מבינה פתאום שהם עכשיו השבויים שלי, אני מניחה את ידי על כיסוי החאקי, ומעסה את בטן המימייה.

כולם נוהמים: ווו.

מניחה את ידי על הפקק, מטיילת סביב...

וכולם: ווו ווו ווו.

איריס הקטנה, שמאחורי, כבר תופסת בחגורת, ועיניה ענקיות. הכוח ממלא אותי שמחה, והשחרור הכול-יכול מרקיע. אני פותחת את הפקק הגדול, מעבירה אותו בין כל השבויים, ואחר מטה את המימייה ושופכת לתוכו מהנוזל המקציף. כל הכוח טמון בפקק. כעת שבה ומעבירה את הקסם בין כולם, אני שואלת בקול מגורגר: מי רוצה רעל? מי רוצה רעל מצרי? מי לא מפחד לשתות מהמימייה שלי ר-על, ר-על... ווו, ווו, מתנשמים הגיבורים, ונסוגים כדי צעד. הילדון עם הגרביים והסנדלים שב ומאבד את שיווי משקלו, וכמעט נופל. אבל לא הפעם. הוא לא רוצה להפסיד. אורי נטוע על מקומו, רוק נוזל מפיו, ונחיריו מחרחרים.

לא נכון! הוא סוף כל סוף נעור מכישופי. היא משקרת! זה לא רעל, שקרנית... באמת? הפקק עם הארגמן החריף של סבתא מרחף מול אפו הגדוש, ובכל זאת, אורי בולע ומשתנק. אז בוא תשתה, אני מזמינה אותך, ומורידה את הפקק לעבר פיו. רעל, ישר מהמלחמה, רעל מצרי...

ידו נשלחת לפיו כלא יודעת מה לעשות, אבל עיניו שנופלות על המימייה הצבאית יודעות, ופרצופו חרב. זורק את עצמו על הילד המקורזל, אורי צועק: יאללה, שקרנית! זה לא רעל! סתם טיפשה משקרת, ואז מסתובב באחת כאילו כל המערכה משעממת אותך, הוא בורח לחצר עם חייליו.

אני ואיריס עומדות כמה שניות לבלי נוע, כמעט מאוכזבות. כוח הוא עכשיו שמונו החדש, ואיריס, הערצתה משכרת. אנחנו צועדות שמאל ימין שמאל למרפסת. נשענות אלופות על הקיר. ידה של איריס שחולה בחגורת, ולשונה מתלקקת. אני והיא חברות. אני והיא – מי בעולם יכול לנו?

טיפה חמימה זולגת במורד זרועי... הפקק, שעוד בידי, קצת נוטף, והתה של סבתא מתקרר. רוצה? אני מציעה פתאום לאיריס את כוסית הנוזל. חיוכה של איריס מחוויר. מאחורי הפוני ריסייה מעפעפות, וידה מסתבכת.

זה תה, אני לוחשת באוזנה.

איריס הקטנה מתבוננת בי באפורים עמוקים מחייכים, וידה שביקשה להשתחרר מהחגורה שבה ונלפתת: לא, לא, טוב, טוב, רק קצת...

החתלתולה קישקוש ישבה על ברכיו של בעליה, מוטי אהרונוב. אני רוצה שילטפו אותי, היא חשבה לעצמה בזמן שחיככה את ראשה בידי החמימות. פתאום הדלת נפתחה. ושני גברים מלווים באישה נכנסו לחדר. "אלוהים אדירים!", קרא אחד הגברים בקול מופתע. "אני חוששת שאיחרתם, הייתם צריכים להגיע כבר לפני חצי שעה" אמרה האישה כאשר היא מפנה את מבטה המאוכזב לעבר שני הגברים. "גם אם היינו מגיעים בזמן, אני לא חושב שהיה הרבה מה לעשות". ענה הגבר השני.

קישקוש ליקקה את כפות ידיה והתחילה להתנקות, היא לא הייתה מופתעת מכניסתם של האנשים לדירה. היא הייתה כבר רגילה לכך שאנשים מתארחים אצל מוטי בכל יום, הוא היה מסוג האנשים שמארגנים מסיבות כל שני וחמישי אצלם בבית. האישה הצמידה את ידה לכיוון בטנו של מוטי. קישקוש קפצה לרצפה וניסתה להתלטף בין רגליה של האישה. "אני שונאת חתולים". אמרה האישה ודחפה עם הרגל את החתלתולה ממנה. "זה לא ממש יפה מה שאת עושה" אמר הגבר הראשון. "מה נעשה איתה?" שאל הגבר השני. "אני יודעת, את מה שאתם בדרך כלל עושים במקרים כאלה". הגבר הראשון הכריז "בדרך כלל הם לא גרים לבד. הבעלים זאת אומרת".

קישקוש פלטה יללה לכיוון האורחים, למה הם לא מתייחסים אלי? היא שאלה את עצמה. "מצטער שאנחנו מפריעים לך, אנחנו נעזוב עוד מעט עם מר אהרונוב". פנה הבחור השני אל החתולה והתכופף ללטף אותה. "אל תיגע בה!", צעקה האישה. "אתה מתנהג כאילו זה היום הראשון שלך בעבודה". "אני מצטער, היא פשוט נראית ממש מסכנה". "אני לא מאמינה שאני עובדת עם שני חובבנים כמוכם! זאת הפעם האחרונה שאני קוראת לשניכם!". הבחור השני גיחך, "את יודעת שאין לך כל כך ברירה, אנחנו היינו היחידים בתחנה שפנויים בשעה כזאת. חוץ מזה אם יש לך בעיה עם הסידור עבודה שלנו את יכולה תמיד לפנות לשמואלי". "כן, אני יודעת בדיוק איך זה עובד", נאנחה הבחורה.

קישקוש ישבה עכשיו על הספה, נורא שקט, אין מוזיקה, זה דווקא מאוד נוח, הלואי שזה ימשיך ככה, חשבה לעצמה קישקוש.

"יחסית למה שאתה עוסק בו, אתה מאוד רגיש, רגיש מדי אם תשאל אותי", אמרה האישה לבחור השני בזלזול. "ואתה אל תשכח להתקשר למשפחה", אמרה לראשון. "הוא לא עושה רושם כמו אחד שיש לו הרבה", אמר הראשון. "תעשה מאמץ, אתה מכיר את הנוהל", אמרה האישה. "את ממש חמודה, חבל רק שאני לא סובלת אותך", הפנתה מבט קצר לכיוון החתולה.

"טוב, תארזו אותו ותורידו אותו לתחנה, אני לקחתי את כל מה שאני צריכה לדו"ח הראשוני שלי." "מה עם החתולה? היא תישאר פה לבד!", צעק הבחור השני. "זה לא משנה לי, כמו שאמרתי, אני סיימתי כאן. מבחינתי אתה יכול לקחת אותו"

הבחורים כיסו את מר אהרונוב בזמן שהאישה יצאה וסגרה אחריה את הדלת. קשקוש התלטפה על ידו הקרירה של מוטי. "אני ממש רעבה, הם אפילו לא השאירו אוכל, בדרך כלל משאירים לי".

עדינה, את שומעת?

עדינה שמעה חבטות עמומות על הדלת. היא פתחה אותה קצת והכלב שלה נדחק כושל לתוך הבית, משאיר עקבות בוץ על הרצפה המבהיקה שרק סיימה לשטוף. היא הביטה בו נחרדת ועיקמה אפה לנוכח הריח החריף שפלש פנימה. "מה אתה עושה?" גערה בו. הכלב התרוצץ בצליעה מוזרה כמו שיכור, מחפש מקום לשכב בו. "מה קרה לך?" צעקה ופתחה לרווחה את הדלת, מסמנת לו שיצא. הוא נתן בה מבט אבוד, ופסע פסיעות איטיות החוצה, מתנשם בכבדות.

עדינה עברה עם המגב והסמרטוט לנקות את הלכלוך שהשאיר אחריו. הטלפון צלצל.

זה היה אבא שלה. היא הצמידה את האפרכסת לאוזנה בעזרת הכתף והמשיכה לנגב את הרצפה.

"טוב שאתה מתקשר, אמרה, "כתם מתנהג בצורה מוזרה, כמו שיכור. אולי יש לך מושג מה זה יכול להיות?" בעניינים האלה, היא סמכה על אביה בעיניים עצומות. "יש לו ריר?" שאל.

"אני לא חושבת", ענתה, אבל לפתע הבחינה שהכלב פוסע הלך ושוב על המרפסת לאורך דלת הזכוכית הגדולה, ממש לנגד עיניה, מזיל ריר בכל מקום.

"כן, הוא מזיל ריר!" צווחה לתוך השפופרת, ופרצה החוצה עם המגב. המבט של הכלב נראה לה מוטריף. עלה בדעתה שאולי יש לו כלבת ותיכף יתנפל עליה ויגעץ בה את שיניו. הטלפון שנשמט על הרצפה קודם, צלצל שוב.

"תירגע, כתם. יהיה בסדר. שמעת?" צעקה כלפי הכלב שנשכב על הדשא ורצה לתוך הבית.

זה שוב היה אבא שלה.

"קודם כל תירגעי, אמר בקול צרוב מעשן, "את צריכה להתקשר לווטרינר. כנראה שהוא אכל רעל או שהכיש אותו נחש. צריך להביא אותו לווטרינר דחוף. את שומעת, עדינה?"

"בסדר, אמרה, מנסה להסדיר את נשימתה, "אני שומעת, אני שומעת, וניתקה.

היא הביטה במחוגי שעון הקיר וגילתה שהזמן היקר שתכננה לבשל בו ארוחה גדולה לכבוד אריק הולך ואוזל, ועוד לא הספיקה לקנות את כל המצרכים. לרגע עלתה בזיכרונה הבעת פניו כששאלה אותו אם הוא אוהב מנגו - מין תמיהה מעורבת במיאוס - "אני אלרגי למנגו. לא ידעת?" היא פסעה בסלון מצד לצד לאורך דלת הזכוכית ועיניה לא משו מהכלב האומלל. קצה זנבה של טינה הבהב בלבה כמו בדל סיגריה כבוי למחצה; טינה כלפי הכלב וכלפי אביה שהביא לה אותו לפני ארבע שנים, לאחר שהצילו מדריסה בכביש איילון.

אצל הווטרינר לא היתה תשובה. היא פתחה ספרי טלפון והחלה להתקשר לווטרינרים אחרים באזור. לבסוף ענה לה מישהו. ד"ר יגיל.

"תתארי לי את מצבו", אמר בנחת, ועדינה צעקה לו לתוך האוזן:
"הוא רועד ומזיע ויוצא לו קצף מהפה!"
"אני מבין", הרצין קולו בבת אחת, "תביאי אותו אלי דחוף, צריך לקצר את הסבל שלו.
ניתן לו זריקת הרדמה."
"אבל איך אני אקח אותו?"
"קחי אותו על הידיים לאוטו."
"אני לא יכולה", רעדה לה היד כשמיששה פצעון על סנטרה, "הוא כבד."
"תעשי מה שאת חושבת. אני פה בשעה הקרובה, ואחר כך אני יוצא למכון כושר."
עדינה טרקה את הטלפון והתקשרה לאבא שלה. עכשיו כבר בכתה.
"הוא גוסס, אבא. אני לא יודעת מה לעשות." גופו של הכלב התכווץ עכשיו בעוויתות
איומות.
היתה דממה מתמשכת על הקו ולבסוף אמר אביה כמעט בלחש: "נראה שזה הסוף
שלו." היא שמעה את הצער מנסר על מיתרי קולו, "נשאר לך רק ללטף אותו. לכי אליו.
עדינה, את שומעת? תהיי אתו ברגעים האחרונים שלו."
"אבל אני לא יכולה", הבכי שלה גבר, "הוא מגעיל אותי."
"את חייבת", ציווה עליה פתאום בכעס עצור, "אל תתני לו למות ככה, לבד."
"בסדר", התייפחה, "אני אנסה", ויצאה החוצה, מתקדמת בצעדים קטנים על שביל
הטוף המקיף את הבית, נזהרת שלא לדרוך בבוץ.
גופו של כתם היה מוטל בתוך הדשא הצהוב שזמן רב לא נקצר.
"מצטערת", אמרה עדינה לכלב שלה שמת מרעל או מהכשת נחש, וציפורניה פוצעות
את פניה. במחסן שבחצר האחורית מצאה יריעת ניילון שנשארה מאיזו מלחמה. היא
חזרה אל כתם בסוליות כבודות מבוץ וכיסתה את גופו. אחר כך הניחה כמה אבנים
בקצות היריעה, כדי שלא תתעופף ברוח. התחיל לרדת גשם חזק, שדפק על יריעת
הניילון ברעש מחריש אוזניים. לכן לא שמעה את צלצולו העקשן של הטלפון, ואת
ההודעה שהשאיר לה אביה: "עדינה...את שומעת? תגידי לי מה קורה...", ולא העלתה
בדעתה שבעוד עשרים דקות תמצא עצמה בוכה בחיקו עם פצעונים של מתבגרת
על פניה, אפופת ריחות טבק, ובפעם הראשונה תסלח לו על שהוא כופה עליה את
אהבותיו.

משיריה של המשוררת הפולנייה הלינה פושביטובסקה בתרגומו של רפי וייכרט

*

הַסְקִיטִים הָיוּ רַחֲמָנִים
כְּשֶׁהִמְלֵךְ מֵת
חָנְקוּ בְּסֶרֶט אֶת הַחֲבִיבָה בְּפִילִגְשׁוֹ
וְזָרְקוּ אֶת גּוֹפְתָהּ
עַל הַמוֹקֵד
שְׁעָרָה הַתְּעַרְבֵב
בְּאֶפֶר יָדָיו
שְׁנִיָּה הַקְטָנוֹת
בְּאֶפֶר שְׁפָתָיו
וְכִשְׁהָרֵמֶץ הָאֶפִיל
אָסְפוּ אֶת הָאֶפֶר הַחֵם
וְקָבְרוּ אֶת הַכֹּל
בְּאֵרוֹן מְרוּחַ
מְעַטֵּר בְּעֵשָׂבִים וּבַפְּרָחִים
שְׂבָהֵם הַשְׂמֵכָנָה הָרוּחַ

הלינה פושיביטובסקה

*

אָנִי נושאת את לְבִי בְּזִהִירוֹת
כְּמוֹ רֵאשׁוֹ הַכָּרוֹת שֶׁל יוֹחָנָן הַמַּטְבִּיל
הָאֲדָמָה רוֹקֶדֶת מִתְחַתִּי

לְבִי הוּא אֲמָבָה
יְצוּר מִיְקָרוֹסְקוֹפִי
הַמְתַּאֲרֵךְ לְאִיז קַץ

הָעוֹלָם הִזָּה שֵׁיךְ לוֹ
הַמְטָה הַתְּמוּנָה אַרְבַּע הַפְּנוֹת

לְבִי אוֹהֵב גִּיאוֹמְטְרִיָּה
וְהַרְמוֹנִיָּה

אָנִי נושאת אותו בְּזִהִירוֹת
כְּמוֹ רֵאשׁוֹ
הַכָּרוֹת שֶׁל הַקְּדוֹשׁ

הלינה פושביטובסקה

*

הָאֵם הָעוֹלָם יְמוֹת קֶצֶת
כְּשֵׁאֲמוֹת

אֲנִי מְסַתְּפֶלֶת וּמְסַתְּפֶלֶת
בְּצִוְאָרוֹן שׁוֹעֵל
הוֹלֵךְ לוֹ הָעוֹלָם

מֵעוֹלָם לֹא חֲשַׁבְתִּי
שֶׁאֲנִי שְׁעָרָה בְּפִרְוֹתוֹ

תָּמִיד הָיִיתִי כָּאֵן
הוּא - שֵׁם

וּבְכֹל זֹאת
נָעִים לְחֹשֶׁב
שֶׁהָעוֹלָם יְמוֹת קֶצֶת
כְּשֵׁאֲמוֹת

הַלִּינָה פּוֹשְׁבִּיטוֹבְסְקָה הַיָּא פִּנְרָאָה אָדָם
וּכְנַרְאָה שְׁתַּמּוֹת כְּמוֹ רַבִּים לְפָנֶיהָ
הַלִּינָה פּוֹשְׁבִּיטוֹבְסְקָה מְעַבִּירָה אֶת יְמֵיהָ
בְּעֵצָם גְּוִיעָתָהּ

עוֹד לֹא מְאֻמֵּינָה אַךְ חוֹשֶׁדֶת אוֹלֵי
וּבְטָמְנָה אֶת שְׁמֵאלָהּ בְּחֶלֶם, כּוֹכֵב
בִּימֵינָה מְהַדְקֶת - פֶּסֶת רְקִיעַ חַי
וְעַם הָאוֹר מְדַמְמֶת בְּחֶשֶׁקָהּ

אַחַר-כֵּךְ כָּבֵה, גּוֹרֶרֶת אַחֲרֶיהָ צְמָה וְרֵדָה
הַמְתַּפְּהָה בְּרוּחַ-לַיְלָה מִפְּחִידָה וְקָרָה
הַלִּינָה פּוֹשְׁבִּיטוֹבְסְקָה - בְּדֶל-בְּגָדָה
וְהַיָּדִים הַלְלוּ - וּפֶה שְׁאֵינּוּ יוֹדֵעַ עוֹד רָעֵב

פילדלפיה, נובמבר 1958

הַלִּינָה פּוֹשְׁבִּיטוֹבְסְקָה נולדה בצ'נסטוחובה ב-9 במאי 1935. בילדותה, כשחזית המלחמה עברה בעירה, הסתתרה עם הוריה במרתף. בצאתה התברר שלקתה באנגינה קשה והטיפול במחלה באמצעות תרופות ביתיות גרם לסיבוכים בלבה. המחלה לא אפשרה לה ללמוד בבית הספר והיא למדה בביתה בסיוע אמה. באחד מאשפוזיה הרבים בסנטוריום הכירה את בעלה, אדולף פושביטובסקי, שלמד בימיו קולנוע, והיה גם הוא חולה לב. נישואיהם הקצרים נקטעו עם מותו. מאוחר יותר למדה פילוסופיה באוניברסיטה היגלונית בקרקוב. בני משפחה, רופאים והקהילה הפולנית באמריקה ערכו מגבית כדי שתוכל לעבור ניתוח-לב בארצות-הברית. בשנת 1958 נסעה לאמריקה ועברה את הניתוח בהצלחה. פושביטובסקה החליטה להישאר באמריקה, זכתה במלגה ולמדה בסמיית קולג', סאותהמפטון. בשובה לפולין השלימה את לימודיה לתואר, זכתה במשרת מרצה לפילוסופיה באוניברסיטה היגלונית ותכננה לכתוב דוקטורט על העקרונות האתיים בפעילותו של מרטין לותר קינג. אולם עד מהרה בריאותה הידרדרה, ומספר ימים אחרי שעברה ניתוח-לב שני בוורשה היא מתה בגיל 32, ב-11 באוקטובר 1967. בין השנים 1958 ל-1967 פרסמה שלושה ספרי שירה: המנון לאליל (1958), היום הזה (1963), אוֹדָה לדידים (1966). אחרי מותה ראה אור קובץ השירים עוד זיכרון אחד (1968).

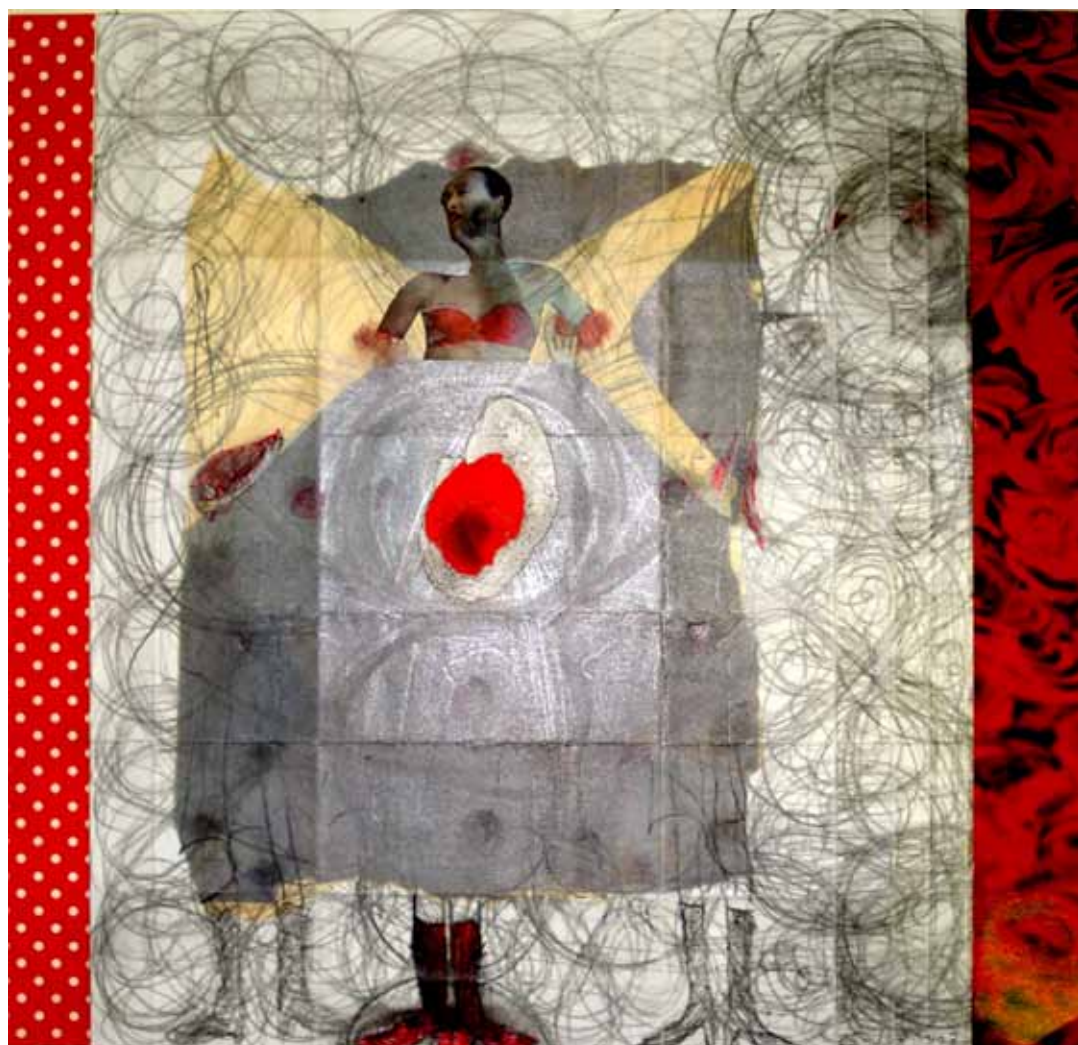

הנשיקה

הן היו מתנשקות
והיא חשבה שהן עשו זאת רק כדי להראות
מה זו אהבה בין אם לבת
נשיקתן האפילה על האור במסדרון
שם היא עמדה בטרם נפרצה דלתן
ופניה המבעתות נפלטו אל העלטה
היא עמדה בחדר המדרגות
מסתחררת בין ארבע דלתות נעולות
צל אמה צמח מתוך הדממה
היא שמעה מקרוב את צעדיה
שמלה לבנה נמתחה על הקיר
סביב שפתייה התעגל צנאר צלול
החדיר לשון רוח עד עמק גרונה
היא נשכה בכפות ידיה
עד שזה הפך לארגמן
עד שבקע מאצבעותיה הדם
מבעד לחלון זנקה את אמה
מן העשב הירק נשמעה חבטה
בבת אחת הגיח ראשה החוצה
נשלף מבין רגלי אשה פאוזה
והאשה נשקה על שפתייה
נשיקה רכה וארכה
עד שנדלק האור בחדר המדרגות.

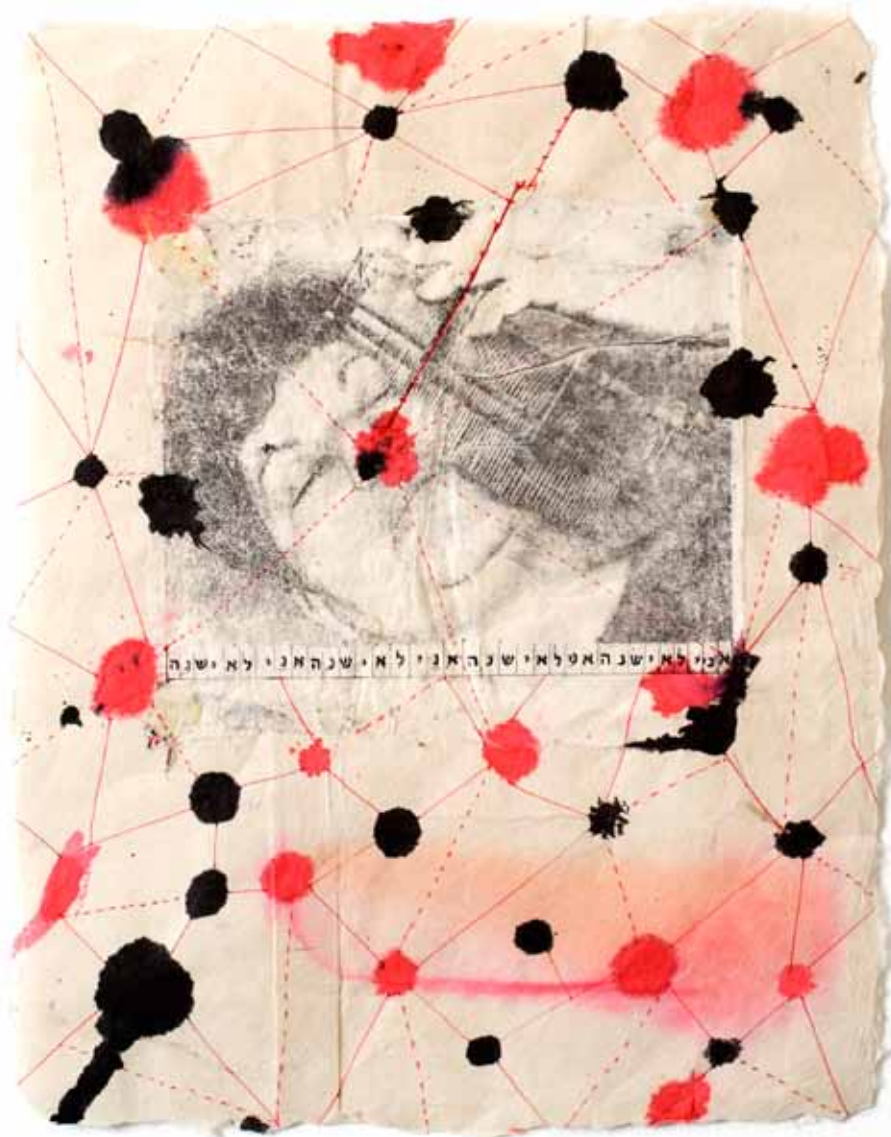
דרורה דקל, כיפה אדומה, 2009, קולאז' ורישום בעפרון על צילום זירוקס של מעטפה מעיזבון אימי, 18/23.5

דרורה דקל, מחווה לפינה באוש, 2009, קולאז' ורישום בעפרון על צילום זירוקס של מעטפה מעיזבון אימי, 18/23.5

בְּמָקוֹם שֶׁבַחְרַתְּ לְלֶדֶת אוֹתִי
הָיִית אַרוֹן מְתִים מְקֻשָּׁט בְּדָגְמִים.
כְּשֶׁנִּזְנֶה לְדַתִּי לֹא יִדְעֵתִי לְשֶׂאל
לָמָּה צָלְבִי קָרַס מְהֻלְכִים בְּךָ כְּמוֹ דָּבָק דוֹ צָדְדִי.
מִהֶמְקוֹם שֶׁבַחְרַתִּי אֵלָיו לְלַכְתָּ, הַבְּנֵתִי
שֶׁחֲתַכְתְּ בְּךָ אוֹתִי.
בְּאָדָם חוֹטֵי קִשְׁטֵתִי עֲצָמֵי בְּסִימָנִים
לֹא מְסַכְּמִים
עָלֶיךָ.

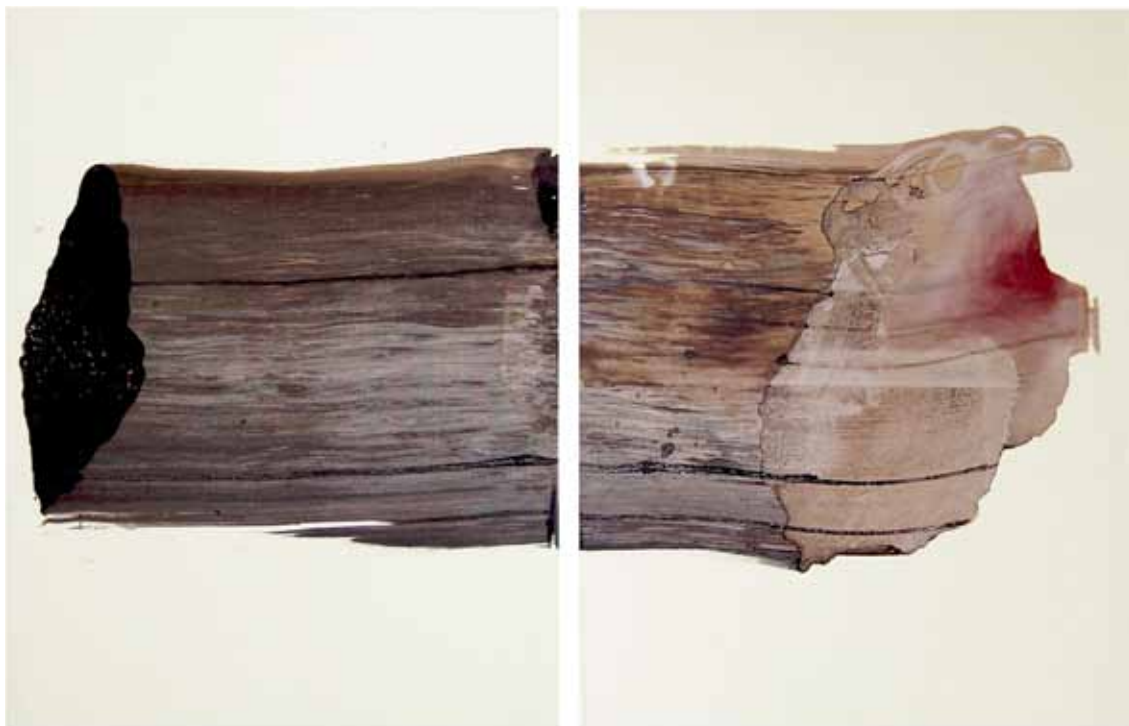
דרורה דקל, אני לא ישנה, 2008, הדפס, דיו ועט על נייר קוזו עבודת יד, 37/28

המרחק

המרחק ממך היה ממשי כמו זכוכית נגררת על בשר
אם יבקע ממני הדם
אתה תהיה לי השוטה ותצחיק אותי
אינך מפחד ממני
זה יהיה תהום לעזבך
אפלט העיר לוחשת אלי מרחק מגופך
אני עירמה מול האותיות
כמו אז כששכבתי על המטה ובכיתי
ואתה נגבת את גופי הרטב במטלית לכה
וקשבת שיעוד רגע אמות אם לא תעזב
ולא עזבת וקולך היה חבל סביב הצנאר
ואני הלכתי אל המקלחת והחבל אחרי נגרר
רציתי לצבע את הקיר בצהב ואתה חכית לי על המטה
רציתי שתעלם, שאוכל להיות מישהי אחרת
ואתה צבעת את הקירות בסגל
ואת חדר השנה בתכלת
ואת החדר של הילדה בורד
ובחדרה על הקיר גלינו את השם שנתת לה
מגלף באותיות עתיקות
וידעת שיש לך כחות פשוף
וגם אני ידעתי.

שומרת המים

שומרת המים שוכנת
בלע הר געש שהפך את עורו
והתיר למים לנבע. בלב מצולתו
שוכנת שומרת המים
שוכנת מתנשפת באפלה
קרני השמש אינו פוגעות בגופה
ועיניה נפקחות לראות
דגי זהב גולדים מתוך נשימתה
המעלה המים לנבע
שאם תחדל יבלעו בלב הקר
ששקט וותר על זעמו
מתוך זרמים תת קרקעיים
דגי הזהב למעלה חותרים
כאשר נשימתה נחלשת
סכנה מאימת ושומרת
המים ממלאה ראותיה
ופוקחת עיניה לראות
דגי זהב משרישים שערה באדמה
ושותקים את סוד האש
אשר אינה יודעת לדעך.

זיו כחולי, עץ בעצם, 2009, זפת ושמן על בד, דיפטיכון, 140/100

זיו כחולי, הזנה, 2009, טכניקה מעורבת על בד, 50/70

ששה שירים מתוך הסדנא לכתובת שירה בהנחיית יעל גלוברמן

מורן אוחיון

אדים

אתָּה יִדְעָתָּ שְׁזֶה יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ
מִיָּם חַמִּים עַל גּוֹף.
חֲלוּק הַרְחָצָה שְׁלֶךְ תְּלוּי עֵכָשׁוּ לְבָדוּ,
הַמִּים מִמְּשִׁיכִים לְזָרֵם
עַל רֵאשִׁי
הַדְּמָעוֹת סְפוּגוֹת בְּסָבוֹן שְׁאֵהֲבָתָּ
וְאֲנִי מִמְּשִׁיכָה לְחִכּוֹת לְךָ
כְּמוֹ מְגַבֵּת שֶׁהִתִּיבְשָׂה.

אֵיךְ זֶה קָרָה -
זֶה צוֹרֵב כְּמוֹ חֶתֶךְ מְסַכֵּין גְּלוּת.
אֲנִי סוֹגֶרֶת אֶת הַבְּרֹז,
מִתְבּוֹנֶנֶת בְּמִרְאָה,
וְאֲדִי הַמִּים שֶׁעָלִיהָ
מִחֲפָשִׁים אוֹתְךָ.

אָמִי הִיא עֲנֹק נֹצֵץ
תְּלוּי עַל צְנֹאָרִי, לֹא רְחוּק מֵהֶלֶב.

לְעֵתִים הִיא מִתְאַיֶּמָה,
לְעֵתִים מְעִיקָה,
וַיֵּשׁ יָמִים שְׁהֵשְׁרָשְׁרַת כָּלֵל לֹא הוֹלְמָת,
הַדּוּקָה מְדִי וְסוּגְרָת,
אֲךְ מִרְבִּית הַיָּמִים הִיא מְקַשְׁטֶת אוֹתִי,
נוֹתְנַת אוֹר לְפָנַי.

הִיִּיתִי רוֹצָה לְרֹאוֹת
אֵיךְ גּוֹפִי חַי בְּלַעְדֶּיךָ -
אֲךְ אִם אֶמְשֹׁךְ חֲזֹק מְדִי
וְאֶקְרַע אוֹתָהּ מְעֻלִי
כָּל הַפְּנִינִים יִתְפָּזְרוּ.

כְּשֶׁאֵהִיָּה רְזָה
אֶלְבֵּשׁ חֲצָאִית חֻקִּי,
אֶת חֲצָאִית הַחֻקִּי מֵהֲצַבָּא.
רַגְלֵי יִחְשְׁפוּ לְשֶׁמֶשׁ
כְּמוֹ עַמּוּדֵי תְּאוּרָה בְּלִילָה בְּהִיר.
אֲכַנִּיסֶם לְמַגְפִּים שְׁחֹרִים
וְאֶצְעֵד בְּרַחוּף,
נוֹגְעַת לֹא נוֹגְעַת,
לְעֵבֶר הָעֵתִיד.

לילך גרינברג

בקצב שלך

בְּקֶצֶב שְׁלֶךְ
לְפָנִים, לְאַחֹר,
וְלֹא בְּאַחֹר.
נִזְהָרֶת מִסְחָרוֹר.

בּוֹחֶנֶת אֶרְשֶׁת פָּנֶיךָ
לְהַבִּיז, לְדַיֵּק.
מִתְקַדְּמֶת בְּקֶצֶב רִגְלֶיךָ
אֶת רְצוֹנוֹתַי מִשְׁאִירָה לְהַחֲנִק.

אַתָּה מוֹבִיל
וְאֲנִי תוֹעָה אֶתְךָ,
נֶעֱדָה כְּרְצוֹנְךָ בְּמִרְחָב.
בְּדִיּוֹק כִּמּוֹ שְׂתֵאֵהֵב?

טיפוס אחר

אתה יַעַץ שׁוֹתֵק עַל הַר, הַגְעֵתָ לַפְסָגָה.
נִטְעַתָּ שְׂרָשִׁיךָ בְּאֲדָמָה הַפּוֹרֶהָ
וּמִקְמַתָּ עֲצָמְךָ בְּרוֹם, כְּשֶׁעַל עֲנַפֶּיךָ
צוֹמַח הַפְּרִי הַבָּשִׁיל.

וְאֵלּוּ אֲנִי צְפוֹר שִׁיר קְטָנָה עַל הָעֵץ,
מִשְׁמִיעָה צְלִיל אַחַר בְּקוֹל דָּק.

וְעַדִּין אַתָּה שׁוֹתֵק עַל הַהָר,
עֲנַפֶּיךָ פְּרוֹשִׁים אֶל הַשָּׁמַיִם
מְצַבִּיעִים אֶל עַל,
מְמַאֵן לְהַבִּין אֶת הַמָּסַע שְׁלִי
אֶל הַפְּסָגָה הַרְחוֹקָה.

אמיר ברזל

תמונת ילדות

אני פונה אליך משלחן הפתיחה,
מבגד כבול לעט
בתדר העבודה,
מחפש בתוך ארגונים
מלאים תעודות ומסמכים
דיוק נקשה -
מול ילד מטייל
שזה עתה
החל ללקט מלים.

עצר, אני מבקש ממך.
לקט את החפושית המתהלכת על האדמה,
ראה
היא אדמה עם נקודות שחרות,
אתה יכול לספר אותן,
אתה יכול לספר את ששת רגליה.
לקט גם את האבן הלבנה,
שים לב לצורתה המשונה
עמד על כל בליטה.
לקט גבעול עקום, ענף שבור, שקית זרוקה.
הבט סביבך,
לקט את העולם.
הזמן
שליך.

לא יקרה דבר
אם תגיע לשיר הזה באחור של כמה דקות.

דורית רינגרט, מניפה לבנה, 2010, דיו, צבעי מים ועפרון על נייר, 41/31

דורית רינגרט, מניפה כחולה, 2010, דיו, צבעי מים ועפרון על נייר, 41/31

מְמַנְטוֹ מוֹרִי

המיתר של המי פקע לפתע. זה היה לקראת שיאה של היצירה, הסונטה בלה מינור מאת באך, בסיומו של קטע הפתיחה הטעון והחרישי. רגעים ספורים קדם לכן, עם פתיחתו של קונצרט המבחן בפני חבר מורים מהאקדמיה, נקרא נתנאל לעלות לבמה. לבוש בחולצת ג'ינס דהויה שעל כיסה השמאלי רקום לב שחור ברקמת יד עילגת ומתוכו מבצבצים שוליו של מכתב קרוע, פניו לא מגולחים ושערו אפל וסבוכ, עלה אל הבמה ומלמל חרישית כדובר אל עצמו:

"את הקונצרט הזה אני רוצה להקדיש לאשה אחת שאני מאד אוהב", בלע את רוקו, "אבל אצלה לא עברתי את המבחן."

הבוחנים הציצו זה בזה, מחליפים גיחוכים חנוקים וגבות תמהות. נתנאל התיישב על כיסאו, כיוון את המיתרים, ואחר הניח עליהם את אצבעותיו העדינות בדריכות ובריכוז והחל לנגן. הצלילים הראשונים זרמו בנועם ובנכונות ופלסו דרך אל הבאים אחריהם, אלא שאז, לפתע - פקע המיתר של המי.

נתנאל הטיח את כף ידו על הגיטרה והיא השיבה לו במהומה של צלילים חנוקים. המיתר הקרוע השתלשל מתוך אחיזתו כמו תולעת רמוסת ראש שגופה החוטני ממשיך לרעוד מבלי להבין שחייה אזלו. בחלוף שהייה ארוכה הרים נתנאל את ראשו והתבונן בפניהם של הבוחנים. יחידה של הוצאה להורג, חלפה מחשבה בראשו. הוא הפנה את מבטו כמתחנן לעזרה לעבר המורה שלו שישב מרוחק מעט מחבורת הבוחנים אלא שזה התעמק בניקוי נמרץ של משקפיו תוך שהוא מסנן בין שיניו הברות תוססות חסרות פשר. נתנאל נזכר לפתע בסיפוריה של אימו אודות פגניני, נגן הכינור המפורסם, שהיה מפליא לנגן דווקא בהיקרע אחד ממיטרי הכינור שלו. ואנשים היו מספרים שהיה משפשף את מיתר המי על מנת להבטיח שזה ייקרע בדיוק בשעת הקונצרט כדי שיוכל להפגין את נפלאות נגינתו. אך גם סיפוריה המנחמים של אימו לא יכלו להצילו ברגע זה. ראש צוות הבוחנים, נגן ויולה קשיש שזגוגיות משקפיו העבים הכפילו את עיניו העכורות, הורה לו לרדת מהבמה ולפנות את כיסאו לנבחן הבא. "כשתהיה מוכן תוכל לחזור, אבל תדאג שזה לא יקרה שוב בחור צעיר, אחרי הכל אתה לא פגניני", עיווה האיש את פיו בחיוך דוקרני.

ואז הבחין נתנאל בליאנה. היא נכנסה לאולם בהיחבא רגע לפני שהגיע תורו לעלות לבמה והתיישבה בשורה האחרונה. לבושה היתה בסריג הירקרק שקנה לה ברומא לפני שחזרו ארצה שעל רקעו נראו עיניה החומות כמו שתי גומות תחוחות מוכנות לנטיעה. שיערה החום הקצר היה סרוק אל הצד ולרגע נדמתה לו כמו ילדת בית ספר באירוע חגיגי. נתנאל חש איך דמו ניגר מתוך גופו בבהלת מוות. שלושה ימים קודם לכן, בליל השלג הגדול, עמד מול שער ביתה והתחנן אליה שתצא אליו, שתסכים להתחתן אתו, שתסלח לו שתקבל אותו אל חייה והיא הניחה לשלג להיערם עליו ולקבור אותו ואת תקוותיו תחתיו.

הוא הציץ בה בהיחבא מעל לראשיהם של הבוחנים והיא החזירה לו מבט וחיך. הגיטרה היא שהפגישה בינינו אז והיא גם שהפרידה בינינו, חלפה מחשבה בראשו. ליבו הלם בקצב מואץ ואצבעותיו החלו להזיע. הוא הניח את כף ידו על חזהו כדי להסות את מהומת הלב אך זה מיאן להירגע. המחשבה שהמוסיקה תוכל לעורר שוב את אהבתה אליו נראתה לו עתה נואלת וחסרת סיכוי. הוא כיוץ את עיניו הכחולות כאילו שמש שהגיחה לפתע מעבר לענן סנוורה אותן.

בתמונה הבהירה שריצדה מול עיניו ראה את שניהם יושבים על הספסל באחת הכיכרות ברומא, שם נפגשו. הוא נסע לשם כדי לחפש את עצמו רחוק מהבית - 'מה איבדת ברומא, אחי?' שאל אותו בנימה מבודחת איתי אחיו לפני שנסע. היא הגיעה לשם לטיול ניחומים אחרי פרידה כואבת מחברה. מזוודת הגיטרה הריקה הייתה מונחת על הספסל לצידו והוא היה שקוע בנגינתו ולא הבחין בה בהתקרבה אליו.

"Can I sit here?" שאלה במבטא ישראלי שאי אפשר לטעות בו.

"בטח שאת יכולה" חיך אליה והוריד את מזוודת הגיטרה.

ליאנה חילצה עצמה מתרמיל המטיילים העמוס שנשאה על גבה, הניחה אותו על המדרכה לצד הספסל והתיישבה על הספסל נזהרת לא לפלוש למרחב הנגינה שלו. היא כאילו התכווצה, חלפה מחשבה בלבו. נתנאל קלט את צבע עורה השחום, את שיערה הקצוץ ורק אחר כך את עיניה החומות והעצובות. הוא העביר את אצבעותיו הארוכות על הגיטרה, פורט מנגינה רחבת צלילים ונוגה. היא נשענה לאחור ועצמה את עיניה, נותנת לצלילים לחדור את שכבות הגעגועים והכאב, כמו מי גשם זכים המחלחלים באבן חרוצת-קמטים. בעודו מנגן התבונן בה.

"את עצובה. למה?" שאל וחיך אליה. היא מחתה את עיניה הזדקפה על מקומה ולחשה: "זה כלום. סתם, עייפות."

הוא פסק מלנגן, הניח את סנטרו על כתף הגיטרה ושלח את מבטו לעבר המזרקה שופעת המים שניצבה בלב בריכת-המשאלות.

תיירים עברו שם מלהגים וצוהלים כשהם משליכים מטבעות לבריכה ומכריזים בקולניות על משאלותיהם, כאילו עצם ניסוחה של המשאלה בקול יש בה כדי להבטיח את הגשמתה. נתנאל חיפש בכיס מעילו אחר מטבע ולבסוף הצליח למשוך מתוכו מטבע שכוח מהארץ.

"תבקשי משהו" קירב את המטבע לשפתיה, "אבל משהו שקשור לשנינו."

ליאנה לקחה את המטבע וקירבה את כף ידה הקמוצה אל פיה כדי ללחוש את בקשתה אך מיד התחרטה.

"אני עוד לא מכירה אותך כדי לבקש משהו גם בשבילך ועל עצמי אני לא רוצה לדבר." היא הרימה את רגליה הארוכות על הספסל והתקפלה בתוכן, מגיפה דלתות ומסוגרת.

"אז בואי נכיר. אני נתנאל. החברים שלי קוראים לי נְתִי, גם החברים בקיבוץ." הוא הגה את המלה 'חברים' במבטא רוסי מוגזם כאילו היה אחד הוותיקים שקם לדבר באסיפת הקיבוץ.

"אז מה היה לנו? קיבוץ - סימן קריאה, צבא - סימן קריאה, מוסיקה - סימן קריאה. כל השאר סימני שאלה. ביוגרפיה קצרה ותמציתית שלא מובילה לשום מקום." הוא ליווה

את דברים בפרטת אקורדים על הגיטרה כדי לתת דגשים אירוניים לדבריו.

"אתה מנגן נורא יפה" אמרה כשהיא מתחמקת ממסלולה הטבעי של השיחה.

"תודה. ואת?" לא וויתר.

"אני? אני לא יודעת לנגן. חצי שנה של לימודי פסנתר שכנעו את אמא שלי שכדאי לה להשקיע במשהו אחר."

"לא, אני מתכוון את. זאת אומרת: איך קוראים לך? מאין את בארץ? מה איבדת ברומא? למה את כל-כך עצובה? שאלות כאלה, פשוטות..."

מבטו הכחול נח עליה ברכות ומוסס את פולשנות שאלותיו. היא התכרבלה עמוק יותר בתוך מעילה, חבקה את רגליה והניחה את סנטרה על ברכיה כשהיא נועצת את מבטה במזרקת המים. איך תספר לו על עצמה מבלי לספר על אודי, ואת אודי היא מבקשת לשכוח. למחוק אותו מגופה, מגעגועיה. לקום בוקר אחד ואפילו לא לזכור מה היה שמו של הבחור הזה שאת שמו הגתה במשך למעלה משלוש שנים בנשימה אחת בצמוד לשמה כאילו אין לה זהות נפרדת. ואז, בעודה חופרת עם סנטרה בין ברכיה כאילו יוצרת לעצמה מנהרת מילוט, אמרה לפתע:

"קוראים לי ליאנה. על שם סבתא ליילי מצד אבא וסבתא אנה מצד אמא. ברחתי לרומא כדי שלא ישאלו אותי מה קרה לי ולאודי. לא. ברחתי לרומא כי רציתי לשכוח. לא. לא ככה. רציתי להתאבל לבד." נתנאל פסק מנגינתו. "אל תיבהל. אף אחד לא מת. רק האהבה מתה."

הוא התבונן בה ואחר רכן אליה ונשק לה ברכות על עיניה והיא, על אף שנבוכה מעט מתגובתו הבלתי צפויה, לא נרתעה ממנו. הגיטרה ניצבה בין שניהם כמו שדכן שסיים את תפקידו והוא מחכה עדיין שיזדקקו לשרותיו.

"רוצה שאנגן לך משהו? תזמיני. אני מצוין בקטעים עצובים, מלאי ייסורים וכאב, אבל יש לי בתפריט גם כמה קטעים עליזים כאלה שטובים בשביל לוויית ופרידות. מה את מזמינה? שניים במחיר של אחד. קוואַסטו דוֹאָה פֶּר לָה קוֹסטו דָּה לָה אוֹנו!" הוא הכריז על מרכולתו באיטלקית מתגלגלת, אותה רכש רק בימים אלה בהם החל עבוד למחייתו בשוק התיקים והמעילים של רומא. "זה מולטו מולטו אקונומיקו!" חזר והכריז תוך שהוא נעמד על הספסל כמו מנחה מוקיוני וליאנה פרצה בצחוק משוחרר שהגיע את כל גופה בגלים עליזים.

"תחליט אתה" גנחה כשהיא מתאמצת לבלום את פרצי הצחוק, "אני לא מכירה שמות של יצירות." והוא בחר לנגן לה שיר של פונסָה שאהב במיוחד בזכרו את עיניה הלחות של אמו שעה שניגן לה יצירה זו לראשונה.

אחר טיילו יחד ברחובות רומא. הם נכנסו לכנסיות, ליאנה לא ויתרה על אף אחת מהן, הצטרפו למתפללים ונתנו לעצמם להיסחף אחר קדושת ההתבוננות פנימה שקרנה מהם, או כך לפחות נדמה היה לו. ליאנה ישבה על ספסל העץ ועיניה עצומות בעוד הוא בוחן את פניהם של המתפללים מנסה לאתר בהם את מוקד השאלה הפנימית, את גחלת הסבל שרחשה בכל אחד ואחד מהם.

בתום התפילה היו בדרך כלל האחרונים לצאת. זמנם בידם וצרכי הבית והחיים אינם דוחקים בהם כמו באחרים. ואז, לאיטם, בכבדות מכוונת, היו ניתקים מן הספסל ופונים להתבונן בצירי הקיר ובוֹיטראז'ים שהיו מעטרים את הכנסייה. דמותו של ישו הרך בזרועות אמו, מראות יום הדין, השליחים, ובעיקר שפע של כרובים שמגמנים ומתוקי-פנים עטפו אותם מכל עבר.

כך היה גם בכנסייה האחרונה אותה פקדו, כנסייה קטנה ושכוחת-אל שקירותיה המחוטטים עמוסי הצירורים נתמכו בקורות עץ גסות שהותקנו לצורך שיפוץ וטיפול

החייאה. השעה היתה שעת בין ערביים, קומץ המתפללים שנכחו בכנסייה נראו לנתנאל כמאיצים בכומר הקשיש שימהר לסיים את דרשתו, אבל זמן של כמרים יש לו כנראה חוקיות אחרת והכומר המשיך לשאת את דבריו בקול צרוד שהיה בו שילוב של התבטלות חנפנית כמעט ותובענות זועמת. בתום התפילה מהרו המתפללים, שלוש נשים זקנות וגבר כחוש ומכווץ, לעזוב את הכנסייה. ליאנה לא ויתרה גם הפעם על טקס ההתבוננות בתמונות, כאילו עשויים להתגלות לה הפעם פניו המאירים של המושיע. היא צעדה לאורך הקירות בעוד נתנאל ניצב בלב הכנסייה, מותח את צווארו כלפי מעלה וחג על מקומו כמו ציר של מחוגה קפדנית. אחרי מספר דקות החל ערפו לכאוב ורגליו כבדו. הוא פנה לליאנה שעמדה רתוקה מול אחד הציורים ולחש בקול:

"אני לא יודע איך את אבל אני, מרוב כרובים עוד אחטוף בסוף דלקת כרוב המוח." שוב פרצה ליאנה בצחוק ולמרות תחושת ה'הס פן תעיר' שאפפה את המקום לא הצליחה הפעם לעצור את פרצי הצחוק שהרקידו את גופה. הוא ניסה להסותה אך נסחף גם הוא אחר צחוקה, ובשל החשש פן יצא הכומר הזקן מקיטונו ויגרש אותם בבושת פנים מהמקום חפן נתנאל את גופה בין זרועותיו וניסה לחבק את צחוקה ולהחניקו בתוך חזהו. גופה המשיך לפרכס אך צחוקה התחלף בנתזי בכי חרישיים. הוא ליטף את שערה ברכות וערסל את גופה כדי להרגיעה כמו שהיתה נוהגת בו אמו כשהיה תינוק. לו יכולתי, חלפה מחשבה בלבו, הייתי שם סימן פְּרָמְטָה ליד הרגע הזה כדי להאריך אותו עד לאין קץ, כפי שמורה לי הרגש.

קרן שמש תוססת בגריגרי אבק שהגיחה מחלון עגול בגג הכנסייה קדחה בנחישות בחלל האפלולי, חלפה מעל ראשיהם ונחה על אחד הציורים כשהיא צובעת אותו באדום. כשהרים נתנאל את ראשו ראה מול עיניו את ציור הקיר שטוף הדם שריתק קודם לכן את מבטה של ליאנה, ציור גדול וקודר של מלאך המוות הנושא בידו האחת חרמש חד ונוטף דם ובידו השניה גולגולת אדם פעורת עיניים. מתחת לציור הצליח לקרוא את המלים שהיו כתובות בלטינית עתיקה: מְּמָנְטוּ מוֹרְי, כלומר: 'זכור את יום המוות'. הוא זיהה את הכתוב משום שמספר שבועות קודם לכן הבחין באותה כתובת בדיוק על לוח אחת המצבות בבית קברות עתיק בעירה נידחת אליה הגיע בדרך מקרה עם נהג משאית שטוף בירה שאסף אותו כטרמפיסט בדרכו לרומא. בכל מקום אליו הגיע בחר נתנאל לסייר תחילה בבית הקברות, שם יכול היה ללמוד על עברו של המקום ועל אופיו ותמיד נמצא משהו שהתנדב לעזור לו לתרגם את המשפטים שנחרטו באבן. בעיקר נחקקו בזיכרונו אותם משפטים שסיפרו על החלל שהשאיר הנפטר בלב הקרובים לו. מצבות מהמאה השש עשרה והשבע עשרה שהדהדו געגועים ותחושת אשמה בני מאות שנים שאין להם רפאות.

השומר בבית הקברות ההוא, איטלקי זקן כפוף גב שאפו המחודד כמעט ונבלע בחלל פיו הריק משיניים, הסביר לו באריכות, בתערובת עילגת של אנגלית ואיטלקית, את פירושו של המלים. "חיים של בן אדם זה שנייה בתוך הנצח, כן? זה שאומרים כמו מוץ לפני רוח, רגע זה כאן ורגע אחרי - זה איננו. פוף" סימן באצבעות גרומות את מעוף הזמן, "אדם צריך לחיות את החיים שלו ולדעת שהכול חולף, הכול זמני, ומה שאנחנו חיים פה על האדמה ועושים רעש גדול כאילו זה הדבר ההכי חשוב, אז זה לא! מה שבא אחרי זה, האינסוף של הזמן, זה העיקר, ובן אדם צריך להתכונן לזה. ויש בזה גם, איך אומרים, מין נחמה. כי הנה, הילדה הקטנה הזאת, בת כמה היא כתוב כאן?" קרב את עיניו העכורות אל מצבת האבן, "בת שש בסך הכל, גוזל רך, כשהיא מתה

מהמגיפה, ככה כתוב כאן, והיא לא היתה היחידה למות, ההורים שלה בטח מתו אתה מרוב צער, זה מה שהם כותבים כאן, אבל אם הם יודעים שאחרי העולם הזה, אחרי החיים המסכנים האלה, מחכה לה עולם גדול שאין לו סוף ששם היא לא תסכול יותר אז אולי הם יכולים לתת לה ללכת ואיכשהו להמשיך את החיים שלהם, וגם זה ייגמר. אתה רואה את הסמל הזה עם החרמש" נבר באצבעו בציור מלאך המוות החרוט במצבת אבן שמלותיה נמחקו, "זה הסמן שיעזור לך לזכור שכל מה שיש לך בעולם המחורבן הזה, זה... פוף" ושוב נופף באצבעותיו כמפריח אבק בלתי נראה, "החיים זה פוף, הכסף זה פוף, האהבה זה פוף... אבל מה, סיגריה טובה אם יש לך בשביל הפוף של הסרטן שלי ובשביל הדברים שאמרתי לך, זה שווה חצי חיים." ובאמרו זאת הושיט את כף ידו לנתנאל כמקבץ-נדבות והמתין כשהוא מטופף ברגלו בקצר-רוח לתמורה הוגנת. נתנאל נתן לו את הקופסה כולה וגם כמה מטבעות שמצא בכיסו ומיהר לברוח בבהלה מהמקום.

באותו רגע ממש, בעיבורה של כנסייה אפלולית, בעודו חובק אותה אל גופו, את צחוקה ואת יפחותיה, ידע שאָל הרגע הזה כוונו חייו, ועם זאת חש בכל תא מתאי גופו שהפגישה הזו ביניהם נועדה לכישלון. אילו היה מפנה את פניו אל ציור אחר, אילו היה מרים קלף אחר, אולי יכול היה לשנות את מהלך הדברים, אבל כך נגזר ולא בידיו לשנות את רוע הגזירה. וכבר ביכה בלבו את לכתה ממנו ולבו התמלא געגועים.

עמודים ראשונים מתוך נובלה בכתובים, אחת מתוך שלוש נובלות המספרות סיפור משפחתי הבנוי כטריפטיכון.

קח

היה היו איש ואישה שאהבו זה את זה אהבה עזה.
 יום אחד חלה הבעל. לא עזרו אהבתה ורחמיה, והאיש עצם עיניו ומת.
 ראתה האישה את מלאך המוות קרב ובא, צררה את גופו של בעלה בשמיכה ויצאה
 לדרכים, נושאת אותו על לוח לבה.
 הלכה האישה והנה מלאך המוות לפנייה.
 תני לי את אישך ואקח אותו אל המקום אשר בו אין עוד אהבה.
 לא אתן לך אותו.
 שלי הוא, ואין את יכולה להשאירו בארץ החיים!
 אמרת שאין אהבה בממלכתך. איך תיקח אליך את אישי שכל גופו מלא באהבתי? הנח
 לנו יום אחד ביחד, ואקח אותו אל המקום אשר בו אהב אותי בראשונה. שם אקח ממנו
 את כל אהבתי ותוכל לקחתו עמך.
 יהי כן.
 הלכה האישה והגיעה אל המקום אשר בו אהב אותה בעלה בראשונה.
 כאן אהבת אותי, התזכור? את ריח עשן התנור, את חום גופי וגופך, את הרוח שנשבה
 מן הים ובאה לברך אותנו באהבתנו...
 שכבה בחיקו ונרדמה.
 עם שחר התעוררה והנה מלאך המוות עומד מעליה.
 תני לי את גופת אישך. כעת, כשאין עוד אהבה בליבו הניחי לי ואקח אותו אל המקום
 שאין בו חלומות.
 לא אתן לך אותו.
 שלי הוא, ואין את יכולה להשאירו בארץ החיים!
 האם יש חלומות בממלכתך האפלה?
 לא ולא!
 אם כך, לא תוכל לקחתו, כל עוד טעם נשיקת שפתי על פיו...
 הנח אותנו יחד עוד יום אחד, ואקח אותו אל המקום אשר בו נשק לי בראשונה. שם
 אקח את נשיקת פי מפיו ותוכל לקחתו עמך.
 יהי כן.
 לקחה האישה את בעלה והלכה אל המקום אשר בו נשק לה בראשונה.
 הניחה אותו בצל עץ אלון עבות.
 התזכור? כאן רפרפו שפתיך על פני... כאן אמרת לי בראשונה כי אהבתי. התזכור?
 ואני, לבי מפרפר ומבקש לקפוץ לו מתוך חזי, שומעת את המילים המתוקות ושותה את
 מתיקות שפתיך המבקשות אחר פי. התזכור?
 שכבה בחיקו ונרדמה.
 עם שחר התעוררה והנה מלאך המוות עומד מעליה.
 תני לי את גופת אישך. כעת, כשאין בו לא אהבה ולא חלומות, הניחי לי ואקח אותו אל

המקום שאין בו זיכרון!
 לא אתן לך אותו.
 שלי הוא, ואין את יכולה להשאירו בארץ החיים!
 האם יש מבטים של אהבה בממלכתך?
 אין מבטים של אהבה.
 אם כך לא תוכל לקחת את אהובי המת ממני, כל עוד מבט אהבה ראשון שמור תחת
 עפעפיו הסגורים.
 הנח לנו עוד יום אחד, ואקח אותו אל המקום אשר בו ראה אותי לראשונה. שם אקח
 ממנו את מבט האהבה הראשון, ותוכל לקחתו עמך.
 יהי כן.
 לקחה האישה את בעלה והלכה אל אותו נחל קטן...
 כאן ראיתך בראשונה אהוב ליבי, וכאן אראה אותך באחרונה...
 ירדה לנחל, רחצה את גופו, ודמעוטיה זולגות על גופו עם המים הקרים.
 אחר חפרה בור עמוק בטיט הלח, פרשה בתוכו את השמיכה, והשכיבה את בעלה
 בעדינות בתוכו.
 התכרבלה בחיקו ונרדמה.
 לפתע שמעה קול פרסות סוס. פקחה את עיניה והנה מלאך המוות קרב ובא אליה.
 באתי לקחת את בעלך המת...
 לא תיקח אותו ממני!
 אין בו אהבה, ואין בו נשיקות של אהבה, ואין בו מבט ראשון של אהבה. מדוע לא אקח
 אותו ממך?
 לא אעזוב אותי! קח אותי יחד עמו!
 העמיס מלאך המוות את שניהם על סוסו השחור ודהר לדרכו.
 כשהגיעו לשערי השאול עבר בהם מלאך המוות, נושא את גופת האיש המת.
 בקשה האישה לעבור אף היא עמם, אך שערי השאול נטרקו בפניה.
 הנח לי להיכנס... הנח לי ואמות עם בעלי.
 לא תיכנסי. בממלכתי אין חלומות, ואת מלאה כולך בחלומות עליו. בממלכתי אין
 אהבה, ואת מלאה כולך באהבה אליו. בממלכתי אין זיכרונות, ואת מלאה כולך בזיכרונות.
 האם תוותר על החלומות, על האהבה ועל הזיכרונות?
 רק אז תוכלי להיכנס ולשבת פה לנצח לצדו של אישך המת.
 ניסתה האישה למחוק את החלומות אך פניו שבו וצפו בחלומה.
 ניסתה למחוק את אהבתה אך לבה המה אליו.
 ניסתה למחוק את זיכרונו אך זיכרונו טבוע היה במכוות אש בגופה.
 עמדה האישה בשערי השאול מביטה אחר מלאך המוות הנעלם, ובעלה עמו...
 ישבה לה על אבן... מצפה...

*

מה פתאם אתה מביא לי עכשיו
את אלהים משום מקום
כאלו שהוא איזה מישהו שנחלץ
לעזרתך באמצע הלילה פשאת תקועה
בכביש החוף בלי מצבר, אלהים
זה לא כפלים שמחברים
פלוס לפלוס ומיגוס למיגוס
ומה שהיה מת קם לתחייה. השירה
אני אומרת לך אוהבת
את האמללות ומי צריך שירים
ואפלו את אלהים פשיש ידים שידועות
אותך לאט, לאט במיוחד בלילות האלה
הדחוסים בחשך ובקולות עד שאי אפשר
להפריד בין פעמוני רוח לנשימות

מעין אוטוביוגרפיה, ינואר 2010

א.

הִלְכְנוּ יַחְפִּים לְהַרְגִישׁ
אֶת הָאֲדָמָה רַכָּה;
הִחְלַקְנוּ זֵהִים שֶׁל קֶרֶמְבוּ
שְׁיִהִיו לָנוּ רִקְעִים;
אֶהְבְּנוּ אֶת שְׁאוֹן הַגּוֹרֵר.
הַבֵּית הָיָה אֶז בֵּית
וְעַדִּין לֹא יִדְעֵנוּ
שְׁגָם הָאֲדָמָה הִיא פֶצַע פְּתוּחַ

ב.

אֶתְמוֹל רְאִיתִי
אֶת מִי שְׁהָיָה
אֶהְבֵּת חַיִּי.

ג.

פְּרִידוֹת עוֹשׂוֹת אוֹתְךָ פְּרִיכָה.
חֲשַׁבְתִּי שֶׁהַשְּׁמַיִם יִקְרְסוּ;
שֶׁהָאֲדָמָה לֹא תִפְסֵיק לְרַעַד לְעוֹלָם.
פְּתַבְתִּי שִׁירִים,
כְּאִלוּ שְׁמַלִּים יְכוּלוֹת לְהַצִּיל

ד.

דְּבָרִים מְשֻׁנָּיִם, לְמַשָּׁל
מִפֶּת הַגּוֹף;
מְסֻלּוֹל נְדִידַת הַמְּלִים;
הָאִישׁ שִׁידַע אֹתִי.

אֲנַחְנוּ קוֹבְרִים רְחוּקִים וְקְרוֹבִים
וּבְאוֹתָהּ שְׁעָה
עַל הָעֵץ בְּחֶצֶר פּוֹרְחִים צְפוּרִים.
הָרִי הַזֶּמֶן הוֹלֵךְ בְּדוּל מְאֻתָּנוּ,
כְּמוֹ מְחוּגִים.

ה.

עֲכָשׁוּ אִמָּנִים יְדֵי שׁוֹתֶקֶת
אֶבֶל בְּחִלּוּמוֹת-פְּלִינִי שְׁלִי
אִשָּׁה עֲנֻקִית שׁוֹכְבַת עַל הַחֹל, עַל קוֹ הַמַּיִם:
הָאִמָּנוֹת-בְּכַבּוּדָה-בְּעֶצְמָה.
בְּשִׁמְלַת הַפְּנִינָה שְׁלָה
פּוֹרְחִים פְּרָחִים אֲדָמִים וִירָקִים
וּמְעַבֵּר לְבָטֶן הָעֶצְמוֹה
שׁוֹקַעַת הַשְּׁמֶשׁ.

צילום: יואב לוי

פאטמה אבו רומי, **דיוקן עצמי כחול לבן**, 2010, צבעי שמן על בד, 80/90

פאטמה אבו רומי, **דיוקן עצמי, הצועניה**, 2009, צבעי שמן על בד, 90/110 צילום: יואב לוי

צילום: יואב לוי

פאטמה אבו רומי, **דיוקן עצמי, זיינב**, 2010, שמן על בד, 80/90

מיכל גלב

*

עַל אוֹתוֹ חוֹל שְׁרַשְׁמָתָּ
אֶת שִׁיר אֶהְבֶּתְךָ
כְּתַבְתִּי אֶת שִׁמְךָ
כְּתַבְתִּי זְכוֹנוֹת
וְאֶהְבָּה
כְּתַבָּה אוֹתְךָ
וְאֵתָהּ,
רַק חֲשַׁבְתָּ שְׁחִיכְתִּי
לְעֶצְמִי בְּסֶתֶר.
אֶת כָּל אוֹתֵיֹת הַתְּשׁוּקָה
אֶסְפְּתִי
וְחִכִּיתִי
וּבְאֵזֶן רַק הָרוּחַ
לְחֹשֶׁה,
לֹא אֵתָהּ.

אָנִי כְּמוֹ גֶשֶׁם זִלְעָפוֹת
וְאַתָּה כְּמוֹ טַל בְּקָר
עַל עֵשֶׁב שׁוֹטֵה
כְּמוֹ עַל סְדִינִים אֲדָמִים מְסֻטָּן.
נֵר דּוֹלֵק בְּלִילָה קָרִיר וְאֶפֶל
מִהַחֲלוֹן כּוֹכֵב מְאִיר,
וְעוֹד אֶחָד.
אֶהְיֶה עֵשֶׁב שׁוֹטֵה
אוֹלֵי שְׂדֵה מוֹקְשִׁים
גַּעְגּוּעִים בְּטַעַם הַיָּם.
עוֹד סִתּוֹ נִגְמַר

מיכל גלב

אמן הרוחות

אָתָּה כְּמוֹ אָמֵן רוּחוֹת
שְׂרִיטֵט!
לִמַּד אוֹתִי אֶת אַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם
בְּשִׁפְתֶיךָ הִרְהוּטָה,
בְּלִשׁוֹנְךָ הִלְהוּטָה
בְּמִכְחוּל הַטְּבוּל בְּמַיִם.
רְשֵׁם קוֹיִם עֲבִיִם וּמְדַיְקִיִם
בְּשָׁחֹר וּבְאָדָם.
שְׂרִיטֵט לְאֵט,
אָמֵן רוּחוֹת.

אריה קיזל

בשלוש מילים

בְּמִלָּה אֶחַת -
אֶהְבֶּתִי.

בְּשְׁתֵּי מִלִּים -
אֶהְבֶּתִי מְאֹד.

בְּשָׁלוֹשׁ מִלִּים -
אֶהְבֶּתִי מְאֹד וּבְרַחֲמַי.

כָּךְ הָיָה אָדָם הוֹלֵךְ
נוֹטֵעַ (בְּדַרְכּוֹ) בּוֹרוֹת קִטְנִים שְׂאִינָם נִרְאִים
שָׂאֵם יִחְזֹר וַיִּפֹּל בָּהֶם
יִגִּיד לְעַצְמוֹ:
"טוֹב לְצֵאת מִבּוֹר מִכֵּן מֵאֲשֶׁר לְצַנֵּחַ לְבוֹרוֹת זָרִים"
וְלִפְעָמִים טוֹב לִפְלֹךְ רַק כְּדֵי לְקוֹם
וַיִּנְפִּילָהּ מִכָּרְתָּ, אֵין טוֹב מִמֶּנָּה

כָּךְ הָיָה הוֹלֵךְ אָדָם בְּדַרְכּוֹ
מְגִשֵׁשׁ בְּאֶפְלַת יוֹמוֹ
סוֹלֵל דְּרָכִים מְקֻרוֹת
יִדְיוֹ מוֹשְׁטוֹת קְדִימָה,
וְאֵין קִיר
אֵין חֶפֶץ שֶׁל חֶבֶה
רַק תְּקוּהָ חִלּוּלָה
בְּרָכִים כּוֹאבוֹת מִתְּפִלָּה.

ביום ובלילה

בין בעל לאשה תהומות
הגלים מעטרות בשברי זכוכית
בלילה, שטפו גלי שמירה את האיש אל הסלון
ושם התחבא בחשך
כעכבר מקמט
מחפש את הפרורים בסדק בספה,
בין הקריות נולדה אהבתם
ועכשו מרפסת כבבה עיפת שנים שנשפכה
ואין איש רוצה בה
ואין אשה מעיפה בה מבט מבחירה
כך בין קירות שותקים,
מרחקים מאימים למוטט את יסודות הבית
אז יראו כלם
שמים של אפשריות
שני זרים וענו.

שלומי ללוש, שני רימונים על פלטת ציור, 2007, שמן על דיקט, 55/40

אמיר ברזל

בכל ערב

בְּכֹל עֶרֶב, בְּשִׁמוֹנָה בְּדִיוק
כְּדוּר אֶחָד, לָבוֹן, נוֹרָה
אֶל חֲלַל הַבֶּטֶן.
הַחַיִּיךְ
יִצּוּק עַל הַפְּנִים
כְּמוֹ מַצְבָּה עַל פְּנֵי הַקֶּבֶר.
מִשָּׁהוּ מֵת
בְּפְנִים.

אם בדרך נס

אם הִיָּה נופֵל אָדָם מִמְרוֹם שְׁנוֹתָיו
אֲחֹרָה אֶל יְלֻדוֹתָיו
נִגְרָר אֶל מְצוּלוֹת נַפְשׁוֹ
אֶל הַזְּמַן שֶׁהַמְּלִים לֹא נֶאֱמְרוּ
וְהַבְּרָכִים שֶׁתָּתוּ דָם נְעוּרֵים
הִיָּה וְדַאי מוֹדָה לְאֱלֹהִים הַטּוֹב
עַל שְׁזָרַק אוֹתוֹ לְתַהוֹמוֹ
וּלְתַמּוֹ נִגְזַר עָלָיו לְטַפֵּס לְאֵט בְּחִזְרָה
בְּדַרְכֵים יְשָׁנוֹת
בְּמַדְרָגוֹת מִכְּרוֹת
אֶל הָאוֹר.

דורון וולף, פלאש בק, 2010, שמן על בד, 50/100

דורון וולף, ערמה, 2009, שמן על בד, 50/100

חכמה פקוחת עין אחת

גופך מתענות מ
פגם ללא תקנה
המאריך מותח
זמן חסר ישע

חכמה פקוחת עין אחת
מפיתה חיים בניצוץ שבתוכה
אחרים לרצות
אחרים להזין

פגיעים מפדי לעזר
לא נוכל לקרא אותך, עת
דועכת התשוקה
צף עגוי נושן

ששה ימי התקדמות
זחלת משחזרים את
תיך - תביא לי,
תביא לי אתה אומר בשקיקה

רבעי פפות לוגמות אור
מים על קרח תובעים ויסקי
המנער חלומותינו
להשיב לאחור הגלגל שנקע

שוב אינך עוד שחקן על במה
השש להציג או לבדר
מקיף עצמך בחומה
מתקין עצמך בפרוודור

האור - אין לחסם בעדו
התוכל לא ללקת עד תם?
התוכל עוד לשבת בראש השלחן
בדיחות להצהיל מרצון?

מאנגלית: חגי רוגני

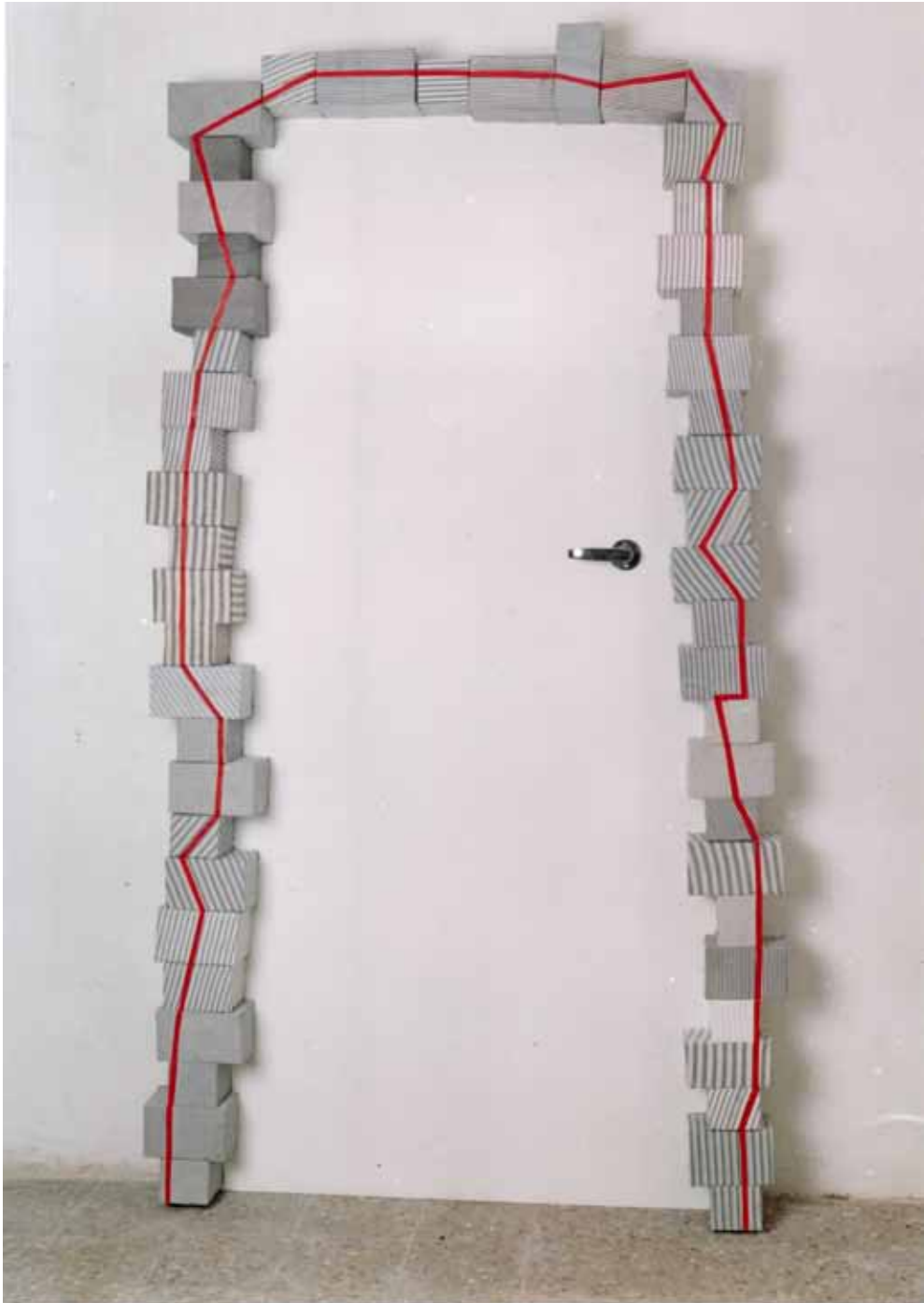
דניאל שאוב, ללא כותרת, 2009, הדפס נגטיב שחור-לבן

אמיר ברזל

גוף שני

אתה מתלהל,
יש לך זיפים
ופנקס בידי.
העט שלך נוטף
שירים באוטובוסים
בין עיר לעיר.
אתה שותה הרבה
מעשן הרבה
נשאר מעט.
אתה מתרחק
מדלתות פניסה
נצמד
לדלתות יציאה.
כואב לך
ורע לך
וכשאתה מחיך
זה באמת.
אתה מביט בעצמך
בשרוטים של פאב.
בפער שבינך לבין המראה
נוצרות הדמעות.

יחזקאל ירדני, משקוף, 1992, קוביות עץ, בד מודפס, ידית, 110/210

מגלריה למוזיאון באום אל פחם חבלי מציאות ומבט אל העתיד

להקמת הגלריה באום אל פחם היו חבלי לידה קשים וסכנת קיום תמידית ממשיכה ומרחפת מעליה, אך למרות זאת הגלריה עומדת לחגוג בימים אלה חמש עשרה שנים של פעילות ומעורבות תרבותית וקהילתית. הגלריה הוקמה בתוך מציאות פוליטית, חברתית ותרבותית קשה, מציאות אשר עמדה לא פעם כחיץ וכמכשול לקידום החזון. מציאות שניסתה לחבקה כדי להכיל אותה לתוכה מצד אחד, אך מצד שני, היו ניסיונות לא מעטים להצר את צעדנו ולהסיט אותנו ממסלולנו. הקושי והטלטלות הרבות רק חיזקו את הגלריה, עיצבו את דרכה, דמותה וזהותה.

לאחר ביסוס הגלריה, בקשנו להרחיבה, מתוך רצון להצמיח ממוקד זה של פעילות, מוזיאון. בחזונו, מוזיאון שתהיה לו אמירה וזהות. מוזיאון שיתחבר לעבר תוך כמיהה אל העתיד. מוזיאון שיישיר מבט לעיניהם של התינוק, הפועל והאיכר. מוזיאון אשר באמצעותו אנחנו רוצים להוציא את היישוב אום אל פחם מאלמוניותו, להוליכו אל לבו של העולם הגדול והנאור.

סעיד אבו שקרה בפתיחת תערוכה באום אל פחם

מודל הדמיה של חזון המוזיאון המתוכנן להיבנות באום אל פחם

חזון הקמת המוזיאון באום אל פחם התהווה ברגע אמת היסטורי, שבו החלטנו לעצור את השאננות, את תהליך התיג המתמשך וחוסר המעש, כדי להביט קדימה, לקחת אחריות על חיינו ולהרים את הדגל כדי להוביל. אני זוכר את רגעי השמחה והששון על המהלך הראשון, אך זוכר גם את רגעי המשבר התכופים בהם ביקשתי להתנתק מהתהליך. עם הזמן נוכחתי לדעת שלמעשה אין לי יכולת ואפשרות לסגת צעד לאחור ואני כבר מחויב לחזון הקמת המוזיאון באופן אישי וציבורי. כוח רב כבר הושקע בהנעת רעיון המוזיאון אך קשיים ואתגרים רבים עוד לפנינו. אנו שואבים את כוחנו המתחדש מהמקום, מהבחירה ביופי וברצון לראיית עתיד טוב יותר.

הגלריה לאמנות באום אל פחם שוכנת במעלה הר "אלבאטן" בלב ליבו של היישוב. חללי התצוגה, סדנאות היצירה והמרפסת המשקיפה במבט פנורמי על הר אסקנדר, ועל כל היישוב הענק והייחודי, הפכו לנקודת מפגש מרתקת. זוהי נקודת מפגש רב תרבותית, חובקת עולם ופורצת את גבולות המקובל אל תוך העולם היצירתי והמתחדש. נקודת מפגש היוצאת מתוך מציאות מסורתית, דתית וחשדנית לכל חדש, אל תוך עולם חדש המכבד ומתחבר אל הקיים, אך גם מבקש לגבש גישות חיים חדשות.

הגלריה הצליחה והפכה לנקודת מפגש ודיאלוג בתוך החברה הישראלית על מגזריה השונים. נוצרו במקום מפגשים איכותיים וטעונים. נושאים פוליטיים וחברתיים קשים ושנויים במחלוקת, מוצגים ונחשפים לדיון בתהליכי עשייה ארוכים. הם מאפשרים לגעת בנקודות קשות, להפגש, להתחבר ולהישיר מבט איש איש לתרבותו, להיסטוריה, לזיכרון ולכאבו של האחר.

אלפי ילדים בגילאים השונים מבקרים בגלריה, שאמנם לא פעם קטנה מלהכילם,

אך כוחה בכך שהיא נותנת ומעניקה להם את ההזדמנות לחוויה הראשונית במפגש ובעיסוק באמנות.

החוויה כל כך חזקה, שהיא משאירה בחייהם, בליבם ובזיכרונם חותם. היא משאירה טעם ורצון לעוד מפגשים, אשר יאפשרו מגע יד עם החומר, מגע שיאפשר להם להתוודע לעולם חדש. החוויה מאפשרת להם כניסה לעולם מושגים חדש של סקרנות, למידה, מחקר והתבוננות.

לא ניתן להציג אתגרים ותהליך מרתק של עשייה מבלי להצביע על כך שחברים וגופים רבים מלווים אותנו בתהליכי החשיבה והעשייה ובתכניות לעתיד.

הקשרים שנוצרו עם מוזיאון ת"א, מוזיאון ישראל, מוזיאון עין חרוד, כל מוסדות התרבות הפלסטיניים, בתוך שטחי הרשות, וכן הקשר המיוחד עם המכון לאמנות במכללת אורנים.

למכון לאמנות במכללת אורנים יש תפקיד חשוב בתהליכי ההכשרה של אמנים, מורי אמנות ומדריכים, והוא מעניק הזדמנויות יוצאות דופן לאותם צעירים מורים/אמנים המגבשים במסגרתו את דרכם המקצועית ומקבלים בו את המיטב.

האמן פריד אבו שקרה, אשר היה שותף בהקמת הגלריה לאמנות באום אל פחם בתחילת דרכה, נמנה עם צוות המורים המקצועי של המכון לאמנות במכללת אורנים. הוראתו ונוכחותו היוצרת והמתמשכת במקום, תורמת רבות ליצירת הדיאלוגים והקשרים המתפתחים בין המגזרים בשדה האמנות. לא ניתן במאמר זה לשרטט רשימה של אמנים ואמניות בוגרים ובוגרות מהמגזר הערבי אשר עשו את ראשית דרכם במכון לאמנות באורנים, אך הרשימה ארוכה ומרשימה באיכותה וייחודה.

הקשר המיוחד אשר הצליחה הגלריה באום אל פחם לבנות עם כלל מוסדות התרבות והאמנות בישראל ומחוצה לה מגדיר היום את תפקידה ומיקומה. זהו מקום החוצה גבולות ומאפשר הזדמנויות רבות לקיומו של דיאלוג תרבותי מפרה, ומפגש רב תרבותי רחב ואיכותי.

מבט בגלריה באום אל פחם

פריד אבו שקרה, **קקטוס**, מחווה לעסאם אבו שקרה, 1995, שמן על בד 70/100

פריד אבו שקרה, סוחב, 2002, מבט מתוך מיצב בגלרייה הקיבוץ

גלריית אם

גלריית הקיבוץ

האוצרות, הן כמקצוע והן כרעיון, היא מהתופעות המעניינות שקיבלו פנים חדשות בעולם האמנות בעשור האחרון. האוצר החדש אינו מזוהה עוד רק עם המוסד המוזיאלי, והוא פונה גם לחללים אלטרנטיביים, לאוספים פרטיים, לגלריות מסחריות, לירידי אמנות ועוד. הוא אף מעורב במנעד רחב של תפקידים, כמפיק (של אירועי אמנות), כמתווך (של אספן או חברה), כיועץ (של בית מכירות למשל). זאת ועוד: לעתים האוצר הוא גם אמן, או לחליפין מבקר אמנות. דרכי הפעולה המגוונות שהאוצרות מנסות לעצמה מזה, והפרשנויות הרבות הניתנות לה מזה, מרחיבות את גבולותיה כתחום מקורי וכצומת משמעותי בעיצובו של שדה האמנות העכשווי.

להלן אבקש להצביע על מודל אוצרותי שעוצב בהיותי אוצר גלריית 'הקיבוץ' בתל אביב, נוכח השינויים בחברה הקיבוצית ובשדה האמנות המקומי. גלריית הקיבוץ נוסדה על-ידי ברית התנועה הקיבוצית (ארגון-גג של התנועות הקיבוציות לפני איחודן לתנועה אחת) מיד אחרי מלחמת ששת הימים, במטרה לאפשר לאמנים מהקיבוצים להציג בתל אביב. מאז ימיה הראשונים נדרשו מנהליה ואוצריה למחויבות המשולשת: הן לאמן הקיבוצי – אותם פסלים וציירים שיצירתם זוהתה עם המפעל הקיבוצי, הן לקיבוץ – כמושג (היסטורי, ציוני, חזוני וחברתי) וכמקום ממשי (קהילה המקיימת אחריות משותפת, ערבות הדדית ויחסי גומלין בין יחיד וחברה), והן לעולם האמנות – בהצגה של אמנות אלטרנטיבית, עדכנית וערכית.

גלריות בקיבוצים

מאז המשבר שחל בחברה הקיבוצית בשלהי שנות השבעים הלכו ונעלמו 'אמני הקיבוץ', במובן המסורתי של המילה. קיבוצים רבים שרויים בתוככי ההפרטה ואקלים ספקני שורה על עתיד הקיבוץ כחברה שיתופית. מנגד החלה משתרשת בקיבוצים תופעה חדשה, בדמותן של גלריות קיבוציות. המודל שמייצגות הגלריות הקיבוציות הוא של תצוגת אמנות שלא למטרת רווח, הפועל במתח שבין אמנות לחברה וקהילה. גלריות קיבוציות ראשונות הוקמו בשלהי שנות השבעים: באילון, כברי, לוחמי הגטאות, חצור ומשאבי שדה. כיום פועלות למעלה משלושים גלריות בקיבוצים, בכללם גם ב: אורים, בארי, בית-השיטה, גבעת-חביבה, גבעת-חיים איחוד, גן-שמואל, חניתה, יד-מרדכי, כפר-מסריק, מגן, מחניים, מסילות, מעברות, מעגן-מיכאל, משמר העמק, נחל-עוז, נחשון, ניר-דוד, נירים, ניר-עוז, נען, ראש-הנקרה, יפעת, מעוז-חיים, עין-גדי, שפיים ורביבים.

המהלך המשמעותי ביותר בתקופת אוצרותי בגלריית הקיבוץ היה בחירה לגלריות בקיבוצים ושיתוף הפעולה אתן. תחילתו היה בהזמנה של אוצרי/ות אותן גלריות

גלריה הקיבוץ, 2009, מבט בתערוכה המשותף קיבוץ 1978-1990

למפגשי היכרות שכללו חילופי מידע, העלאת רעיונות והגדרת הרצון בשיתוף פעולה. שיאו הגיע לכדי מימוש בהצגה של תערוכות משותפות לגלריית הקיבוץ ולכלל הגלריות הקיבוציות. במאי 2009, כחלק מאירועי שישים שנה למדינה, נפתח אשכול התערוכות "נלבישך שלמת בטון ומלט"; שנה מאוחר יותר, במחווה למאה שנה לקיבוץ, הוצג אשכול התערוכות "מדרש קיבוץ". המטרה הראשונית של פרויקטים אלה הייתה לחשוף את הגלריות בקיבוצים כאלטרנטיבה ממשית לתצוגת אמנות, כמאפשרות חשיפה של אמנות ואמנים מאזורי ספר, של אמנים צעירים בוגרי בתי ספר לאמנויות ושל אמנות ניסיונית ואלטרנטיבית. התצוגה המשותפת והיקפה הנרחב הוסיפו נדבך נוסף בכך שהעלו לדיון את תרומתן של הגלריות בקיבוצים לשיח התרבות בקהילה, את תפקודן כגשר בין הקיבוץ למרכיבים אחרים בחברה הישראלית ואת יחסי הגומלין שהן מקיימות בין מרכז לפריפריה.

חלק בלתי נפרד מפרויקט זה היה הוצאה לאור של קטלוג בפורמט מוסף עיתונאי, שכלל מאמרים העוסקים בהיבטים שונים של הגלריות בקיבוצים. כמו כן נכללו בו 'תעודות הזהות' של כל הגלריות הללו: היסטוריה קצרה, תפיסת עולם, מועדי פתיחה ונעילה כתובות וטלפונים; שיחה עם אחדות מהאוצרות, מפת הפריסה הארצית של הגלריות הקיבוציות וכן כרוניקה של התערוכות שהוצגו בהן באותה עת. החבירה למערכת עיתונאית (עיתון 'הקיבוץ') אפשרה הפקה זולה ותפוצה של אלפי עותקים שחולקו חינם בגלריות ובבתי ספר לאמנות בכל רחבי ישראל.

גלריית אם

שיתוף הפעולה עם הגלריות בקיבוצים היה משום הצהרה של גלריית הקיבוץ על אופן

פעולה אחר ומתבקש, נוכח התמורות בחברה הקיבוצית והישראלית. בהיותה יוזמת ומפיקת הפרויקט לקחה על עצמה הגלריה תפקיד של 'גלריית אם' שהיה חיוני לקיומה העכשווי לא פחות מאשר לגלריות המקומיות הללו. מהלך זה אפשר לה להרחיב את תחומי עבודתה הרבה מעבר לחלל פיזי מוגבל; שדה הפעילות שלה התחבר לעוד כשלושים חללי תצוגה בפריסה ארצית, וקהל היעד שלה התרחב באחת. הפרויקט, שנעשה במקביל ללוח התערוכות השוטף שלה, הציב אלטרנטיבה ממשית למרחב האמנות הישראלי בכל הנוגע לאמנות הנוצרת מחוץ למרכז. בכך הפכה גלריית הקיבוץ למודל ייחודי וראוי לתשומת לב, המקנה גם תוכן נוסף לתפקידה ויעודה כגלריה של התנועה הקיבוצית.

דלית סלומון, ללא כותרת, 2009, הדפס למבדה

דלית סלומון, ללא כותרת, 2009, הדפס למבדה

דלית סלומון, ללא כותרת, 2009, הדפס למבדה

דלית סלומון, ללא כותרת, 2009, הדפס למבדה

20 שנה לגלריה לאמנות ישראלית באורנים

הגלריה לאמנות ישראלית באורנים מציינת השנה 20 שנות פעילות. הגלריה הוקמה ב-1989 ביוזמתו של האמן דוד וקשטיין ובתמיכתה של מירה חרות שהייתה מנהלת המכון לאמנות בשנים אלו. בעת הקמתה, היוותה הגלריה מודל פורץ דרך להפעלתן של גלריות בשיתוף סטודנטים במרחב האקדמי. הגלריה לאמנות ישראלית הנמצאת בלב הקמפוס, משלבת ברציונל שלה כמה מטרות: היא מהווה מודל לימודי במסגרת קורס גלריה בחוג לאמנות, ובמקביל מתפקדת כמרחב תצוגה מקצועי-מיטבי של אמנות ישראלית, הפתוח לקהל שוחרי האמנות הלומדים בקמפוס ומחוצה לו.

האמן פרופ' דוד וקשטיין, יוזם, אוצר ומנחה קורס גלריה, אנוכי, מנהלת הגלריה, וד"ר יעל גילעת, ראש המכון לאמנות, פועלים בשנים האחרונות בשיתוף ומתוך דיאלוג פורה שהביא לתובנות והגדרות חדשות ומחדשות, על משמעותו ותפקידו של חלל תצוגה במוקד הקמפוס האקדמי. עיקר ההגדרה המחודשת, מבוסס על אפיון היתרונות שבגלריה הקשורה לחוג לאמנות, ללימוד ולמחקר. גלריה שאינה מחויבת לאילוצים מסחריים או אחרים. חלל התצוגה והתערוכות המתקיימות בו, הוגדרו כחלק מ'מעבדת תרבות' רחבה, המתפתחת במקום ומאפשרת בדיקת תכנים על ציר זמן ארוך, שנת לימודים אחת או שתיים, והכוללת רכיבים נוספים כגון: מפגש עם אמנים בסטודיו, איסוף חומרי תיעוד ומחקר, ימי עיון ומפגשי אמן, צילום, עריכה, הפקה ופיתוח של ארכיון סרטים הכולל ראיונות עם מיטב אמני ישראל.

פעילות עקבית וייחודית רבת שנים זו ותוצריה (כדוגמת סדרת סרטי האמן – שנות השמונים באמנות הישראלית), הפכו את הגלריה באורנים למוקד מוערך, מעורב ומשפיע בתרבות ובשיח האמנות העכשווית בישראל.

בשנים תשס"ט ותש"ע 2008-2010, הוצגו בגלריה 15 תערוכות יחיד ותערוכות קבוצתיות, שהתמקדו במבט עכשווי במדיום הציור. האמנים שהציגו מיצירותיהם בסדרה זו: **יהודה יציב, אסד עזי, ראובן זהבי, יורם מרוז, ג'ניפר בר לב, פסח סלבוסקי, נורית דוד, חן שיש, רותי הלבץ כהן, מאיה גולד, אבישי אייל ואברהם אופק, דוד ריב ומיכל גולדמן, מאשה זוסמן, קרן שפילשר, אייל שושן ואבי סבח, יאיר גרבוז.** התערוכה "אש, עשן וקשקשים" של האמנית **חן שיש** פתחה את עונת התצוגה העשרים - תש"ע. שיש, בוגרת המכון לאמנות באורנים (1995), היא כיום אמנית מוערכת שהציגה מעבודותיה ברחבי העולם. בתערוכה באורנים היא חזרה לדיאלוג מחודש עם סביבת הלימוד בה עשתה את צעדיה הראשונים בעולם האמנות. תערוכתה סמלה שבבילנו יותר מכל את מעגלי הזמן בנתיבי החינוך והיצירה. במשך השנים מאז הקמתה, קיבלה הגלריה לאמנות ישראלית את תמיכתה המלאה של הנהלת אורנים,

וזכתה גם להכרה מקצועית ולתמיכה ממשרד התרבות והספורט.

לאחרונה, לצד הגלריה לאמנות ישראלית, נפתחו באורנים גלריות וחללי תצוגה נוספים: הגלריה למדיה חדשה ע"ש אמנון נוסבוים המותאמת לתצוגה של עבודות וידאו ומדיה דיגיטאלית, 'קשר עין', מרכז הדרכה ודיאלוג עם אמנות, וכן מערך גלריות לימודיות בהם מציגים הסטודנטים מיצירותיהם בסדנאות האמן של החוג לאמנות.

פתיחת עונת 2010-2009, 20 שנה לגלריה לאמנות ישראלית באורנים
מימין: פרופ' יאיר קארו, ראש אורנים, משמאל: פרופ' דוד וקשטיין, אוצר הגלריה

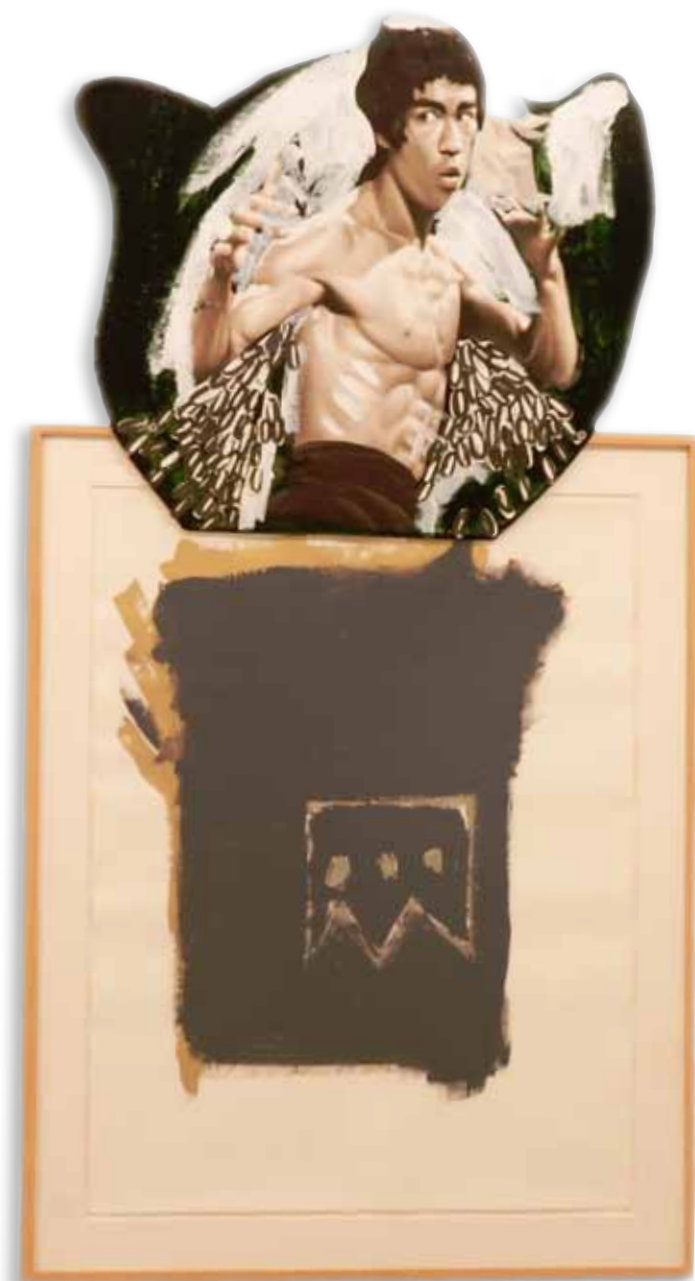

פתיחת עונת 2009-2008 של סדרת התערוכות "ציור 2010-2008"

הגלריה באורנים, מבט בתערוכה, חן שיש, אש עשן וקשקשים , אוקטובר 2009

חן שישי, ברוס לי, 2009, טכניקה מעורבת, 130/60 בקירוב צילום עמ' 129-128: בועז לניר

כפיל

שׁוֹב אֲנִי רוֹאֶה אֶת הָאִישׁ הַמַּחְוִיר מוֹלִי.
 זֶה יָמִים רַבִּים אֲנִי נוֹהֵג לְרֹאוֹתוֹ.
 וְאִף הוּא מְבִיט בִּי שְׁעָה אַרְכָּה, מְקֻרֹב,
 מְאַתֵּר לְצַעְרוֹ אֶת הַשְּׁנוּיִם שְׁחָלוּ בִּי.
 נֶכֶד בּוֹ שְׁנֵה כְּבָר הוּא יָרָא מִפְּנֵי
 פֶּן אֲשַׁפִּיעַ גַּם עָלָיו לְרַעָה אִם יִשְׁאַר אִתִּי.
 לְמַעֲשֵׂה, הוּא הָאֶתֶד הַיּוֹדֵעַ אֶת כָּל סוּדוֹתַי
 אִף יוֹתֵר מֵאֲשַׁתִּי.
 לְכֵן קָצַת קֹשֶׁה לִּי לְסַפֵּר לוֹ מַעֲשִׂיֹת
 שְׁנִבְרָאוּ בְּחִלּוּמוֹת הַלַּיְלָה הַמְתַּמוּטָּטִים.
 וְאִף אֲנִי, אִישׁ הָגוֹן, שׁוֹמֵר נִסְתָּרוֹתָיו,
 כְּרֵאוּי לְקוֹשֶׁר הַשְּׁתִיקָה בֵּין יְדִידִים.
 כִּי אִם אֶפְצָה אֶת פִּי יִכְעַס עָלַי מְאֹד,
 וְהוּא עֲלוּל בְּמֵר לְבוֹ לְשַׁבֵּר אֶת הַזְּכוּכִית,
 כְּפִי שְׁנֵהג בְּשַׁעֲתוֹ "הָאָדָם הַשָּׁחֵר",
 בְּשִׁיר רְחוּק וְנִפְלָא שֶׁל יַסְנִיּוֹ, מְתַרְגֵּם מְרוֹסִית.

לקחוא כן שירים

לחיים גורי

פעם באַחַד הַרְגְלִים סְמוּךְ לַחֲגִיגוֹת הָאֲלֵפִים
 לְהִלְדֹת הַמּוֹשִׁיעַ וְהַוֹלֵךְ עַל הַמַּיִם, הַזְמִינוּ אוֹתִי
 לָבוֹא מִהַעֲמֵק לִירוּשָׁלַיִם עַל פִּי חֲשִׁבוֹנִי
 שְׁלֵא גָמור אִתָּהּ, מֵאֵז קִבְעָה בָּהּ תַרְעֵלֶת אָבִן
 הַשְׁתִּיָּה וְלֹא מָאָסוּ אוֹהֲבֶיהָ הַמַּחְרִיבִים.
 לְקַחְתִּי תַרְמִיל קְרוּעַ וּבִאֲתִי. אָמְרוּ נְדַבֵּר
 עַל הַנִּית הַקּוֹצִים, אוֹלֵי אֶפְשֶׁר לְהַחְיֹת
 כַּמָּה פְרוֹת קְדוֹשׁוֹת בְּעִיר וּבְאֶרֶץ שְׂיֹדְעוֹת
 אֵיךְ לְעַקֵּד, לְנַהוֹת וְלִבְכּוֹת. אָמְרוּ יִהְיֶה
 חַיִּים גּוֹרֵי. וּבִגְלַל שְׁלֵהוּט הַיִּיתִי בְּזִמְן הַהוּא
 בְּלִהְבֹתוֹ שֶׁל מוֹרֵי יוֹסֵף חַיִּים, וְאֲנִי אוֹבֵד
 עֲצוֹת מַחְפֵּשׁ גַּם בְּנִתְיָבָה שֶׁל אֶהְבֶּה, קוֹרֵא
 מֵאִין תְּבוֹא, הַצְמַחְתִּי כְּנַפִּים וְעֵלִיתִי בְּרִגְלֵי
 לְדִירָה בְּרַחֲוֵב מְסָרִיק, כִּי רָאִיתִי אוֹתוֹ אֵז,
 אֵת גּוֹרֵי, מוֹרָה דְרָךְ לְחַפּוּשׁ קַפְסָא שְׁחָרָה
 שֶׁל עַם מוֹזֵר, בְּלַע גַּעֲשׂ, מְפָרֵד, מְפַצֵּל
 וּמְפַזֵּר בְּמִקּוֹם שְׂאֵבֵד מִמֶּנּוּ אֱלֹהִים.
 אֵלֶיךָ אֶחְרִיו, אֶמְרֵתִי, אֶפְלוּ לְמַדְבָּר, לְאֶרֶץ
 לֹא זְרוּעָה. וּכְשֶׁהֲשַׁמְשׁ פְּנֵה וְהַמְבַּשֵּׁר אוֹ אֵב
 לֹא נִרְאָה בְּנִגּוּהַ כּוֹכֵב, וּבְטָרָם יִנְעַל הַשַּׁעַר
 וְאֶחָזֵר לְבֵיתִי כְּנַחַל אֶכְזָב, נִתְתִּי לוֹ סִפְרִי,
 וּבְלֵי מִשִּׁים מְלַמְלֵתִי: הִנֵּה מוֹטְלוֹת מְלוֹתִי
 לְפָנֶיךָ שׁוֹרוֹת שׁוֹרוֹת וְנִאֲלַמְתִּי.
 הוּא עֲצֵם עֵינָיו וְקָרַב הָעֵלִים לְאִפּוֹ וְשָׁאֵף
 עֲמֻקּוֹת, אַחַר כֵּן מִשֵּׁשׁ בְּיָדוֹ הַדִּיּוֹ הַשְׁחָרָה
 שְׁנִצְרָבָה בְּאֵשׁ לְבָנָה, כְּמִשֵּׁשׁ הַחֵיט אֵת בְּדוּ,
 וּבְטָרָם יִגְזֹר וְיִתְפֹּר וְיַחְרִץ מִשְׁפָּטוֹ,
 רָאִיתִי אוֹתֵיּוֹת פּוֹרְחוֹת מִיָּדָיו וּפְנָיו
 אוֹלֵי מִשְׁתַּנּוֹת, וְאֵינִי יוֹדֵעַ מֵה מְצָא בְּסִפְרִי
 וְלֹא שְׁנַתֵּן תְּשׁוּבוֹת, אֵךְ תְּמוֹנֵת מְשׁוֹרֵר
 שְׁקוֹרֵא כֵּן שִׁירִים, וּמְשׁוֹרֵר שְׁמִסִּים בְּעֵיבָל
 עַם בּוֹק גּוֹנֵס, רְצוּיִים לִי מְכַל רוֹאֵי נְסֻתוֹת
 טוֹבִים לִי מְכַל הַנְּבוֹאוֹת.

משה יצחקי, על גבעת בעלת האוב - סברס ונוף אל מול תבור, 2009

אבו שקרה סעיד	אמן. מיסד, אוצר ומנהל הגלריה לאמנות באום אל פחם. אורח קו נטוי .
אבו שקרה פריד	אמן. אוצר. מורה במכון לאמנות באורנים.
אבו רומי פאטמה	אמנית. בוגרת המכון לאמנות במכללה האקדמית לחינוך אורנים, (2005). מורה לאמנות - ציור ופיסול. זכתה מטעם המכון לאמנות באורנים למלגת הצטיינות על פרויקט הגמר בהנחייתו של האמן פריד אבו שקרה.
אוחיון מורן	סטודנטית שנה שלישית במכללת אורנים. לומדת ספרות וחינוך חברתי קהילתי.
אוסלנדר דרור	אמן. בוגר המכון לאמנות באורנים.
אוסטרליץ אסנת	אמנית, מלמדת צילום במכון לאמנות באורנים ובביה"ס לאמנות קלישר.
אורבך נונה	אמנית ומטפלת באמנות, בוגרת המכון לאמנות באורנים. מתעניינת בקשרים בין רוח, נפש וגוף וכיצד הם מתבטאים בבחירת חומרים ובפעולות הנעשות בהם בתהליכי יצירה.
איני לאה	סופרת, אורחת קו נטוי .
אלומה נרי	בוגרת החוג לספרות באורנים, ובעלת תואר שני בספרות עברית מאוניברסיטת חיפה, מלמדת במכינה הקדם צבאית ע"ש רבין באורנים. מנחה סדנאות כתיבה, משוררת וסופרת, זכתה לאחרונה בפרס 'זאב' לספרות ילדים ונוער.
בן כנען מתן	אמן. בוגר המכון לאמנות באורנים. סטודנט בלימודי תואר שני באמנות באוניברסיטת חיפה.
ברזל אמיר	סטודנט במכללת אורנים, שנה ב', בחוג לחינוך מיוחד.
גורי חיים	משורר, סופר, עיתונאי, יוצר סרטי תעודה. חתן פרס ישראל לשירה לשנת 1988. אורח קו נטוי .
גלזברמן יעל	משוררת, סופרת ומתרגמת, מנחה סדנה לכתיבת שירה במסגרת החוג לספרות ומבע יצירתי באורנים, ובחוג לכתיבה יוצרת באוניברסיטת חיפה.
גרוסמן חגית	משוררת, ספר שיריה השני 'לויטני האפר' ראה אור בהוצאת 'קשב' לשירה, אורחת קו נטוי .
גלב מיכל	סטודנטית במכללת אורנים, מסיימת השנה B.A בחוג לספרות ומבע יצירתי.
גרינברג לילך	משלימה תואר מורות גנות. התמחות: ספרות.
דומיני דרורה	אמנית. פסלת. אורחת קו נטוי .
דקל דרורה	אמנית, מרצה, מפיקה פרויקטים בתחום אמנות וקהילה, אוצרת הגלריה בכברי, אורחת קו נטוי .

אמן. בוגר המכון לאמנות באורנים (2009).	וולף דורון
משורר, מתרגם ועורך "קשב" לשירה, אורח קו נטוי .	וייכרט רפי
סטודנט במכללת אורנים, שנה ג', לומד חינוך מיוחד וספרות.	וייס ניר
משלימה תואר מורות גננות. התמחות: דרמה ומבע יצירתי.	זדריבסקי שולי
מרצה וראש היחידה ללימודים מקוונים במכללה. משוררת.	טנצר מירה
מוזיקאי ומורה להיסטוריה, תנ"ך וספרות, סטודנט לתואר שני באורנים.	יהלום אורון
משורר. ראש החוג לספרות, דרמה ומבע יצירתי.	יצחקי משה
עורך עמית של קו נטוי .	
כותב, מצייר ומלמד אמנות יצירה באורנים ובאוניברסיטת חיפה.	יציב יהודה
אמן. בוגר המכון לאמנות באורנים בשנות ה-50. בין מוריו יחיאל שמי, יעקב וכסלר ומרסל ינקו. חוזר כמורה ומלמד פיסול באורנים בין השנים 1982-1997. חתן פרס שר החינוך והתרבות בשנת 1987. מתגורר ויוצר בירושלים.	ירדני יחזקאל
אמנית. בוגרת המכון לאמנות באורנים (2009).	כחולי זוי
אמן. ראש אשכול לימודי אמנות אמונית במכללת ירושלים. מורה במכון לאמנות באורנים 77-1974 יוצר ומתגורר עם משפחתו בירושלים	כץ טוביה
אורח קו נטוי .	
אמנית, מורה במכון לאמנות באורנים, עורכת עמיתה של קו נטוי .	לבבי גבאי עידית
סטודנט במכללת אורנים, שנה ג' בחוג לביולוגיה.	לוי אסף
סטודנטית במכללת אורנים, שנה ד' בחוגים למקרא ולספרות.	לוי קארן
צייר, רשם ומורה, בוגר המכון לאמנות באורנים.	ללוש שלומי
אמנית. בוגרת המכון לאמנות באורנים (2009).	סלומון דלית
דוקטור לפילוסופיה, היסטוריון אמנות ואוצר. אורח קו נטוי .	עפרת גדעון
מזכירה בפקולטה לחינוך, סטודנטית בחוג לספרות ומבע יצירתי.	עשור דינה
סטודנטית בתוכנית "סטודיו" של המכון לאמנות ולימודי חוץ באורנים.	פינקוס יעל
סטודנט שנה ג' במכון לאמנות באורנים.	פרנס איתמר
פרופסור למתמטיקה, ראש המכללה האקדמית לחינוך, אורנים.	קארו יאיר
משורר, פרופסור למדעי היהדות באוניברסיטה של פוטסדם והמנהל האקדמי של הסמינר הרפורמי לרבנים על שם גייגר בברלין. בעל הטור "אוצר קטן" בעיתון "הארץ". פרסם עד כה שמונה ספרי שירה וארבעה ספרי מחקר. ספרו האחרון בעברית: "נשיות בעולמו הרוחני של הסיפור התלמודי" (הקיבוץ המאוחד, 2008), אורח קו נטוי .	קוסמן אדמיאל
מרצה במכללת אורנים ומלמד בפקולטה לחינוך באוניברסיטת חיפה.	קיזל אריה
במאית. מרצה למקצועות התיאטרון במכללת אורנים ובמכללת סמינר הקיבוצים בת"א. פרסמה שני ספרים למבוגרים ולילדים.	קנול-יהלום ורדה
מרצה ומחנך. מלמד באורנים לשון וספרות.	רוגני חגי
אמנית, ראש לימודי היצירה במכון לאמנות באורנים, יוצרת ומלמדת בסטודיו בגבעת אלה. מלמדת תחריט במכון לאמנות באורנים.	רינגרט דורית
מחזאי, מלמד כתיבה יצירתית באורנים.	רשקס רועי
פרופסור לספרות אנגלית וקנדית באורנים. כותבת סיפורים ושירים, מציגה תערוכות צילומים ברחבי העולם.	שאוב דניאל

פרופסור בגמלאות למחשבת ישראל של האוניברסיטה העברית. חתן פרס ישראל בחקר מחשבת ישראל לשנת 1994. אורח קו נטוי .	שביד אליעזר
אמנית. בוגרת המכון לאמנות באורנים (1995) ולימודי המשך באקדמיה לאמנות בבצלאל.	שיש חן
חברת קיבוץ בית השיטה. משוררת, מזה שלושים שנה עורכת את מדור השירה בהוצאת הקיבוץ המאוחד, וכן עורכת במסגרת ההוצאה גם פרוזה ומחקר. אורחת קו נטוי .	שניר לאה
אוצר וחוקר אמנות ישראלית. איש צוות המשכן לאמנות בעין חרוד. מנהל ואוצר גלריית הקיבוץ בשנים 2004 – 2009. אורח קו נטוי .	שפירא יניב
סטודנטית שנה ד' בחוג לספרות.	תורג'מן יעל

